

ВОЕННА ИСТОРИЯ

БРОЙ 16, АПРИЛ 2016

БЪЛГАРИЯ В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА НЕПОБЕДИМАТА АРМАДА ОБСАДАТА НА КОНСТАНТИНОПОЛ И СПАСЯВАНЕТО НА ЕВРОПА

Списание на Клуб „Военна история“

София, 2016 г.

ISSN 2367-5950

Отговорен редактор: **Александър Стоянов**

Оформление и дизайн: **Петьо Георгиев**

Коректор: **Десислава Михайлова**

Ако искате да се свържете с нас, можете да го направите на:

e-mail: klubvoennaistoria@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/hystoryofwars

Официален сайт: www.historyofwars.net

В ТОЗИ БРОЙ ЧЕТЕТЕ

Действията на III-а армия през ПСВ	6
България в Първата световна война	45
Участието на провадийските евреи и арменци в ПСВ	72
Непобедимата армада	96
Дивизията Дирлевангер	135
Обсадата на Константинопол 717-718	142
Ревю филма „Кербала“	175

ЧЕТИРИ ГОДИНИ ПО-КЪСНО

Здравейте,

Пред себе си виждате Брой 16 на списание „Военна История“. Изминаха цели четири години откакто започнахме работа по списанието (навършиха се през февруари). За това време преминахме през доста етапи и работихме с много и чудесни автори, които бяха така добри да ни дарят своите трудове безвъзмездно в името на каузата – безплатно и общодостъпно познание за всички. Тук е момента да благодаря специално и на майстор-дизайнера Петьо Георгиев, без чийто къртовски труд нито един от досегашните броеве, включително и този, нямаше да видят бял свят.

От този брой насетне, „Военна История“ навлиза, както е модерно да се казва по форматите у нас, в нова бленда. Досегашната честота на излизане – един брой на всеки три месеца ще се замени с по един брой на половин година. Целта е една – да се получат по-големи, по-пълни броеве, с по-добра концентрация на сериозни и подробни статии, без, разбира се, да се губи и популярната страна на списанието. И така, конкретният брой ще покрива първото полугодие на 2016-та година, а следващият брой, живот и здраве, ще може да видите на есен (октомври-ноември). По-дългите периоди между броевете ще дадат време за набиране на повече статии, по-добра редакторска работа по тях и натрупването на повече актуален материал. Що се отнася до важните събития от съвременната военна история, то те ще бъдат своевременно отразявани, както и до сега, в [страницата ни във Фейсбук](#) и в [сайта ни](#).

И така, какво ви очаква в следващите страници. Започваме, най-напред, с трите най-добри статии от конкурса, посветен

на участието на България в Първата Световна война. Първи е победителя – г-н Тодор Радев и неговия обзор на войната с фокус върху действията на Трета армия. Следващите две статии са съответно на госпожица Аделина Фендрин и г-н Драгомир Георгиев. Статията на младата дама (ученичка в XI клас) е посветена на обзор на бойния път на българската армия през войната, докато г-н Георгиев е написал един забележителен материал, посветен на участието на провадийските евреи и арменци в състава на българската армия. Следващият материал, с който ще може да се запознаете идва от друга дама, правеща дебют на страниците на списанието ни – магистърът по история от СУ Десислава Кайрямова, която ни предлага един чудесен материал, посветен на „Непобедимата армада“ и нейната кампания срещу Англия. След това ще прелистим историята напред във времето и ще ви предложим краткия, но съдържателен очерк на г-н Георги Гочев за създаването и съдбата на страховитата СС дивизия „Дирлевангер“.

Накрая, господин отговорния редактор ще си позволи да спази едно свое обещание, дадено на читателите на „Клин Клин“ и ще даде изчерпателен отговор на повдигнатите в статията за [Тервел и спасяването на Европа](#) въпроси. Искрено се надявам тази статия да предизвика необходимото мисловно раздвижване сред медиевистите и страниците на „Военна История“ ще бъдат широко отворени за всеки материал, търсещ да опровергае, подкрепи, анулира или коригира направените от мен хипотези и твърдения.

Накрая, но не на последно място, завършваме със станалия традиционен кино-анализ от Денислав Кандев, който прави цветист разбор на полския филм „Кербала“, който се върти по кината в момента.

Приятно четене!

Александър Стоянов

ГЕОРГИ МАРКОВ

ИСТОРИЯ на ВОЙНИТЕ

ХАНИБАЛ СРЕЩУ РИМ

ВЕЧЕ НА
ПАЗАРА!

millenium

Царство България във Великата война (1915-1918)

Акцент върху действията на III-та армия в Добруджа

Тодор Радев

След края на Руско-Турската Освободителна война (1877-1878), Санстефанският мирен договор слага край на османското владичество и поставя началото на Княжество България. Датата трети март е формализирана от парламента като дата за национален празник на България. След като на Берлинския конгрес през юни-юли 1878 г. Великите сили ограничават териториите на българската държава, Санстефанска България се превръща в символ на националното единение и основен национален идеал на българите за години напред.

Берлинският договор свива територията на българското княжество, предвидена в Сан Стефано, в земите между р. Дунав и Стара планина и тогавашния Софийски санджак. В земите между Стара планина и Родопите се обособява автономна област Източна Румелия, а Македония, Източна Тракия и Западна Тракия остават под пряката власт на султана. Сърбия запазва завладяното през войната Южно Поморавие с градовете Ниш, Пирот и Враня. Черна гора също се уголемява териториално, но придобивките ѝ на адриатическия бряг са поставени под австро-унгарски контрол. Северна Добруджа е предоставена на Румъния като компенсация за Южна Бесарабия, отнета ѝ в полза на Русия. Берлинският договор стои в основата на повечето политически и човешки проблеми на Балканите години наред. Някои негови

договорености са променени още при Съединението на Княжество България с Източна Румелия (6 септември 1885). Част от системата, установена с договора, е напълно разрушена на 22 септември 1908 г., когато България обявява независимостта си, за което спомага избухналата по същото време Младотурска революция в Османската империя.

Последвалата Балканска война (1912-1913) носи огромни успехи за балканските съюзници – за няколко месеца те поставят на колене Османската империя. След застоя при Чаталджа българската армия спира устрема си към Цариград, но падането на Одрин принуждава империята да търси мир. Лондонският мирен договор (1913) урежда за балканските съюзници всички земи зад линията Мидия-Енос, което изглежда като трайно решение на българския национален въпрос, но някои спорни въпроси като подялбата на Македония и размера на военните репарации водят до разрыв между балканските страни. Бойните действия на Междусъюзническата война (16.VI. – 18. VII.1913 г.) избухват след безуспешен опит на II-ра и IV-та българска армия в нощта на 16 срещу 17 юни да изтласкат сръбските и гръцките войски от оспорваните територии. След ожесточени боеве при Кочани и Кукуш в първите дни на войната, българите са принудени да отстъпят на изток покрай р. Брегалница и на север покрай р. Струма. В стремежа си към териториално разширение за сметка на България на 28 юни Румъния се включва в конфликта на страната на нейните съперници. На 6 (19) юли се намесва и Османската империя, чиито войски преминават граничната линия Мидия – Енос и завземат Одрин. В резултат на сраженията при Калиманци и Кресненския пролом настъплението на сърби и гърци в Македония е спряно, но междувременно румънските войски прекосяват р. Дунав, достигат

околностите на София и принуждават българското правителство да иска примирие. Мирните договори не решават противоречията между балканските страни, а дори значително задълбочават проблемите с етническото българско население в Македония и претенциите на България към Вардарска Македония. В такава обстановка на наслоено чувство на реваншизъм и желание за постигане на националните идеали България стои на прага на война невидждана дотогава в размерите и жестокостта си. - „Войната, която трябваше да сложи край на всички войни“.

България и избухването на Първата световна война (1914-1918)

На 28.VI.1914 година в Сараево Гаврило Принцип извършва покушение над австро-унгарския ерцхерцог и престолонаследник Франц Фердинанд и съпругата му графиня София Хотек. Принцип е член на сръбската националистическа организация "Млада Босна", подкрепяща обединението между Босна и Сърбия. За атентата бива вербуван от сръбската паравоенна организация "Черна ръка".

Съобщение в пресата за покушението над австро-унгарския ерцхерцог и престолонаследник Франц Фердинанд и съпругата му графиня София Хотек

На 28.VII.1914 г. Австро–Унгария обявява война на Сърбия. Съюзниците им от двата блока отдавна са в готовност и войната бързо прераства във всеобща. От балканските държави само Черна гора се намесва веднага на страната на Сърбия, но ролята ѝ като военна сила е незначителна. Останалите предпочитат да обявят неутралитет и да изчакат, ръководейки се от собствените си интереси и по–далечни цели. В условията на създадената система от държави и взаимоотношенията между тях те не могат да останат задълго неутрални. Военните действия започват с германско настъпление в Белгия, Люксембург и Франция. След като германското настъпление към Париж е спряно, на Западния фронт се води статична окопна война с фронтова линия, която почти не се променя до 1917 година. На Източния фронт руската армия напредва успешно срещу австро–унгарците, но е отблъсната от германските войски. Нови фронтове се откриват с влизането във войната на Османската империя по–късно през 1914 година.

Когато началото на Голямата война е дадено, България се намира в състояние на национална покруса след Букурещкия мирен договор от 1913 г. От една страна, Царството е изтощено и неподготвено за нов военен конфликт. От друга обаче то се опитва да потърси място в задаващата се европейска и световна буря с надеждата, че ще може да си върне загубените територии. Генерал Стефан Тошев описва ентусиазмът сред учениците и юнкерите пеещи *“съюзници–разбойници,обраха народния олтар”* Подемът и желанието за реванш е обзело голяма част от младите хора в цялата страна. При създалата се военнополитическа обстановка, ориентацията на България е решаваща за по–нататъшното развитие на събитията в региона, където тя заема ключово положение. Различните възможности в това

отношение се оценяват внимателно. Протича напрегната дипломатическа дейност, която е започнала още преди избухването на военните действия и достигнала върха си в т.н. „Българско лято на 1915 г.“ Изходът от дипломатическата борба зависи преди всичко от преговорите за задоволяване на териториалните претенции на България, но тяхното реално осъществяване е възможно само при победата на съответната коалиция.

Централните сили биват много по-щедри и конкретни в обещанията си. На тяхна страна са монархът, цар Фердинанд, правителството на Васил Радославов и стоящите зад тях сили на политическите и военни среди. Същевременно Антантата води непоследователна и уклонлива политика с българската дипломация. Налице са противоречия между Франция, Англия и Русия, съществува нежелание на съседите на България да водят разумен диалог по въпросите, свързани с териториалните ѝ претенции и не на последно място - ва гъвкавост от страна на българската дипломация.

Изборът на правителството за присъединяване на България на страната на Тройния съюз до голяма степен е предопределен от очакванията на политици и военни дейци за бърза и категорична победа на немското оръжие във Франция. Също така са налице и планове за дестабилизиране на Антантата чрез сключване на тайно-сепаративно съглашение с Русия, което допълнително ще наклони везните за постигането на категорична победа. През май 1915 г. генерал-лейтенант Михаил Савов, бивш помощник-главнокомандуващ българската армия през Балканската война (1912-1913), изпраща писмо до министър-председателя Васил Радославов. В него се подчертава, че стратегическото положение е в полза на Централните

сили и то ще се подобри още повече, ако се използва възможността за сключване на сепаративен мир с Русия и се дават препоръки за сключване на съюз с Централните сили.

Васил Радославов (1854-1929)

Резолюцията на Васил Радославов е красноречива: *"В това писмо намирам твърде важни истини; споделям съдържанието му."* Не е по-различна и оценката на военния министър, а след това и главнокомандващ действащата армия генерал-майор Никола Жеков: *"Според тогавашната преценка на общото положение тя (България) се*

намеси с надеждата, че Централните сили имат шансове да надделеят в тази гигантска борба”.

Един недооценен факт от военните стратегии е, че в последвалата „Световна война“ – българското оръжие ще трябва да се изправи не само срещу съседните балкански държави, а и срещу част от Великите сили. Заради намесата си - България може а бъде атакувана от Румъния – на север, на юг – от Гърция; на изток – от Русия по Черно море. Не е гарантирана сигурността на страната и откъм Бяло море, където от втората половина на юли Англия е блокирала пристанището при Дедеагач. Генерал Жеков споделя: „България никога не бе помисляла да воюва против Великите сили от Съглашението”. Пренебрегнат е и фактът, че страната се намира в икономическа и стопанска криза след участието си в Балканските войни.

Въпреки взетият от правителството външен заем, страната е в криза. Има дефицит на стоки от важно значение за бита, както и високо ниво на инфлация. Това естествено предопределя и премеждията във военното дело. Външната търговия на страната за 1915 г. възлиза на внос – 73,495,000 златни лева, износ – 109,416,000 златни лева. С оглед на тези данни, България не може да си позволи да издържа, храни и оборудва, без да попречи на производството в страната, една действаща армия по-голяма от половин милион души. Не се взема под внимание ниската военна готовност на страната. Армията не е комплектувана с личен състав, въоръжение и техника. Накратко, влизането във военния конфликт представлява поемането на един огромен риск, който може да донесе сериозни икономически и политически последствия за държавата.

Въпреки този риск, на 6.IX.1915 г. в София е подписана тайна спогодба между България и Германия, както и конвенция между България и Турция за някои териториални отстъпки по долното течение на р. Марица в полза на България (т.н. ректификация на българо–турската граница). Същевременно в германската главна квартира в Плес се подписва военна конвенция между Германия, Австро–Унгария и България, към която по – късно се присъединява и Турция, а на 17.IX.1915 г. в София – договор за приятелство и съюз между Германия и България. На 14.X.1915 г. Царство България обявява война на Сърбия, като по този начин застава официално на страната на Централните сили.

В общия план на Световната война Балканският театър на военните действия се оценява от германското Главно командване като второстепенен, а предстоящите бойни действия срещу Сърбия – като частна операция. Целта е да се нанесе поражение на сръбската армия, да се извади Сърбия от войната като съюзник на Антантата и да се открие връзката с Турция. Планира се настъпателна операция на група армии с коалиционен състав: XI–та германска, III–та австро-унгарска и I–ва българска армия под командването на германския генерал–фелдмаршал Аугуст фон Макензен. Замисълът предвижда нанасянето на три дълбоко разсичащи удара за разгром на сръбската армия: със силите на III–та австро-унгарска армия в направление Белград; на XI–та германска армия – по долината на р. Морава в направление Крушевац и с I–ва българска армия – към Ниш. Втора българска армия, намираща се формално в непосредствено подчинение на българското Главно командване, има задачата да излезе в долината на р. Вардар и да прекъсне връзката на Сърбия с Антантата.

Общият оперативен план на българската армия е подчинен на целта и предвижда: I-ва армия, командващ генерал-лейтенант Климент Бояджиев в състав: 1-ва, 6-та, 8-ма и 9-та пехотна дивизия и 1-ва конна бригада трябва да настъпи на фронта от р. Дунав до вр. Стрешер към долината на р. Морава с главен обект Ниш и да достигне линията Парачин, Алексинац, Ниш, като установи връзка с настъпващата от север 11-та германска армия;

Генерал-лейтенант Климент Бояджиев

(1861-1933)

II–ра армия - командващ генерал–лейтенант Георги Тодоров, в състав 3–та и 7–ма пехотна дивизия и 1–ва конна дивизия, трябва да настъпи на фронта вр. Стрешер, вр. Лешко във Вардарска Македония към линията Бояново, Куманово, Градище и да прекъсне съобщенията на Сърбия по долината на р. Морава. Армията трябва да има готовност да осуети опитите на Антантата да окаже помощ на сръбската армия от юг.

За бойните действия срещу Сърбия и Антантата двете български армии имат в състава си 141 дружини, 604 оръдия и 160 картечници – 60 % от личния състав на действащата армия и 70 % - от артилерията.

Покриването на българо–румънската граница по р. Дунав и в Добруджа, както и на черноморското крайбрежие е възложено на III–та армия - 4–та и 5–та дивизия и 3–та конна бригада, а по–късно и на новосформираната 12–та пехотна дивизия с придадените ѝ в оперативно отношение Варненски и Бургаски укрепен пункт, която действа съвместно с Българския флот.

По българо–гръцката граница от р. Струма до вр. Каничал е определена 2–ра пехотна дивизия, а източно от нея до устието на р. Марица е разгърната 10–та пехотна дивизия, която покрива и беломорското крайбрежие с твърде ограничените сили на беломорската част на българския флот. В резерв на Главното командване е оставена само новосформираната 11–та пехотна дивизия в района на София.

Главнокомандващ е генерал Никола Жеков, доскорошен министър на войната. Началник щаб на действащата армия е генерал–майор

Константин Жостов, като Главната квартира се намира в Кюстендил. За министър на войната е назначен артилерийския генерал Калин Найденов, на когото остават подчинени войските оставащи в страната и не влизат в състава на действащата армия.

Както отбелязва генерал Жеков във вестник „Българско войнство“: *“По този начин правата на фактическия главнокомандващ на действащата армия се разпределят между Държавния глава и правителството, като това доведе до неопределеност и недоразумения в размера и естеството им. Неудобствата от това положение се проявиха още в първите етапи на войната. Всеки един от решаващите фигури имаше свои разбирания за обемът на правомощията си във воденето на бойните действия.”*

Генерал Никола Жеков (1865-1949)

Първа и втора българска армия. Кампанията в Сърбия.

След обявяването на мобилизацията в България на 23.IX.1915 г. сръбското военнополитическо ръководство се оказва в критично положение. Първоначално то възприема идеята за бърз удар срещу България, който да срине мобилизацията и развърщането на българската армия със закъснялата надежда да предотврати участието ѝ във войната на страната на Централните сили. Същевременно Сърбия се обръща с призив към Антантата една 120 – 150 хилядна армия да настъпи във Вардарска Македония, а руската армия да стовари големи десанти във Варна и Бургас. Този грандиозен замисъл е явно нереален, но при създалото се критично положение сръбското ръководство не желае да обсъжда предложението на Антантата за преговори с българското правителство за териториални отстъпки. Под натиска на събитията то възприема идеята за водене на стратегическа отбрана с надеждата да се спечели време до изпращането на обещаната помощ от съглашенските войски. Първите съединения от тях се стоварват в Солун още на 5.X.1915 г. С това военнополитическата обстановка на Балканите рязко се изменя. Антантата превръща част от територията на неутрална Гърция в свой плацдарм за последващи действия срещу България. Същевременно основните сили на гръцката армия са изнесени към българската и сръбската граница и в района на Солун.

За водене на бойните действия на два фронта от сръбската армия са създадени две групировки. Срещу I–ва българска армия са развърнати Краинският отряд, Тимошката войска (Неготинският отряд, Комбинованата дивизия, Шумадийска дивизия 2–ри призив и някои отделни части), II–ра армия (Нимошка и Моравска дивизия 1–ви

призив и един отделен отряд) и Власинският отряд. Отбраната на Вардарска Македония е възложена на новосформираната армия "Войски в новите области" (войски от Брегалнишката дивизионна област и Кривопаланкския отряд). Срърбските сили срещу I–ва и II–ра българска армия възлизат на 131 батальона, 302 оръдия и 115 картечници.

Българските войски имат незначително превъзходство в пехотни дружини и двукратно в артилерия и картечници. Чувствително е превъзходството на германските и австро–унгарските части: срещу срърбските 120 батальона с 320 оръдия те разполагат със 180 дружини с 900 оръдия.

На 7.X.1915 г. германските и австрийските войски започват форсирането на реките Дунав и Сава, а на 14.X.1915 г. започват настъпление I–ра и II–ра българска армия. В хода на провежданата операция от групата армии "Макензен" те осъществяват три армейски настъпателни и една армейска отбранителна операции.

В Нишката настъпателна операция на I-ва армия в хода на 24–дневни упорити боеве се нанася поражение на основните сили на срърбските войски в Източна Срърбия. На 30-ти октомври срещу 1-ви ноември пада Крагуевац, след като немската армия с ред настъпателни действия започва да преследва срърбските части до река Срърбска Морава. По този начин срърбите се оказват отцепени от север, изток и юг. Единственият й път за бягство е през земите на Черна гора и Албания – към Адриатическо море. Частите на I-ва армия излизат на дълбочина до 75 км., овладяват долината на р. Морава с основен обект гр. Ниш. На 5-ти ноември левия фланг на XI-та германска армия влиза във

връзка с I-ва българска армия при Криви вир. Късно вечерта пада и Ниш. Така се прекъсва най – удобното направление за оттегляне на сръбската армия на юг и се открива връзката на Централните сили с Турция. Навсякъде сръбските войски дават буен отпор. Допълнителни трудности създават влошените атмосферни условия. Затруднения са предизвикани и от планинската местност, плюс липсата на добра пътна инфраструктура. Това води до големи загуби в човешка сила сред българската войска.

Българска пропагандна картичка за превземнето на Ниш, 5.XI.1915 г.

Същевременно в ранната утрин на 14-ти октомври започва настъпателната операция на II-ра армия във Вардарска Македония. В нея са разгромени противостоящите сили на противника, овладян е важният оперативен обект гр. Скопие и е прекъсната връзката на Сърбия с Антантата. Макар и да е превъзхождана по численост от I-ва армия, действията на II-ра армия се увенчават с по-бърз и категоричен успех. За това спомага и липсата на сръбски сили в района на бойните

действия. На 20-ти октомври, след преодоляване на слаба съпротива, биват превзети Куманово и Велес. Българска част е изпратена да разруши ЖП пътят край Удово, но там се натъква на силна френска част и е принудена да отстъпи.

Съглашенските експедиционни сили са изнесени на север и от средата на октомври съединенията им с френските 57-ма и 15 -та и с английската 10-та пехотна дивизия започват да се развърщат в района на гара Удово и западно от Дойранското езеро, а малко по-късно създават известните плацдарми на р. Вардар при Криволак и при завоя на р. Черна. Към средата на ноември 1915 г. Антантата разполага с пет дивизии (френските 57-ма, 122-ра и 156-та и английските 10-та и 22-ра пехотна дивизия и някои отделни части), а също и 18 бойни кораба в пристанището на Солун. Първите стълкновения на българските войски с Антантата започват на 21.X.1915 г.

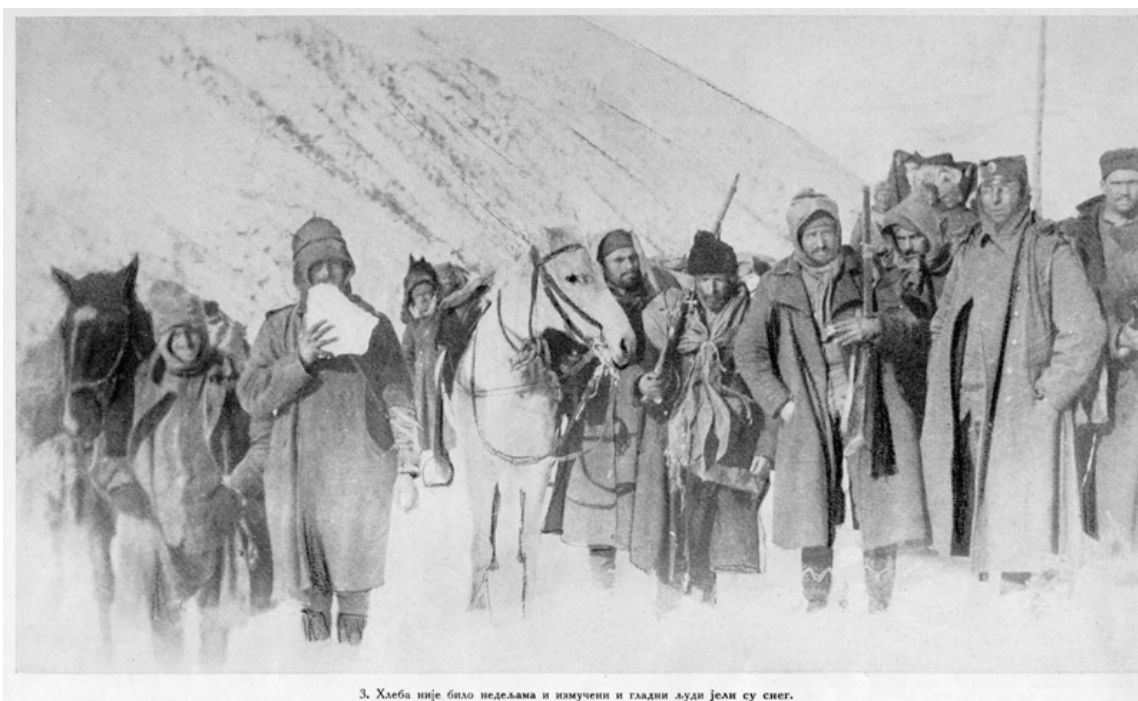
За обсъждане на по – нататъшният ход на военните действия на 6.XI.1915 г. в Плес се събират представители на съюзническите Главни командвания. Германското и австро–унгарското командване смятат, че главната цел на кампанията е достигната като завършването на разгрома на сръбската армия е оставено на българската армия и не се предвиждат решителни действия на Антантата. Решено е да се отправи искане към гръцкото правителство да обезоръжи и интернира като неутрална страна намиращите се и оттеглящите се на нейна територия съглашенски войски и да не допусне стоварването на нови подкрепления. На 8.XI.1915 г. германското командване без знанието на австро–унгарското и без съгласието на българското командване започва изтеглянето на германските войски. Така основната тежест

при водене на бойните действия срещу сръбската армия и срещу Антантата е прехвърлена на българската армия.

В резултат на това I–ва и II–ра армия се оказват, от една стана, под отчаяния натиск на устремилите се към спасителния за тях юг основни сили на сръбската армия, а от друга – под ударите на настъпващите от юг съглашенски части. По–нататъшното развитие на бойните действия – предприетото на 4.XI.1915 г. настъпление на Антантата по долината на р. Вардар и силният контраудар на сръбската армия на 11-12 ноември западно от Лесковац по долината на р. Морава срещу левия фланг на нашата I–ва армия, очертават намеренията на противника да нанесе поражение на българската армия и да съедини силите си в района на Куманово. Това налага българското командване да измени целия първоначален замисъл за действие и да започне прегрупиране на силите.

От 5 ноември до 2 декември 1915 г., силите на II–ра армия (т.н. Южна група) провеждат отбранителни боеве в района на завоя на р. Черна, при Криволак, Удово и Струмица. По съдържание те представляват армейска отбранителна операция. С нея се поставя началото на Солунския фронт срещу съглашенците, наричан още Южен или Македонски. Опитът на съглашенците да развият успеха си в направление Прилеп – Велес – Струмица е отразен от българските войски, но това отклонява силите им и спасява сръбската армия от пълното ѝ унищожаване. Окончателният изход на отбранителната операция на II–ра армия в долините на реките Вардар и Струма е решен с успешните действия на нашите войски в направление Косово поле, както и на Конната дивизия към Битоля.

В Косовската настъпателна операция, проведена от I–ва армия и т.н. "Северна група" на II–ра армия във взаимодействие със съюзниците до средата на декември 1915 г., са прекъснати последните направления за оттегляне на сръбската армия на юг и опитите ѝ за съединяване със съглашенците, разгромена е като организирана военна сила и е възвърната Вардарска Македония. Операцията не завършва с обкръжаването или пълното унищожение на сръбската армия преди всичко поради противоречията между съюзниците. В началото на декември 1915 г. сръбското командване взема отчаяно решение да оттегли остатъците от разгромената армия през Албания към адриатическия бряг, като оставя цялото си тежко въоръжение и обози. Необходимо е да се отбележи окаяното състояние на бягащите в безредие сръбски части. Много от тях са лишени от храна, дрехи и елементарни продоволствия. Статистиката за хората намерили смъртта си в дивите планини на Албания варира между 80 и 100 хиляди души. От тридесет хиляди младежи, подлежащи на военна повинност, на параход в Корфу са качени едва десет хиляди.

3. Хлеба није било недељама и измучени и гладни људи још су снег.

Евакуација на сръбската армия към Адриатика (1915 г.)

Българската армия не преследва оттеглящите се съглашенски войски. Една от причините е, че Гърция формално е неутрална държава и пренасянето на военните действия на нейна територия може да я привлече на страната на Антантата и нашата отслабена армия би се оказала пред превъзхождащите сили на съглашенците и гръцката армия. Съображенията на генерал Никола Жеков, като евентуална причина за присъединяването на Гърция на страната на противника, са свързани главно с наличието на тежка артилерия и картечници, както и със засиленото присъствие на съглашенски войски в Македония. Главната цел, според генерал Жеков, трябва да бъде окончателното унищожаване на сръбските сили в региона.

На ликвидирането на Солунския фронт се противопоставя преди всичко германското командване. Това посочва в спомените си и генерал-фелдмаршал Фалкенхайн: *“Разбира се, изгонването на Антантата от Солун би имало за България благоприятен резултат, освобождавайки я от непосредствена опасност. За общия ход на войната това би имало само условна изгода. Освободените сили на Антантата биха могли да бъдат използвани на други театри... Щом така с това българските сили свързваха значителни сили на Антантата, то с това те оказваха голяма услуга на общото дело.”*

Трета българска армия. Добруджанската кампания.

Към края на 1915 г. Съюзът постига несъмнен военнополитически успех на Балканите. Разгромени са силите на противника и е овладяна територията на Сърбия и Черна гора, осуетени са плановете на Съглашението за общ фронт със Сърбия. Това решава изхода на Дарданелската операция, което е сериозен неуспех за съглашенците.

Обсъжда се и въпросът за изтегляне на Антантата от Солун. Понататъшните действия зависят от развитието на общата военнополитическа обстановка.

Настъпателната операция на Югозападния фронт на руската армия под командването на ген. Алексей Брусилов, започнала в началото на юни 1916 г., довежда за първи път във войната до извършването на пробив в неприятелската отбрана в полоса 550 км. С няколко удара и излизане в дълбочина до 150 км., през юли 1916 г. цяла Буковина и Южна Бесарабия са очистени от противника. Главният военнополитически резултата от тези действия за Балканите е намесата на Румъния във войната на 27.VIII.1916 г. на страната на Антантата, което рязко изменя обстановката на полуострова.

В замисленото настъпление, Съглашението предвижда основните сили на румънската армия да се насочат в Трансилвания за съвместни действия с Югозападния фронт на руската армия в общо направление към Будапеща. С останалите сили се разчита да се отбранява временно румънско–българската граница по р. Дунав и в Добруджа до подхода на подкрепленията от руската армия (две пехотни и една конна дивизия), след което да премине в настъпление в Южна Добруджа, да се нанесе поражение на III–та българска армия и да се излезе на линията Русе – Шумен – Варна, а впоследствие да се действа според обстановката. Предвижда се ударите на руско–румънските сили да се предхождат от настъпление на съглашенските войски на Солунския фронт, с което да се приковат основните сили на българската армия. На съвещанието в Плес на 28.VII.1916 г. е възприета само обща идея за военни действия срещу Румъния и до намесата ѝ във войната конкретни планове все още няма.

Съюзниците са изненадани в политическо и във военно отношение. Възприет е нов замисъл: ограничените австро–унгарски войски да задържат за възможно по–дълго време настъплението на основните сили на румънската армия в Трансилвания до съсредоточаването на ударна германо–австрийска групировка и преминаването в настъпление. Трета българска армия следва да овладее предмостовите крепости Тутракан и Силистра и развивайки настъплението в Северна Добруджа да се достигне до най –тясната част между Черно море и р. Дунав. По–нататък, след като се оставят достатъчно сили за очистване на Добруджа от противника, част от съединенията на III–та армия да се прехвърлят в района на гр. Свищов за създаване на нова съюзническа ударна групировка, която трябва да форсира р. Дунав и да осигури успеха на настъпващите от север германски войски, след което съвместно да развият настъплението в направление Букурещ за изваждане на Румъния от войната.

На 1.IX.1916 г. България обявява война на Румъния. Целта е определена още в тайната спогодба между България и Германия от 6.IX.1915 г.: възвръщане на заграбените с Букурещкия договор от 1913 г. от Румъния територии и поправка на румънско–българската граница, определена от Берлинския договор от 1878 г.

За българската армия възниква втори сухопътен фронт в Добруджа и по р. Дунав. Според общия замисъл за военни действия срещу Румъния всички съюзнически сили, предназначени за изпълнение на задачи в Добруджа по р. Дунав, са обединени едва в навечерието на военните действия в една група армии (III–та българска армия с незначителни подкрепления) под командването на генерал–фелдмаршал Макензен,

който премества щаба си от Скопие във Велико Търново. Ръководството на войските на Солунския фронт е поето от българското Главно командване. За настъпателната операция III–та армия - командващ генерал–лейтенант Стефан Тошев, включва в състава си 1–ва Софийска, 4–та Преславска и 6–та Бдинска пехотна дивизия (последната в непълен състав) и 1–ва Конна дивизия, заедно с придадените ѝ части – общо 61 дружини, 27 ескадрона, 52 батареи (204 оръдия) и 145 картечници. Построението на силите е в един ешелон, а 6–та Бдинска дивизия е в резерв на групата армии. Прикритието на българо–румънската граница по р. Дунав е възложено на 12–та дивизия и Дунавския отряд, извадени от състава на армията и пряко подчинени на Щаба на групата армии “Макензен”.

*Генерал–лейтенант Стефан Тошев
(1859-1924)*

В хода на бойните действия, към седмия ден на операцията, се разчита на последователно усиляване на частите на пристигащия в разпореждане на командването на групата армии 6 – ти турски корпус (15 – та и 25 – та пехотна дивизия). Корпусът се разполага напълно в Добруджа едва на 24 септември 1916г., а съставът му в действителност е два пъти по-малък от нашата 4–та дивизия.

За съдействие по р. Дунав са привлечени силите на австро–унгарската мониторна флотилия (11 монитора) и инженерно–мостови части, а на море се разчита на българския военноморски флот с придадените му 3 германски подводници и една водосамолетна станция (4 хидроплана). За съдействие от въздуха освен придаденото към III–та армия българско балонно отделение, е пребазирано от Солунския фронт и едно германско аеропланно отделение, а от Западния фронт за кратко време – една бомбардировъчна ескадра, която заедно с два дирижабъла от базите в Темишвар и Ямбол нанася бомбови удари по обекти в Румъния, отнасяни от германското командване към т.нар. „стратегически бомбардировачи“.

Срещу III–та българска армия са развърнати в Добруджа част от силите на III–та румънска армия (9–та, 17–та, 19–та пехотна дивизия и 5–та конна бригада). В хода на боевете за Тутракан са привлечени и основните сили на 15–та пехотна дивизия от резерва на румънското Главно командване. Прикритието на румънско–българската граница по р. Дунав се осъществява от останалите сили на III–та румънска армия (16–та и 18–та пехотна дивизия и една конна дивизия) и от 20–та пехотна дивизия от I–ва румънска армия.

На 1 – 2 прехода от българо–румънската граница в Добруджа вече е съсредоточен 47–ми руски корпус (67–ма пехотна дивизия, 3–та конна дивизия, сърбо–хърватска дивизия от бивши военнопленници от австро–унгарската армия и други отделни части).

За съдействие на войските по р. Дунав румънският флот разполага с една флотилия (4 монитора и 8 стражеви кораба), канонерна група (4 канонерки и 4 други лодки), миноносна група и група спомагателни съдове. Румънският черноморски флот е слаб (1 крайцер и 3 канонерки) и се разчита на силния руски Черноморски флот (4 линейни кораба, 3 броненосеца, 2 крайцера, 4 канонерни лодки, 26 контраминоносеца, 11 миноносеца, 11 подводници и морска авиация).

Общо срещу III–та българска армия противникът разполага в Добруджа с 98 батальона, 39 ескадрона и 44 батареи. Общото му превъзходство в пехотни дружини е 1.6:1, а в кавалерия 1.25:1; българските войски имат незначително превъзходство в полска артилерия – 1.2:1. При тези условия успехът в бойните действия се решава главно от боеспособността на войските и командването им.

Към началото на настъплението в Трансилвания на 28.VIII.1916 г. румънската армия има значително превъзходство над слабите австро–унгарски сили. Въпреки това настъплението се развива бавно, неорганизирано и към средата на септември 1916 г. замира. Решаващо влияние за това оказват преди всичко впечатляващите победи на III–та армия в Добруджа. В рамките на общата настъпателна операция на групата армии на Централните сили срещу Румъния през 1916 г. тя провежда две настъпателни и две отбранителни операции. В хода на

четиримесечна бойна дейност са разгромени силите на противника на дълбочина до 210 км. и цяла Добруджа е очистена.

Първата настъпателна операция на III–та българска армия (т.нар. „Тутраканска операция“) по своя размах, използване на разнородни сили при изпълнението на различни сложни задачи и по постигнатите оперативно–стратегически резултати е забележително постижение на българското военно изкуство. Тутраканската крепост е разположена на едно плато край града и е строена в продължение на три години от белгийски и френски военни инженери. Тя била защитена от 15 форта, които били на разстояние един от друг до 2 км. В тях били разположени 151 оръдия, като на фланговете на всеки форт били поставени куполни оръдия. 40 - хиляден гарнизон защитавал крепостта. Тя имала форма на полукръг с дължина на фортовата линия – 24 км., чиято основа била река Дунав. Телените заграждения пред фортовете били широки 10 м. Изкопани били и вълчи ями, дълбоки до 2 м. с набити вътре остри колове. В гората, около платото, което опасвало крепостта, били изкопани ями, пълни със сухи клони и смола, подготвени за запалване от румънците, в случай, че българските войски навлязат в гората. Имало изградена телефонна връзка между отделните опорни пунктове с командването на крепостта. Много от картечните гнезда били качени и замаскирани по дърветата, откъдето стреляли по българските воини. Командващият румънската армия генерал Аслан казвал за Тутраканската крепост: “Тутракан е моят Вердюн. С други думи нека българите да не си правят илюзии, защото ще си строят главите!”

Атаката започва в ранната сутрин - 6.30ч артилерията открива барабанен огън по фортовете на крепостта, който трае 70 минути. В 7.50 ч. командващият частите от III-та армия, които атакуват

крепостта, генерал Киселов заповядва всички началници да застанат начело на своите части и лично да ги поведат в атака към крепостта. Атакуващите вълни на 1-ва пехотна бригада от 1-ва пехотна Софийска дивизия на един дъх достигат подстъпите пред форт № 8, където са принудени да залегнат поради силния огън на противника. Три батареи на 4-ти артилерийски полк излизат напред със своите конни впрягове и заемат позиции в самите пехотни вериги, като съсредоточават огъня си по самия форт. В 13.30 ч. форт № 8 е вече в български ръце. Малко по-късно търновският полк овладява форт № 9, а след това падат фортове № 10 и 11. Седми пехотен Преславски полк също атакува противника.

Окуражен от изпратеното му подкрепление, командирът на крепостта – генерал Константин Теодореску се опитва да атакува десния български фланг с цел да отвори път към Силистра. За нещастие на румънците, 5-те румънски дружини се натъкват на 6-ти пехотен, Търновски полк на Н.В. и биват отблъснати с големи загуби. В хода на сраженията настъпва паника в румънските линии. Това води до бягството на генерал Теодореску, който бива заменен на поста си от генерал Мазареску. Цели румънски роти бягат от крепостта в безредие. Настъпващите български части влизат в града към 8 вечерта като комендантът предава крепостта безусловно. В хода на сраженията 2-9.IX.1916 г. е нанесено решително поражение на превъзхождащите сили на противника. След двудневен щурм (33 ч.) на 6.IX.1916 г. Тутракан пада. От строя е извадена значителна групировка на противника – близо 40 000, от които са пленени 28 500 души, цялата артилерия и многочислени материални средства.

Генерал Иван Колев (1863-1917)

Генерал Константин Теодореску

Същевременно 1-ва конна дивизия с маневрените си действия постига важни победи в боевете при Курт-бунар (дн. Гр. Тервел), Кочмар и Карапелит оказва решително въздействие при отразяване на силния контраудар на цялата Източна оперативна група на противника (6 съединения) на 6-7.IX.1916 г. на север от град Добрич.

Особено забележителни качества и героизъм показват българските войници в битката за Добрич, където се водят боеве с противник превъзхождащ ги с пехота и артилерия. В доклада си до командването - майор Величков съобщава за настъпващите многобройни сили на врага и същевременно описва тежкото положение и нуждата от бързи действия. Такива са взети без всякакво колебание. В 11.30 ч., на 07.IX.1916 г., командващият III-та армия, генерал Стефан Тошев дава заповед за незабавно нападение във фланга и тила на неприятелската руска войска край Добрич. Към 16.15 ч. пристигат първите български части, които атакуват вече разузнатите позиции на руснаците. Първа открива огън конната батарея, която бива последвана от планинската. Пехотата използва царевицата и районите обрасли с растителност за прикритие и заемане на удобни за стрелба позиции. Един артилерийски взвод получава заповед за подкрепа на атаката на конницата от север. В бой са използвани само необходимите части като за посрещане на неприятелската конница е оставен резерв. Постепенното отстъпление на врага започва да се предава по целия фронт на изток. В донесението си, генерал Колев съобщава следното: "Боят при Добрич е спечелен. Пехотните ни части са спасени от поражение."

Развивайки настъплението си, войските на III-та българска армия за две седмици проникват на дълбочина до 130 км. и излизат пред

подготвената от мирно време Кубадинска позиция. Всичко това заставя румънското Главно командване да измени първоначалния си план за водене на войната като преустанови настъплението в Трансилвания, а Добруджанският фронт става основен, за което са привлечени съединения от стратегическия резерв и от фронта в Карпатите (общо 6 съединения). С това германското и австро–унгарското командване получават възможността да привлекат достатъчно сили и да се подготвят за настъпление. Настъплението на армията в Добруджа не може да бъде сериозно развито главно поради липсата на резерви. След кратка подготовка тя не успява да пробие Кубадинската позиция на 18. IX.1916 г., а в резултат на последвалия силен контраудар на руско–румънските сили (Дунавската армия) е отхвърлена на изходните позиции за атака. Там тя е принудена да премине към отбрана и до средата на месец октомври 1916 г. води тежки боеве. В началото на месеца срива амбициозния и опасен замисъл на противника за разгром с удар по фронта и стоварения в тила ѝ оперативен десант на десния бряг на р. Дунав при с. Ряхово. По своята същност тези боеве съставляват армейска отбранителна операция. Едва след завършването ѝ, получаването на някои подкрепления и насочването на усилията на румънската армия в Трансилвания, войската продължава настъплението.

Новата, втора настъпателна операция на III–та армия започва с пробив на подготвената отбрана на противника - Кубадинската позиция. За целта са създадени две оперативни групировки (армейски групи) т.нар. „Източна“ и „Западна настъпателна група“ под общото командване на генерал–фелдмаршал Макензен. Като атакуват с двата си вътрешни фланга по направление на жп линията за Меджидия, след тежки боеве в периода 19-21.X.1916 г., войските на двете групи

пробиват Кубадинската позиция и нанасят поражение на руско–румънската армия. В хода на преследването ѝ отново се проявява с активните си действия 1-ва Конна дивизия. След изоставянето на 21.X.1916 г. на Кюстенджа, противникът губи основната си военноморска база в Добруджа, а на 25.X.1916 г. и Черна вода. С това завършват активните действия на III-та армия в операцията. По време на седемдневните боеве, войските ѝ се придвижват на дълбочина 45 км. и излизат на линията езерото Ташавлу – с. Бонасчик – най–тесната част между Черно море и р. Дунав. В съответствие с първоначалния замисъл на военни действия срещу Румъния тя преминава към отбрана на този рубеж до средата на месец декември 1916 г., когато изходът от бойните действия се решава във Влашката равнина между основните сили на групата армии на съюзниците и румънско–руските войски. Почти половината от съединенията на III-та армия са прехвърлени в района на Свищов за включване в състава на новосформираната съюзническа Дунавска армия. Към нея преминават 1-ва българска и 12-та пехотна дивизия; 217-та германска пехотна дивизия; сборна германо–българска дивизия и 26-та турска пехотна дивизия, както и отделни части – 44.5 дружини, 57 батареи с 222 оръдия, 19 ескадрона и 132 картечници (половината от войските са български). Те се осигуряват от австро–германската Дунавска флотилия (12 монитора, 16 речни моторни кораба и 70 моторни лодки) и понтонни части.

Форсирането на р. Дунав започва на 23 ноември при Свищов, когато настъпващата от север IX-та германска армия излиза на р. Олт. Развивайки настъплението си, двете съюзнически армии заемат на 6.XII.1916 г. изоставения от противника Букурещ и след продължителни и тежки боеве към 5.I.1917 г. излизат на р. Серет, където преминават към позиционни действия. Като използва успеха на

Дунавската армия, на 15.XII.1916г. III-та армия продължава настъплението си и на 4 януари освобождава цяла Северна Добруджа. С възвръщането ѝ Българската армия изпълнява още една частна стратегическа задача, въпреки че общото стратегическо положение на Четворния съюз не се подобрява. По този повод генерал–фелдмаршал Лудендорф, тогава помощник на началника на Генералния щаб на германската армия, отбелязва: „Въпреки нашата победа над румънските войски ние станаме по-слаби за общото водене на войната”.

Главнокомандващият германската армия Хинденбург (вляво), кайзер Вилхелм Втори (в средата) и генерал Лудендорф

В резултат на военните действия по време на кампанията, стратегическата инициатива преминава към Антантата. В края на 1917 г. общата военнополитическа обстановка на главните фронтове на

Първата световна война се развива под въздействието на революцията в Русия и излизането ѝ от войната. На р. Серет и устието на р. Дунав с прилежащата акватория на Черно море бойните действия са прекратени след сключеното на 15.XII.1917 г. примирие. Съгласно подписания предварителен мирен договор между Румъния и Четворния съюз на 24.II.1918 г. Южна Добруджа е върната на България, а Северна Добруджа остава в съвместно владение - *кондоминиум*.

Годината е преломна както в политически, така и във военен план. Освен избухналата Февруарска революция в Русия, намесата на САЩ във войната на 6.IV.1917 г. на страната на Антантата изменя съотношението на силите в нейна полза. Окончателното привличане на Гърция довежда до ускоряване на планираното настъпление през пролетта, макар и с по-ограничена цел – постигане на частични успехи при Битоля и Дойранското езеро. Съсредоточени са значителни сили – общо на фронта от Охридското езеро до Орфанския залив са развърнати 24 съединения (8 английски, 6 френски, 6 сръбски, 1 италианска дивизия и 1 руска бригада, а в резерв – 2 дивизии от реорганизираната гръцка армия) – всичко 274 батальона. На тези сили противостоят групата армии “Шолц” - I-ва и XI-та армия и II-ра армия – общо 12 съединения с 225 дружини, от които 200 български. Следва да се отбележи, че само щабът на XI-та армия и щабовете на 61-ви и 62-ри корпус и 101 дивизия са германски; останалите части са български. По направленията на отделните удари съглашенското командване създава значително превъзходство над силите на нашата отбрана. Така за пробива на Дойранската позиция на 9-та Плевенска дивизия, на английските 26-та и 22-ра дивизии са дадени участъци съответно 2.7 и 1.8 кв. На 8-ми август, множество батареи откриват огън по българските позиции. Стрелбата продължава и на следващия

ден като бива гарнирана с множество пехотни атаки. Последното, все така неуспешно нападение от страна на англичани и французи, е предприето на 18-ти август. В отбранителните боеве при Дойран, българската отбрана взема връх главно заради по-високия морален дух и боеспособност на българския войник.

Българска телефонна станция с окопен перископ за наблюдаване на вражеските позиции в предната част на Дойран, март 1917 г.

В края на 1917 г. общата военнополитическа обстановка на главните фронтове на Първата световна война се развива под въздействието на революцията в Русия и излизането ѝ от войната. На Солунският фронт до есента преобладават позиционните действия, докато на Западния фронт Антантата окончателно взема връх в пролетно–летните операции и в края на септември 1918 г. В хода на тези действия се

подготвя и последното настъпление на съглашенските армии. Обсъжда се въпросът за възможното откъсване на България от Централните сили чрез дипломация. Темата става все по-актуална след оставката на правителството на В. Радославов през юни. Новото правителство на Ал. Малинов и Ст. Костурков обаче е твърдо решено да продължава войната.

Общият замисъл на последната настъпателна операция на групата съглашенски армии предвижда нанасянето на няколко удара, за да се разсече отбраната на българската армия по целия фронт и да се излезе в долините на реките Вардар и Струма, след което да се развие в направленията към София и Ниш. Главният удар се нанася от сръбската II-ра армия - Шумадийска, Югославска и Тимошка дивизия заедно с придадените френски 17-та колониална и 122-ра пехотна дивизия на участъка на вр. Ветреник до вр. Сокол на Добро поле, на фронт 3.7 км., в общо направление към Неготин. Вляво от нея нанася удар I-ва сръбска армия (Моравска, Дринска и Дунавска дивизия) на участъка от вр. Сокол до с. Саравина, на фронт 6.4 км., в направление към Градско. Освен това се нанасят и два спомагателни удара: от френската Източна армия - френските 30-та, 57-ма, 76-та и 156-та дивизия и 11-та колониална дивизия, италианската 35-та дивизия и гръцката 3-та дивизия в направление към Прилеп, Скопие; от английската Солунска армия - английските 22-ра, 26-та и 28-ма дивизия и 228-ма бригада заедно с придадените гръцки Серска и Критска дивизия) между р. Вардар и Дойранското езеро.

Връзката между сръбската II-ра армия и Солунската армия се поддържа от 1-ва група френски дивизии (16-та френска и 4-та гръцка и Архипелагска дивизия) на фронта от с. Нонт до р. Вардар. Западно

от Охридското езеро действа 3-та група френски дивизии. При благоприятно развитие на действията се предвижда нанасянето на удар и от 1-ви гръцки корпус (1-ва, 2-ра и 13-та дивизия) на най-десния фланг в направление към Демирхисар – Рупелски проход. В резерв са гръцките 9-та и 14-та дивизия, сръбската 1-ва конна дивизия и други части. Групата съглашенски армии има в състава си 28 пехотни дивизии (8 френски, 4 английски, 6 сръбски, 9 гръцки и 1 италианска), една конна дивизия и други отделни части – всичко 291 батальона, 1522 оръдия и 200 самолета.

Срещу тези съглашенски сили на фронта от Охридското езеро до устието на р. Марица отбраната се поддържа изцяло от българските сили, съставляващи две групировки: група армии “Шолц” (I-ва и XI-та армия) и II-ра и IV-та армия. На фронта от Охридското езеро до вр. Мала Рупка в Кожух планина при десен съсед 19-ти австро–унгарски корпус в Албания се отбранява XI-та армия с командващ генерал Шойбен, която има в състава си българските Сборна, 6-та, 1-ва, 4-та и 3-та дивизия и 302-ра германска дивизия. Източно от нея е I-ва армия с командващ генерал–лейтенант Нерезов в състав 5-та Планинска и 9-та дивизия и 1-ва бригада от 11-та дивизия, която отбранява фронта от вр. Мала Рупка до вр. Висока чука в планината Беласица. Отбраната на фронта от вр. Висока чука до р. Ангиста в Серско поле се осъществява от II-ра армия с командващ генерал–майор Луков с 11-та, 7-ма и 8-ма дивизия. Източно от нея до р. Марица е сформираната в края на ноември 1917 г. IV-та армия с командващ генерал–лейтенант Тошев в състав 10-та (войските на Беломорската отбрана), 1-ва и 2-ра конна дивизия.

Общо в състава на нашите четири армии се намират 16 съединения – всичко 302 дружини, 1597 оръдия и 50 самолета. От тях непосредствено срещу съглашенските сили от Охридското езеро до Орфанския залив са развърнати 14 съединения – 248 дружини, 1138 оръдия и 50 самолета. Готвещата се офанзива на съглашенците не е неочаквана за българското командване, но командването на групата армии “Шолц” и XI-та армия, в чиято зона на отговорност се нанася главният удар на противника, не оценяват достатъчно сериозно създалото се положение, поради което съществени изменения в построението на отбраната не се извършват. Отбраната на целия стратегически фронт по своето построение в основата си е тактическа в мащаба на отделните дивизии. Като правило е оборудвана по една отбранителна позиция с два-три реда окопи. Само отбраната на 9-та Плевенска дивизия при Дойран се доближава до най-доброто постигнато дотогава на Западния и Източния фронт. Тук са оборудвани предна и главна позиция, преградни позиции, позиции на артилерията, пунктове за управление, убежища за личния състав, заграждения.

На Добро поле позициите са само трасирани и са оборудвани отделни места, като главната позиция има две линии окопи, а само на отделни места – трети ред окопи. Войските са построени в един ешелон, усилията са съсредоточени на предния край на отбраната. Оперативните и стратегическите резерви са слаби и са предназначени за усиление на дивизиите. Няма нито една дивизия в резерв, а само отделни полкове. Отрицателно се отразява и пониженият морален дух на нашите войски.

При тези условия започналото на 15.IX.1918 г. общо настъпление на съглашенските войски срива устойчивостта на цялата отбрана на

Солунския фронт. Изходът на отбранителното сражение на направлението на главния удар на противника се решава от съотношението на силите: срещу 8 съглашенски дивизии се намират само 8 български полка. Отбраната е преодоляна още в първия ден. На 19.IX. 1918 г. постигнатият тактическият пробив е разширен по фронта на 50 км. и в дълбочина до 25 км, така той се превръща в оперативен. Сериозни последици има закъснялото решение за общо оттегляне на войските. Когато по направлението на главния удар противникът излиза към р. Вардар, фронтът на отбраната е разсечен и под заплахата се оказва целият тил на XI-та и I-ва армия. Оттеглянето на войските се извършва в твърде сложна обстановка под непрекъснатия натиск на съперника.

Антивоенното и революционно движение е обхванало основната част от войнишките маси и достига кулминация в избухналото "Войнишко въстание" . Нарушено е и общото ръководство на войските с разгромяването на главната квартира на действащата армия в Кюстендил от въстанали войници на 25.IX.1918 г. Същият ден българското правителство решава да поиска примирие, което е сключено на 29.IX.1918 г. в Солун. Дотогава войските се оттеглят към старите граници. В най-тежко положение се оказват войските на десния фланг на фронта - 1, 6 и Сборната дивизия, които поради късното отдаване на заповед за оттегляне са застигнати от примирието в района западно от Скопие и съгласно неговите изисквания трябва да сложат оръжие и да останат като заложници. С това завършват действията на българската армия в Първата световна война.

* * *

Първата световна война приключва за България с нова, втора национална катастрофа – политическа, военна, икономическа и духовна. Освен убитите и изчезнали над 115 000 войници и офицери по време на войната войната, плюс ранените, пленените, загубите сред цивилното българско население и разрухата, това е крахът, поне до Втората световна война, на националния идеал. България губи и половината от земите си – българската етническа територия е разпокъсана между всички съседи на България. Най-критично е положението с новообразуваната държава - Кралство Югославия, към която окончателно са придадени Поморавието, Тимошко, Вардарска Македония и Призренско. Не по-добро е положението на българите и българските земи (Егейска Македония и Западна Тракия), влезли в състава на Гърция. В границите на нововъзникналата Турция - като приемник на Османска империя - остава Източна Тракия (анексирана още от османлиите през 1913 г.), а за Румъния остава цяла Добруджа. Вътрешното състояние на страната е ужасяващо. Инфлацията расте непрекъснато. Стопанството, вследствие на войната и наложените репарации и реквизиции, е в упадък. На власт разбираемо идват опозиционните леви, земеделски партии. България е окупирана от Антантата. На 27.XI.1919 г. е подписан Ньойският договор, който е с изключително тежки последици за българската нация и държава. По силата на този договор, наричан още и "Ньойски диктат", е отнето и суверенното право на България да поддържа свои въоръжени сили. В тази следвоенна обстановка, правителството на БЗНС обвинява управлявалите страната по време на Първата световна война за безпрецедентната национална катастрофа, завършила с крушение на така желаното национално обединение.

Библиография:

Българската армия през Първата световна война. „Военноисторически сборник“

Ганчев, Александър. Войните през Трето Българско царство. 1943

Колев, Иван. Действията на 1-ва конна дивизия в Добруджа през 1916

Радославов, Васил. България и световната криза. 1993

АЛЕКСАНДЪР СТОЯНОВ

ИСТОРИЯ на ВОЙНИТЕ

БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ
НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

ВЕЧЕ НА
ПАЗАРА!

millenium

България в Първата световна война

Аделина Фендрина

Герб на България (1881-1927) и нейните съюзници

В началото на XX век борбата за пазари, суровини и сфери на влияние между Великите сили се изостря. По време на Балканските войни (1912-1913) политическите съюзи между тях са вече факт. До 1912 г. нито един от блоковете обаче не успява да се подготви във военно отношение. Към началото на 1914 г. Германия и Австро-Унгария вече се чувстват достатъчно силни, за да започнат войната. Те преценяват, че на Англия, Франция и особено на Русия са необходими още няколко години за подготовка и затова бързат.

В навечерието и по време на Първата световна война (1914-1918) е осъществено едinodeйствие между Германия, Австро-Унгария, Турция и България при военно-политическата подготовка на страните и във военните действия на армиите. Четирите държави участват в съюза на

Централните сили, както следва: Австро-Унгария от 28.VII.1914 г.; Германия от 1.VIII.1914 г.; Турция от 29.X.1914 г. и България от 14.X.1915 г.

Ерцхерцог Франц Фердинанд и съпругата му София

На 28.VI.1914 г. в Сараево е убит австро-унгарският престолонаследник ерцхерцог Франц Фердинанд (1875-1914). Автори на атентата са сръбски националисти от организацията "Черна ръка". Двете коалиции – Антантата (Франция, Великобритания и Русия) и Централните сили (Германия и Австро-Унгария), използват убийството на престолонаследника като повод да започнат своя голям спор за надмощие в Европа и света. На 28 юли, подтиквана от Германия, Австро-Унгария обявява война на Сърбия. Постепенно кръгът на участниците във войната се разширява, за да обхване почти цяла Европа, а и държави извън нея. След присъединяването на влиятелни сили като САЩ, Япония и Китай, войната се превръща в световна. В

нея взимат участие 38 страни от Европа, Азия, Африка и Америка, а военните действия се водят на три континента.

Активните усилия на Германия и Австро-Унгария, обещаните териториални придобивки, отпуснатите заеми от германски банков концерн, военните успехи на Централните сили до средата на 1915 г. на Източния фронт, предопределят избора на България и Турция. Част от българското общество и самият цар Фердинанд I (1887-1918) считат, че обединението на българските земи ще е възможно чрез военни действия на страната на Тройния съюз. Ръководителите на младотурския триумвират Енвер бей, Талат паша и Джемал паша тласкат Турция към съюз с Централните сили. Те се стремят с помощта на Германия да присъединят Кавказ и други територии, населени с тюркски народи. През декември 1913 г. със съдействието на Енвер

паша в Турция е изпратена германска военна мисия за организиране и обучение на турската армия.

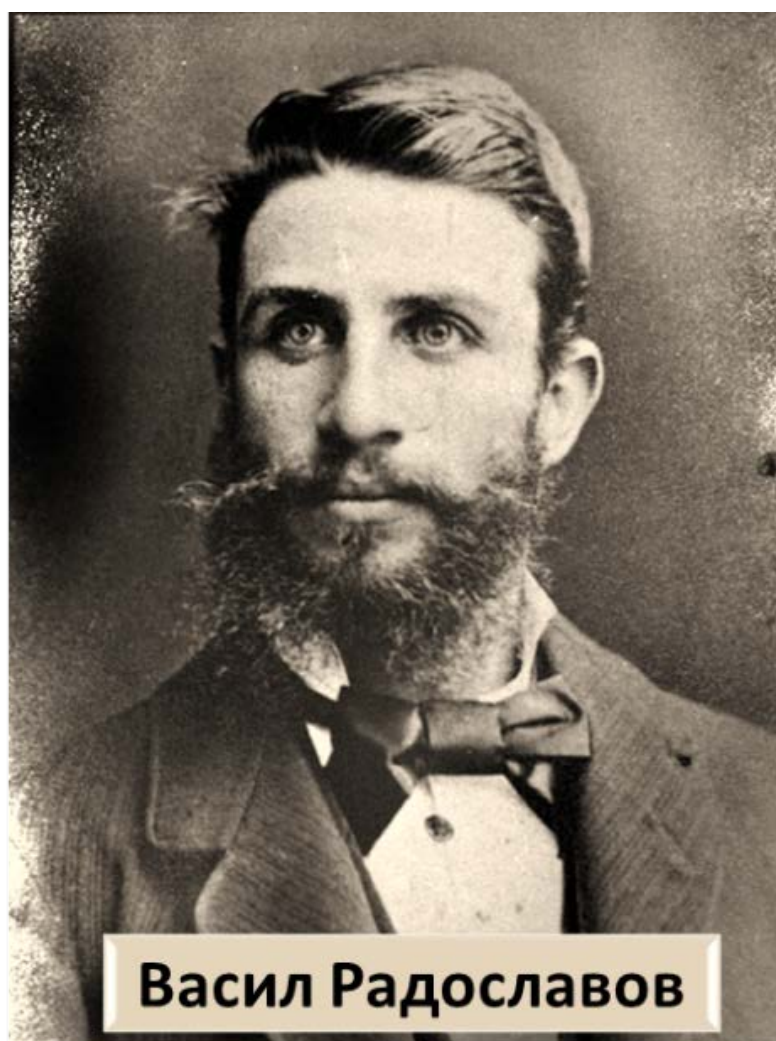

Младо-турски триумвират – от ляво на дясно: Мехмед Талат паша, Ахмед Джемал паша и Исмаил Енвер бей

На 2 август 1914 г. е подписан договор между Германия и Турция, който е запазен в тайна. Увеличена е числеността на германската мисия в Турция. Командването на Първа турска армия е поверено на ръководителя на мисията Ото Лиман фон Сандерс. Начело на турските корпуси в Анкара и Измир са поставени германски полковници. Немският адмирал Вилхелм Сушон командва турската флота, а адмирал Гуидо фон Узедом - бреговата артилерия. Турската кадрова армия се състои от около 200 000 войници и 8 000 офицери. Преди началото на военните действия е извършена мобилизация и числеността на войските достига до 780 хиляди души.

Избухването на т. нар. общоевропейска война се разглежда като благоприятен повод от страна на царя и правителството на Васил Радославов за разрешаването на българския национален въпрос. Управляващите в София обаче не бързат да въвлекат страната във

военни действия тъй като в началото на конфликта още не се знае кой ще вземе надмощие във войната и до колко двете воюващи групировки са склонни да подкрепят българската национална кауза. Поради тези съображения, кабинетът на Радославов излиза с декларация, че България ще запази неутралитет, но това изявление не отразява истинските намерения на правителството и монарха. През август 1914 г., по време на посещението си в София, Талат паша прави неуспешен опит да привлече България във войната.

*д-р Васил Радославов (1854-1929; години на
управление: първи мандат – 1886-1887;
втори мандат – 1913-1918)*

Първоначално планът на немското командване да реши въпроса за кратко време чрез т.нар. светкавична война (блицкриг) с цел да неутрализира превъзходството на Антантата в жива сила, суровини и територии, върви успешно и за кратко време германската армия успява да окупира Белгия и част от Северна Франция. Още в началото обаче настъплението ѝ е спряно по поречието на р. Марна, на 40 км северно от Париж, където съединените англо-френски сили успяват да изградят непреодолима защитна преграда пред германския устрем. Към септември и октомври 1914 г. вече са налице изгледи за стабилизиране на Западния фронт, така че планът за светкавична война се проваля. Това стечение на обстоятелствата по Западния фронт не вещае нищо добро за Централните сили.

Неблагоприятно за Централните сили се развиват и действията на изток, където Турция и Австро-Унгария трябва да неутрализират руската армия, подкрепена от Сърбия. На 10.VIII.1914 г. два германски кораба преминават Дарданелите и достигат до Мраморно море. На 29.X.1914 г. германо-турски кораби нападат руския флот и бомбардират Одеса, Севастопол и други градове. Ръководители на турските войски на Кавказкия фронт са Енвер паша и генерал Фриц Бронсарт Шелендорф. В края на октомври 1914 г. в Галиция русите нанасят катастрофално поражение на австрийците, което силно отеква в България. През 1916 г. руската армия минава в настъпление и военното положение на Турция се влошава.

При този развой на военните действия в София надделява мнението, че приоритетно място трябва да се даде на Съглашението, поради което правителството започва активни сондажи в Париж, Петербург и

Лондон, за да се осведоми при какви условия от страна на Съглашението България би била приета за съюзник.

Поставянето на въпроса за оказване на съдействие по българския национален въпрос и по-конкретно - за Вардарска Македония затруднява Съглашението и особено Русия тъй като евентуална подкрепа за българската кауза означава да се посегне на интересите на Сърбия, която е верен съюзник на групировката. От Петербург и Лондон се опитват да насочат вниманието на България към Одринска Тракия, но в София позицията за Вардарска Македония е твърда. Към началото на 1915 г. обаче се забелязва промяна в политиката на Франция и Великобритания спрямо България. Под въздействието на перспективата за дълга и изтощителна война, в Париж и Лондон надделява мнението, че Съглашението може да победи и без помощта на други съюзници, така че въпросът за или против привличането на

България към групировката вече не стои на дневен ред. Поредният неуспешния опит за присъединяване, който правителството на Радославов прави в началото на февруари 1915 г. е явен знак, че вратите на Съглашението са окончателно затворени за България.

Към пролетта и началото на лятото на 1915 г. ходът на войната се обръща и Централните сили успяват да спечелят няколко важни сражения.

Турското командване съсредоточава значителни сили за форсиране на Суецкия канал. Стохилядна турска армия под командването на Джемал паша и германския генерал-лейтенант Фридрих Крес фон Кресенщайн през 1914 г. заема Синайския полуостров и излиза в района на Суецкия канал. През февруари 1915 г. английски и френски кораби обстрелват фортовете при входа на Дарданелите. Дарданелската операция е осъществена на два етапа. През първия етап се водят военноморски операции. На 18.III.1915 г. англо-френският флот е разбит. През втория етап англичаните разполагат сухопътни войски на Галиполския полуостров. Турските и германските войски разбиват Съглашението. Според доклада на английския военен министър само Англия губи 5 045 офицери, 109 510 войници и 25 военни парахода.

Катастрофално завършилата Дарданелска операция на Англия и Франция намира силен отзвук в България поради близостта на сраженията. Непосредствено след краха на англо-френската флота край Проливите е регистрирана и друга голяма победа на Централните сили, този път в източните полски земи. Ръководената от маршал Ерих Лудендорф Източна германска армия нанася значително поражение на

руските войски в полските земи и Русия на практика е поставена пред угрозата да бъде извадена от състава на воюващите държави.

В тази ситуация в София е направена грешната прогноза за скорошен край на войната, което предreshава и участието на България на страната на Централните сили.

Централните Сили обединяват Германия, Австро-Унгария, България и Османската империя

Първата стъпка за присъединяването към Централните сили е отпускането на 500 млн. златни лева заем на България от страна на германския банков концерн "Дисконто-Гезелшафт" под гаранцията на немското правителство. Заемът има преди всичко политически характер, още повече, че по-голямата част от отпуснатите средства се използват за закупуването на германско оръжие и муниции. При това положение остава формалният въпрос как да се сключи договорът

между България и Централните сили. Предвижда се сключването на съюзно споразумение между България и Турция, като последната приема да направи малка териториална отстъпка на София в Източна Тракия.

С посредничеството на Германия, на 3.IX.1915 г. България и Турция подписват споразумение. Османската държава се задължава да отстъпи територия от 2,5 хил. кв. км. по долното течение на р. Марица. Българското правителство получава в свои ръце железопътната линия между Одрин и Дедеагач. България осигурява съобщенията и комуникациите си с новоосвободените земи и беломорските си пристанища. На 6 септември е подписан договор между България, Германия и Австро-Унгария, според който България трябва веднага да започне мобилизация и в началото на октомври 1915 г. да обяви война на Сърбия.

На 14.X.1915 г. цар Фердинанд издава Манифест, с който обявява война на Сърбия. В него се указва, че борбата между Великите сили отива към своя край. Българският народ трябва да се намеси, за да отмъсти за своята поругана чест и да освободи поробените си братя. След издаването на Манифеста и началото на военните действия, Англия, Франция, а след тях и Русия, обявяват война на България.

Първоначално българската войска наброява около 530 000 войници и офицери. До края на войната тя достига огромната за възможностите на страната цифра от 850 000 души. В организационно отношение е разделена на три армии, начело с генералите Климент Бояджиев, Георги Тодоров и Стефан Тошев. За главнокомандващ цар Фердинанд

определя генерал Никола Жеков. Началник щаб на Действащата армия е генерал Константин Жостов.

Главнокомандващи на българската армия

Присъединявайки се към военните действия, българските войски започват решително настъпление по долините на реките Тимок и Нишава, а също и в Македония. От север и северозапад Сърбия е нападната от германо-австрийски части. Сръбската армия изпада в крайно тежко положение. След като български части завладяват проходите в Македония, тя губи възможност да се оттегли към Гърция. Настъпващите от юг съглашенски войски, които искат да ѝ помогнат, са посрещнати от Втора армия и след кръвопролитни сражения са принудени да отстъпят. Те се оттеглят на гръцка територия. Германия

все още се надява да спечели Гърция на своя страна и по нейно настояване българските войски прекратяват преследванията. Съглашенските войски са спасени от разгром. Те скоро се съвземат, получават подкрепления и създават устойчив фронт.

През 1916 г. българските войски водят тежки боеве с променлив успех при Дойранското езеро, край планината Чаган, за вр. Каймакчалан и при завоя на р. Черна. Особено значима за българите е започналата на 17.VIII.-1916 г. Каймакчаланска кървава епопея. В 47-дневните боеве срещу сръбската армия военните части дават тежки човешки и материални жертви. Гръбнакът на отбраната на връх Каймакчалан са храбрите мъже от 11-ти пехотен Сливенския полк. Въпреки ужасяващата обстановка и насочените насреща им десетки оръдия, българите успяват да отбият многобройните атаки на противника. Едва когато мунициите и продоволствията свършват, на 30.IX.1916 г. оцелелите български воители се изтеглят на север.

Каймакчаланската кървава епопея

Гърция и Румъния се намесват последни от всички балкански държави в Първата световна война. С помощта на англо-френски войски гръцкият министър-председател Елевтериос Венизелос се налага в борбата с краля. Гърция минава на страната на Съглашението. На Солунския фронт е съсредоточена 150-хилядна войска.

Настъплението на руските войски през лятото на 1916 г. начело с ген. Алексей Брусилов, окуражава румънското правителство. На 28 август Румъния обявява война на Австро-Унгария и нейните войски навлизат в Трансилвания. Оформя се Добруджанският фронт. Румънската армия е около 140 хил. войници, подпомагана от руски корпус от около 40 хил. войници. На 1.IX.1916 г. България обявява война на Румъния. Централните сили съсредоточават български и немски войски под командването на фелдмаршал Аугуст фон Макензен.

Войските на Трета армия, начело с генерал Стефан Тошев, преминават в решително настъпление. Още през първите дни на войната е освободен гр. Добрич. С устремна атака българските войски превземат и Тутракан, превърнат от румънците в непристъпна крепост. След първите поражения в Добруджа пристигат руски части в подкрепа на Румъния, но и те не могат да спрат настъпващите български войски. След кръвопролитни сражения на кубадинската позиция руско-румънските войски отново отстъпват.

В края на ноември по заповед на фелдмаршал Макензен, командващ Дунавския фронт, Трета армия преминава реката и се насочва към Букурещ. От север към града настъпват германски части. В началото

на декември румънската столица капитулира без съпротива. Малко по-късно румънските и руските войски се изтеглят от Северна Добруджа. Българската армия достига делтата на р. Дунав.

Фелдмаршал Аугуст фон Макензен (1849-1945; години служба: 1869-1919)

Между воюващите коалиции настъпва равновесие и стабилизиране на фронтовете. България трябва да води тежка и продължителна война. Тя не разполага с необходимите икономически ресурси. Българските войници са подложени на много лишения, докато техният враг е добре въоръжен, нахранен и облечен. Това довежда до избухването на множество войнишки бунтове.

След като на страната на Съглашението се намесват САЩ, Китай, Япония, Гърция и Румъния, вече е почти сигурно, че Централните сили ще загубят войната. Поради това още в началото на лятото на 1917 г. в София витае идеята за преориентация към Съглашението, но все пак тя не успява да надделее. Причината е обещанието от немска страна за прелом във войната след изваждането на Русия от състава на Съглашението.

В края на лятото на същата година немското правителство влиза във връзка с ръководителите на руската болшевишка партия Ленин и Троцки, които след значително финансиране обещават да дестабилизируют Русия и да я извадят от състава на Антантата. Така на 7 ноември същата година е извършен болшевишкият преврат начело с Ленин, който бързо се отблагодарява на Германия с т.нар. „Декрет на мира“. Русия преустановява всякакво участие във войната, а в началото на 1918 г. подписва и сепаративния Брест-Летовски мир с Централните сили, по силата на който значителни руски територии се отстъпват на Германия.

С това Централните сили успяват да ликвидират Източноевропейския фронт с Русия и значителни военни сили са преместени на Западния фронт при р. Марна. През пролетта на 1918 г. германската армия предприема отчаян опит да пробие англо-френската отбрана край Париж, който приключва с големи поражения за немците в техника и жива сила. След този неуспех победата на Съглашението е само въпрос на време.

Октомврийска революция (7-8.XI.1917)

При така създалата се ситуация в българската столица вече надделява мнението за преориентация, поради което положението на правителството на Радославов става неустойчиво. Дори главнокомандващият ген. Жеков се обявява за неговата смяна. Недоволството срещу кабинета се засилва след като Германия и Турция отказват Северна Добруджа да бъде присъединена към България. Изправено пред всеобщото недоволство, правителството подава оставка. Назначено е ново коалиционно правителство начело с Александър Малинов. Новите управници не намират сили и възможност да сключат мир. Те решават да не скъсват съюза с Централните сили и обещават да водят войната докрай.

*Александър Малинов (1867-1938; години на управление:
първи мандат – 1908-1911; втори мандат – 1918; трети
мандат – 1931)*

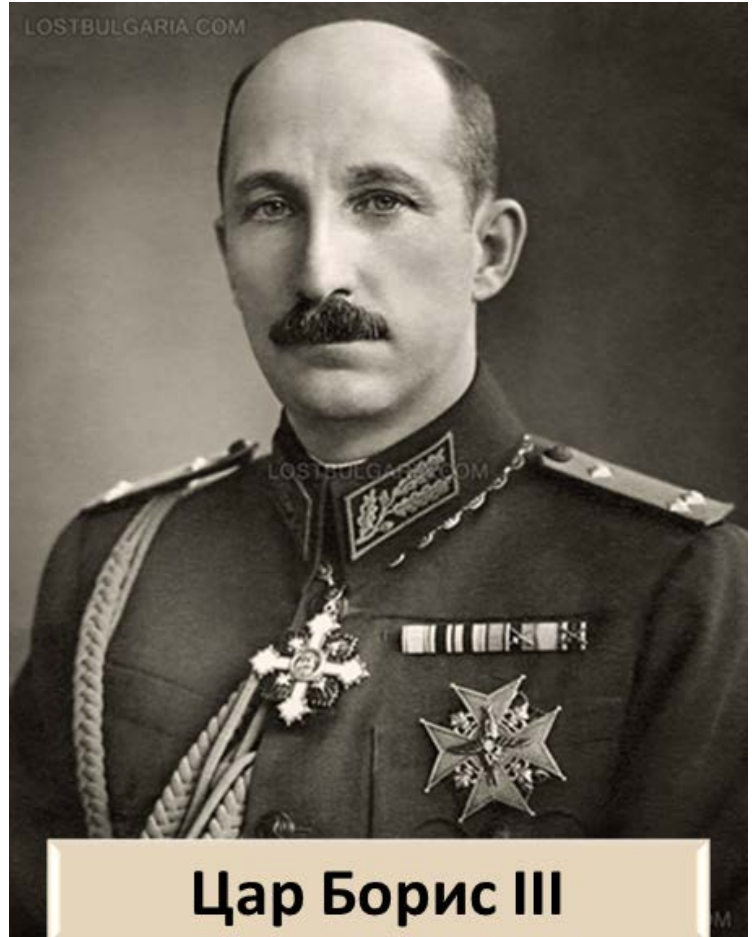
Съглашенските войски започват настъпление на 14.IX.1918 г. След ожесточени сражения, на 18 септември, при Добро поле, е извършен пробив в позициите на Тройния съюз. Нахлулите кавалерийски части се насочват към Прилеп, а след това по долината на р. Вардар в посока Скопие. Българските войски на запад от пробива остават в обкръжение. Девета плевенска дивизия, командвана от ген. Владимир

Вазов, след кръвопролитни сражения при Дойранското езеро, разгромява и изтласква назад английските войски, които се опитват да настъпят на изток от р. Вардар. Своите позиции удържат Първа софийска, Шеста бдинска и сборната дивизия. Въпреки обещанията на Германия, България не получава подкрепление. Липсата на резерви не позволява своевременното запусване на пробива и това налага започването на отстъпление на българските войски. Антивоенните настроения, зараждащи се у загубилите вяра български воители, прерастват в организирани бунтове. Въстаналите войници на 25.IX.1918 г. нападнат Главната квартира в Кюстендил.

На 3.X.1918 г., с манифест, цар Фердинанд обявява своята абдикация и отстъпва престола в полза на своя син Борис III (1918-1943). След оставката на правителството на Александър Малинов, на 28 ноември е съставено ново правителство под председателството на Теодор Тодоров. То е принудено да иска примирие, което се сключва на 29 септември в Солун. Така България става първата страна от Тройния съюз, която напуска полесражението след пълна капитулация. След като демобилизира армията си и се изтегля от заетите територии, България е принудена да понесе частична военна окупация. Войските на запад от Скопие - около 100 000 души, остават в плен на Антантата. Германските и австро-унгарските части трябва да напуснат страната. Със Солунското примирие България окончателно губи шансовете си за национално обединение.

След България последователно капитулират Османската империя – на 30.X.1918 г., Австро-Унгария – на 3.XI.1918 г. и Германия – на 11.XI.1918 г. Австрия и Унгария решават да подпишат две отделни

примирия и така слагат край на Империята. С подписването на примирие от страна на Германия на 11.XI.1918 г. се слага край на Първата световна война.

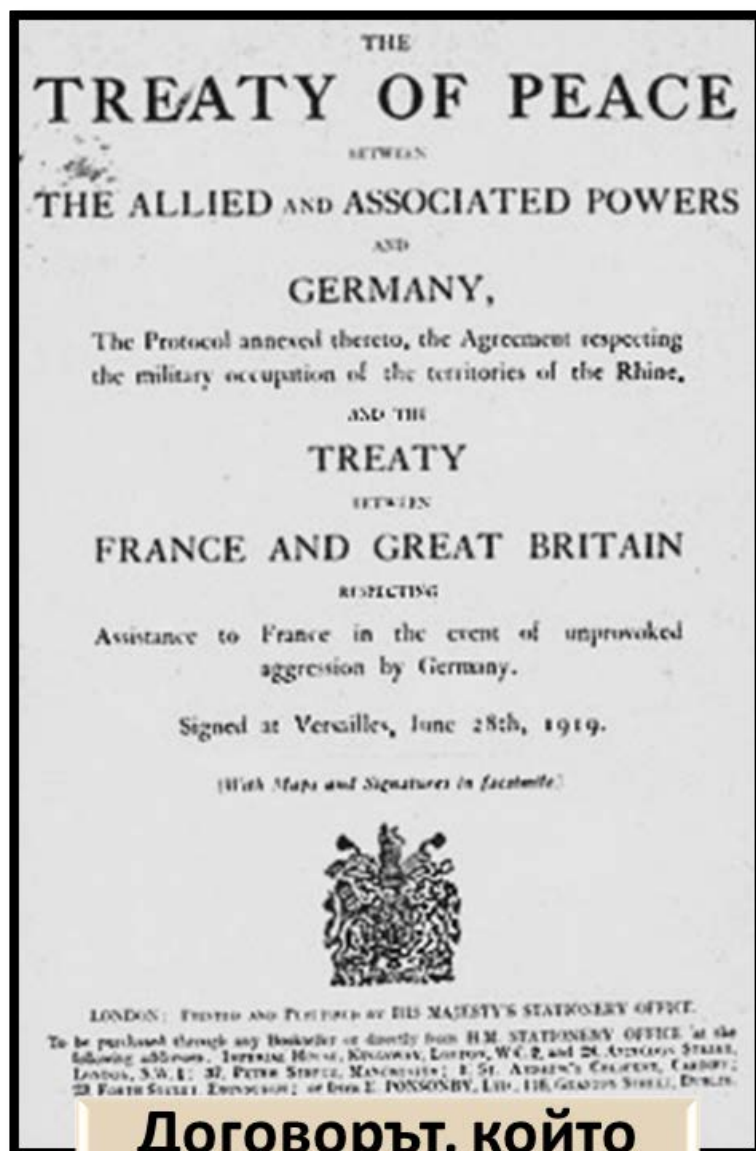

На 18.I.1919 г. в Огледалната зала на Версайския дворец се открива конференция за подписването на мирните договори с победените държави. В нея участват 27 страни. Договорите са сключени между коалицията на победителите - Антантата, и отделните победени държави. Изработени са от Парижката мирна конференция, която заседава до август 1920 г. В работата на конференцията не са допуснати делегациите на победените държави и на Съветска Русия. Всички договори съдържат сходни клаузи - промени на границите, най-често в ущърб на победената държава, определяне на максимално

количество допустима армия и налагане на репарации. Подписването им слага окончателния край на Първата световна война.

На 28.VI.1919г. в гр. Версай край Париж е подписан първият от системата от мирни договори - този между победена Германия и Антантата. Мирният договор задължава Германия да изплаща репарации в златна валута, налага много строги военни ограничения, сред които е и лишаването от право на военна повинност и притежанието на генерален щаб, военни училища и академии, военновъздушни и военноморски сили. Съобразно постановленията на мирния договор Германия губи всички права върху колониалните си владения.

Договорът, който подписва Германия

Версайският договор между Германия и Антантата е последван от още 4 договора, подписани до август 1920 г. Втори по ред, Сен-Жерменският договор е подписан от Австрия на 10.IX.1919 г. На 27.XI.1919 г. в кметството на парижкото предградие Ньой сюр Сен договор подписва и победена България. С мирния договор от Трианон от 4.VI.1920 г. се налагат условия и на Унгария. Със Севърския мирен договор – последен от Версайската система от мирни договори, подписан между държавите победителки и Османската империя

на 10.VIII.1920 г., приключва и заседаването на Парижката мирна конференция.

Загубилите страни от Централните сили са принудени да сключат договори, които предначертават бъдещето на Европа, договори-диктати, които поставят крайно жестоки клаузи върху победените страни и години по-късно дават отражението си върху целия свят. Една от страните, за които Версайската система от мирни договори се оказва пагубна, е и България.

**Александър
Стамболийски**

*Александър Стамболийски (1879-1923;
години на управление: 1919-1923)*

Подписаният на 27.XI.1919 г. Ньойски мирен договор от Александър Стамболийски повежда страната по пътя на изключително тежка политическа криза. По западната граница Сърбия заграбва Струмишка околия, Босилеградко, Царибродско, села в Трънско и Кулско. Румъния отново слага ръка на житницата на България - Южна Добруджа, а войските на Съглашението окупират Беломорска Тракия, която по-късно е предадена на Гърция.

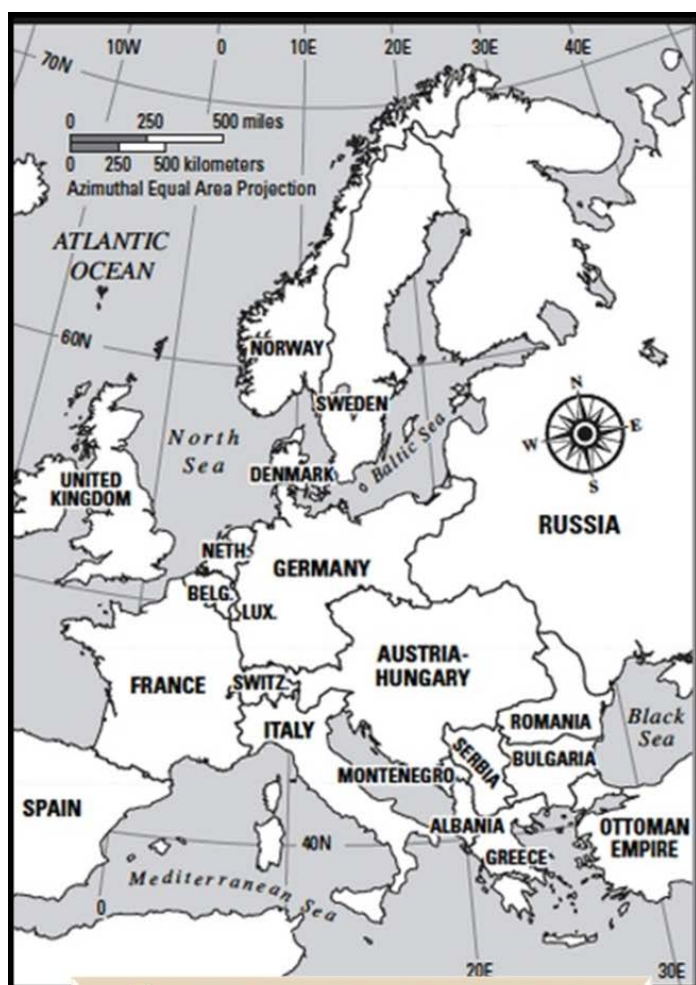
Ньойският мирен договор (27.XI.1919)

Победителите налагат на обеднелия и изстрадал български народ да изплаща репарации в размер на 2,25 милиарда златни франка в срок от 37 г. На своите съседи България се задължава да предаде в натура много добитък, хиляди тонове въглища и други. Ньойският договор ограничава състава на българската армия, която не трябва да надхвърля 30 хиляди души, заедно с полицията и охраната по границата. На практика страната е оставена незащитена пред враждебните съседи, разполагащи с многобройни и добре въоръжени армии. Решенията на Ньойския договор влияят неблагоприятно върху цялостното развитие на България. Наложеният диктат спъва стопанския напредък, тегне и върху политическия живот. За дълго време страната остава изолирана в международните отношения.

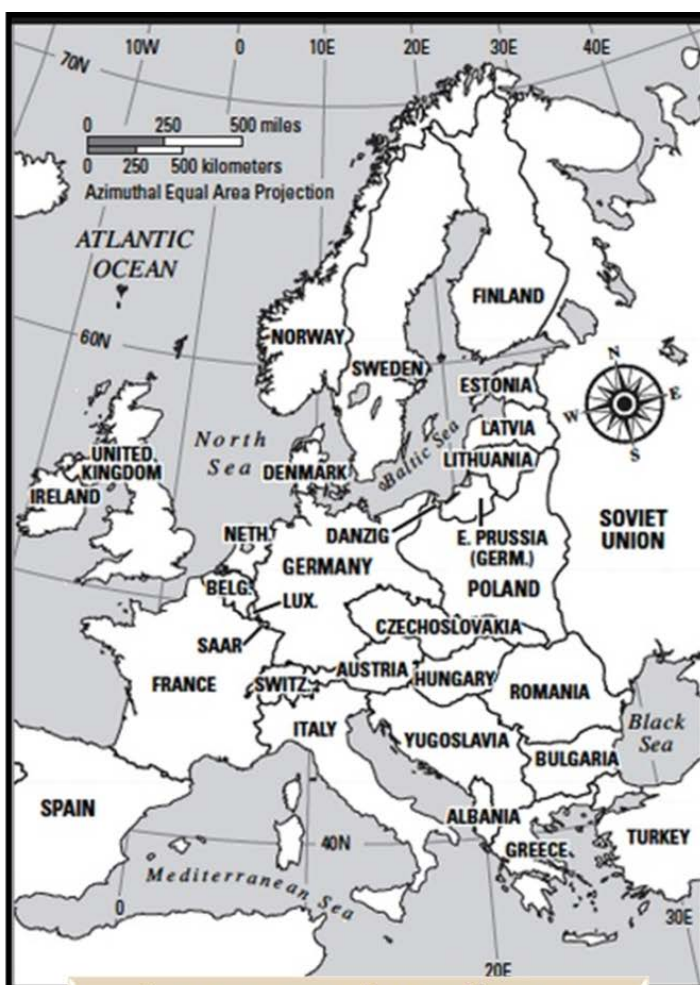

Последиците от Първата световна война

Първата световна война е наричана още „тоталната война“, заради драматичните си последици. По време на продължилите четири години военни действия са използвани нови оръжия, рухvat империи, огромни територии са разрушени, около 10 милиона души са избити, други 20 милиона са ранени. Икономическите загуби възлизат на 360 млрд. долара. В резултат на загубата на Съглашението, Вторият Германски Райх изчезва. Политическата карта на Европа е прекроена след решенията на Парижката мирна конференция.

**Европа преди началото на
Първата световна война**

**Европа след Версайската
система от мирни договори**

Много хора остават недоволни от следвоенните решения. Германците негодуват срещу „клаузата за виновност“ от Версайския договор, според която държавата се задължава да изплати на победителите

репарации под формата на огромни парични суми, а страните-победителки (например Япония и Италия) смятат, че не са овъзмездени справедливо. Някои монархии се разпадат. През 1918 г. германските социалисти свалят монарха Хохенцолерн. Турската и австрийската монархии са заменени с републики. Новите граници не са зачитани и това води до регионални конфликти. Демократични правителства, дошли на власт в страни без демократични традиции, често се оказват неспособни да се справят с управлението. В тази обстановка популярни стават крайните политически теории като комунизма и фашизма.

Библиография:

1. Бележити българи. Т. 4, С., 1971
2. Большая советская энциклопедия. Т. 19, М., 1975
3. Вестник Сливен. №5, 22. 09.2002
4. Димитров, С. История на балканските народи 1879-1918, С., 1975
5. История на България. Т. 8, С., 1999
6. Камбуров, Г. Военнополитически отношения между България и Германия през Първата световна война. Българо-германски отношения и връзки, Изследвания и материали. Т. 1, С., 1972
7. Лесицов. История на 11-ти Сливенски пехотен полк, С., 1934
8. Пейчев, А. Българска бойна слава, С., 1999
9. ПМГ „Добри Чинтулов” – Сливен. Балканската война 1912 – 1913 г. – война освободителна. Сливен, 2012
10. Съюз на възпитаниците на военните на Негово Величество училища. Един завет, год.14, бр.4, 2005
11. Тошкин, А. Трето българско царство. Историческа енциклопедия. С., 2003
12. Чолпанов, Б. Славата на България, С., 1988

АЛЕКСАНДЪР СТОЯНОВ

ИСТОРИЯ на ВОЙНИТЕ

ВЕЛИКАТА СЕВЕРНА ВОЙНА
ТРИУМФЪТ НА ПЕТЪР I

ВЕЧЕ НА
ПАЗАРА!

millenium

Справочни данни за участието на провадийските арменци и евреи в Първата световна война (1914 – 1918)

Драгомир Георгиев

През 2015 г. се навършват 100 години от влизането на България в Първата световна война (1914-1918) – първият глобален военен конфликт в световната история, който кардинално променя хода на историческите процеси. Нашата страна заема централно географско и военностратегическо положение на Балканския полуостров и няма как да остане задълго настрана от големият световен пожар. След поражението и първата национална катастрофа, която тя преживява по време на Междусъюзническата война (1913 г.), България започва усилено да търси удобен случай за реванш срещу своите бивши съюзници от Балканския съюз. След избухването на „Голямата война“ въпросът, който стои пред царя и военнополитическия елит е: Към кой от двата големи военнополитически блока да се присъедини България? След сложни преговори и примамливи предложения, както от страна на Антантата (Британската империя, Франция, Русия), така и от Централните сили (Германия, Австро–Унгария, и Османската империя), България решава да се присъедини на страната на съюза Берлин – Виена – Истанбул. На 1.X.1915 г. българската армия преминава в настъпление срещу Сърбия и се оказва въввлечена във войната. В периода до 28.IX.1918 г. българските войски водят активни военни

действия срещу англичани, французи, италианци, руси, сърби, гърци и румънци.¹

Жителите на гр. Провадия не остават настрана от всенародния поход и участват активно в цялата война. Офицери и войници от града се сражават по време на войната в 7-ми, 8-ми, 19-ти, 22-ри, 26-ти, 31-ви, 39-ти, 40-ти, 41-ви, 42-ри, 47-ми, 48-ми, 51-ви, 55-ти, 60-ти, 61-ви, 62-ри, 70-ти, 72-ри, 82-ри пехотни полкове, 4-ти Етапен полк, 4-ти и 10-ти Опълченски полкове, 4-ти и 5-ти Артилерийски полк, 10-ти конен полк, и в други военни части. До този момент е събрана информация за около 400 войници и офицери от Провадия, които са участвали в Първата световна война. От тях 176 души дават живота си в името на България.

Провадийските арменци и евреи съставляват една неразделна част от жителите на града, които вземат участие в тази война. В следващите страници ще бъде разгледана историята на възникването и развитието на колониите им в Провадия както и участието им по време на Първата световна война.

Арменската колония в Провадия

Не е ясно откога води началото си арменската колония в гр. Провадия.² Продължителните войни, които се водят между Османската империя и Персия още през XVI век водят до опустошаване на земите около

¹ Аргатски, В. Военна история на България 681 – 1945 г. Велико Търново, 1999, с. 138 – 156.; Димитров, Б. Войните на България за национално обединение 1885, 1912 – 1913, 1915 – 1918, 1939 – 1945 г. София, 2006, с. 115 – 200.; Станчев, С. Стоименов, Н. Криворов, И. Зафиров, Д. Янчев, В. Петров, Т. Николов, Р. Прокопиев, А. Българската армия в Първата световна война 1915 – 1918. София, 2015, 360 с.

² Драгнева, М. Етно-демографски облик на Провадия XV – XXI век. Варна, 2013. с. 79 – 83.

Кавказ, Месопотамия, Армения и Грузия. В своята „Хронография“ арменския автор от XVI – XVII век Крикор Таранахци отбелязва, че поради страшния глад и опустошения, голям брой арменци бягат от своята родина, разселвайки се през Кафа.³ Тези събития той отнася към 1605 г.⁴ През 1608 г. минавайки през гр. Провадия на път за Йерусалим арменският пътешественик Симеон Лехаци открива голям брой арменски къщи. Според него в града живеят голям брой арменци. Те имат своя къща-молитвен дом, в нея служат двама свещеници и един монах.⁵

В резултат на следващия сериозен конфликт между Персия и Османската империя в периода (1623–1639 г.) нова вълна арменци се заселва в Провадия. Дълго време след настаняването си в града арменците не успяват да проявят своя търговско-предприемачески нюх. Това се дължи на факта, че до XVII век по отношение на търговията много силни позиции има местната колония на дубровнишки търговци. Впоследствие нейната роля се поема от настанилата се тук еврейска общност. В края на Руско-турската война (1828 – 1829 г.) гр. Провадия, който е бил арена на военните действия между двете държави, е почти напълно разрушен. По-голямата част от спасилите се от войната арменци бягат в различни посоки⁶. В следващите десетилетия броят на арменците живеещи в града отново се увеличава. През 1872 г. в резултат на преброяване в Дунавския вилает се установява, че в Провадия живеят 15 арменски домакинства. През 1876 г. арменските семейства намаляват до две.

³ Пристанище на Кримския полуостров (дн. гр. Феодосия).

⁴ Маргос, А. Изчезналата арменска колония в гр. Провадия//*Известия на Варненското археологическо дружество (ИВАД)*, т. XIV, 1963. с. 93 – 102.

⁵ Ормаджиян, А. Арменски пътеписи за Балканите XVII – XIX век. София, 1988. с. 16, 94.

⁶ Драгнева, М. Етно-демографски облик на Провадия XV – XXI век. Варна, 2013. с. 81.

След Освобождението броят на арменците живеещи в града отново започва да нараства. През 1905 г. те са вече 37 души, за да намалее отново през 1910 г. на 24 души,⁷ към 1920 г. техният брой е 29, за да се увеличи през 1934 г. на 63 души.

Еврейската колония в Провадия

Най-ранното споменаване за съществуването на еврейска общност в гр. Провадия е от началото на XVI в. в търговската кореспонденция на дубровнишките търговци Бенедето Рести и Бернардо Джорджич. От него става ясно, че местните евреи са се занимавали главно с търговия на манифактурни стоки.⁸ Тези евреи са дошли в Провадия и района от Испания. Тоест те са от групата на „шпаньолите“.⁹ Като доказателство за тази теза се използват някои от фамилните имена на еврейските фамилии в Провадия, например Каталан, Толедо и др. За живота на еврейската общност до началото на XIX в. няма подробни сведения. Знае се, че повечето от провадийските евреи са преселници от близкия град Шумен. Според Евлия Челеби, който посещава града през 1651 г., евреите там вече имат своя отделна махала и са около 10 домакинства. Най-известен от евреите в Провадия през XIX в. е аптекарят-лечител (или *хекимин* от турски език) Шмуел Ешкенази. Това име стана фамилно за неговия род. Някои от неговите наследници продължават традицията и стават лекари в град Провадия.¹⁰ Според краеведа

⁷ Драгнева, М. Етно-демографски облик на Провадия XV – XXI век. Варна, 2013. с. 82.

⁸ Аджемлерски, Св. Из миналото на Провадия и района. Варна, 2005. с. 98 – 101.; Хазан, Е., Георгиева, Е., Рашкова, А., Леви, С. Кратка илюстрирана поселищна енциклопедия на Еврейските общности в България и техните синагоги. София, 2012. с. 86 – 88.

⁹ Ладинският или шпаньолският език е романски език, произлязъл от староиспанския, говорен от сефарадските евреи, заселили се по света след изгонването им от Испания в 1492 година. Оттук и названието на тази група „шпаньолите“, бел. ред.

¹⁰ Хазан, Е., Георгиева, Е., Рашкова, А., Леви, С. Кратка илюстрирана поселищна енциклопедия на Еврейските общности в България и техните синагоги. София, 2012. с. 86 – 88.

Стефан Корабов местната еврейска общност винаги е била **„неразделна част от общия ритъм и динамика на града“**.¹¹ От него получаваме сведения за наименованията и специализацията на техните работилници, които били разположени в централната част на града: Оптиката на Соломон и Витали Леви, кинкалерията на Буко Фархи, пасмантерията на Езра, конфекцията на Мордохай Леви, шекерджийницата на Ешуа Натан, манифактурите на Буко Дживри, „Златен петел“ на братя Декало, шапкарницата на Иснер Каснер, и пр. Според иконом Иван Радов през 1876 г. еврейските домакинства в града са вече 30 на брой.

Данните след Освобождението до първата половина на XX век за броят на евреите в града са следните:

При преброяване проведено в Княжеството през 1888 г. е установено, че в Провадия живеят 294 евреи. През 1918 г. техният брой нараства до 386 души. Това е и най-големият регистриран ръст на еврейската общност в града. През следващите години броят на евреите в града започва да намалява. През 1926 г. той е 315 души. Данните сочат, че евреите съставляват около 4% от цялото население на града през този период.¹² През 1934 г. евреите в Провадия вече са 181 човека, а през 1946 г. спадат до 148 души.

Сред евреите които живеят в Провадия по това време има и хора с много високо образование, например: д-р Жак Давидов – гинеколог, д-р Ахиел Нафтали и д-р Мими Мизрахи и двамата стоматолози, Самуил Кемалов – текстилен инженер и др.

¹¹ Корабов, Стефан. Провадия в моите спомени. Варна, 2009.

¹² Аджемлерски, Св. Из миналото на Провадия и района. Варна, 2005. с. 98.

Данни за провадийски арменци – участници в Първата световна война

- 1. Агоп Офанезов (Ованезян) Латифиян (Атисриян),¹³ редник** - Роден в гр. Провадия през 1896 г. (не е посочена точната дата на раждане; така е записано в списъка, това е едно от другите имена с които се среща гр. Провадия). Служи в 48-ми Дойрански пехотен полк, 7-ма рота. Пристига в 19-ти Шуменски пехотен полк на 1.X.1918 г.

- 2. Вартан Саркизов Давидов,¹⁴ ефрейтор** - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1903. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота.

- 3. Левон Мисак Сардмин,¹⁵ редник** - Роден в гр. Провадия през 1894 (не е известна точната дата на раждане). По време на Първата световна война служи в 8-ми Приморски пехотен полк (не е посочена точната рота). Награден с възпоменателен медал за участието си в тази война. Към момента на връчването му е живеел в гр. Варна.

- 4. Маер Овадиев Нисимов,¹⁶ редник** - Роден в гр. Провадия през 1867 г. (не е известна точната дата на раждане). През Балканската война (1912–1913) служи като санитар в редовете на 8-ма

¹³ Държавен военноисторически архив – Велико Търново (ДВИА – ВТ.) ф. 88, оп. 1, а. е. 9, л. 220, 227 (гръб) – 228.; Неговото име се намира в Именен списък на войниците от 7-та рота на 48-ми Дойрански пехотен полк от Мобилизацията до 28.V.1918 г.; ДВИА – ВТ. ф. 758, оп. 1, а. е. 66, л. 295, 297.; Името му е записано в списък на войници от 82-ри Пехотен полк и 19-та Допълнителна дружина, които се завръщат в редиците на 19-ти Шуменски пехотен полк съответно на 1.X.1918 г. и на 21.X.1918 г. Този списък се намира в Заповед № 2 от 19.X.1918 г. гр. Разград.

¹⁴ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 256 (гръб), 257.; Той е вписан в списък на войници изпратени в гр. Добрич на курс по дезинфекция и профилактика като санитарии.

¹⁵ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 782 л. 178 гр. – 179.

¹⁶ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 782 л. 162, 163 гр. – 164, 174 гр. – 175.

Допълнителна дружина. По време на Първата световна война отново е на военна служба в редовете на 4-ти Опълченски полк. Награден с възпоменателни медали за участието си и в двете войни. Към момента на тяхното връчване е живеел в гр. Варна.

5. Матифян Агопов Ованезов,¹⁷ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1916. Служи в 8-ми Приморски пехотен полк, 9-та рота. Привежда се на служба в редовете на 48-ми Дойрански пехотен полк.

6. Несим Давидов Варонов,¹⁸ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1911. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 13-та рота. Изпратен на лечение през 12.XII.1916 г. в 4-ти Дивизионен лазарет.

Данни за евреите от Провадия – участници в Първата световна война¹⁹

1. Азария Бохоров Несамов (Несомов),²⁰ редник - Роден на 16.IX.1876 г. в гр. Провадия. Служи в 48-ми Дойрански пехотен полк, 1-ва рота. Ранен в боя при Кашекчи на 4.X.1916 г. Вероятно заради раната е уволнен от служба във войската.

¹⁷ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 115, л. 243, 251. Прехвърлянето на войници от 8-ми Приморски пехотен полк, в други полкове, е отбелязано в Заповед № 268 от 17.IX.1917 г. с. Хума..

¹⁸ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 278 (гръб).; Над името му е отбелязано, че изпратените на лечение болни войници трябва да се изключат от храна в полка и да се показват в болниците според списъка.

¹⁹ Георгиев, Д. Участието на евреите от гр. Провадия във войните за национално обединение (1912–1918)// *Мартенски студентски четения сборник с материали от Първа, Втора, Трета и Четвърта студентски научни конференции във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“*. Т. 1 (Част 2), Велико Търново, 2015. с. 90 – 100.; Георгиев, Д. Жени от град Провадия и района – „Самарянки“ в Провадийската местна военна болница по време на Първата световна война (1916–1918)// *Журнал за исторически и археологически изследвания*. бр. 3, 2015. с. 82 – 86.;

²⁰ ДВИА – ВТ. ф. 88, оп. 1, а. е. 9, л. 102, 102 (гръб) – 103.; Неговото име се намира в Именен списък на войниците от 1-ва рота на 48-ми Дойрански пехотен полк от мобилизацията до 31.VIII.1918 г.

2. Буко (Було) Яков Аврамов,²¹ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1915. Разпределен на служба, като свързка в 8-ми Приморски пехотен полк, 9-та рота. Ранен на 19.IX.1916 г. в боя при с. Амузача (Неговото име е вписано в списък на долните чинове ранени в боевете при позиция Топракъ Хисар в периода 14-25.X.1916 г.).

3. Дживри Мордонай Юуда,²² редник - Роден на 6.IX.1879 г. в гр. Провадия. Преди началото на войната той вече живее в гр. Разград. Служи в 48-ми Дойрански пехотен полк, 9-та рота. В момента на съставянето на списъка, е в нестроевата рота на 48-ми Дойрански пехотен полк.

4. Исак Несимов Конфин,²³ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1913. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 9-та рота. Ранен на 19.IX.1916 г. при с. Кокарджа (Меджедийско).

5. Йосиф Хаскиев Дживрев,²⁴ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1915. Първоначално служи в 8-ми Приморски пехотен полк, 9-та рота. Ранен на 12.V.1917 г. на позицията при с. Хума. Впоследствие е прехвърлен да служи в телефонната команда на 8-ми Приморски пехотен полк. (Не

²¹ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 117, л. 46 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 104, л. 281, 283.

²² ДВИА – ВТ. ф. 88, оп. 1, а. е. 9, л. 253, 272 (гръб) – 273.; Неговото име се намира в Именен списък на войниците от 9-та рота на 48-ми Дойрански пехотен полк от мобилизацията до 1.VIII.1918 г.

²³ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 62, 68.; Неговото име е отбелязано в списък на ранените Г.Г. офицери, офицерски кандидати, и войници от 7-ми Преславски пехотен полк по време на сраженията от 13 до 19.IX.1916 г. Списъкът е съставен на 29.IX.1916 г.

²⁴ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 117, л. 80.; ДВИА – ВТ. ф. 765, оп. 1, а. е. 115, л. 31.

е посочена точна дата на разпределението, но това вероятно е станало в периода преди 17.II.1918 г.).

6. Менахем Еш. (Ешуа) / (Ешова) Декало,²⁵ редник - Роден в гр. Провадия (не е посочена точната дата и година на раждане). Набор 1915. Служи в 8-ми Приморски пехотен полк, 2-ра рота. Неговото име се намира в списък на долните чинове, които са ранени в боевете на 8-ми Приморски полк в периода 5-19.IX.1916 г. Ранен е на 19.IX.1916 г. в боя при с. Османджа. След това е отчислен от 2-ра рота и прехвърлен на служба към 4-та картечна рота на 8-ми Приморски пехотен полк. По професия е работник.

7. Несим Леви Ефраимов,²⁶ ефрейтор - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1906. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 11-та рота. Ранен е в бой на 5.IX.1916 г. при с. Антимово.

8. Несим Юзлар. Юзлариев,²⁷ старши подофицер - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Служи в 8-ми Приморски пехотен полк, 2-ра картечна рота Награден е с орден „За храброст“ III степен.

²⁵ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 117, л. 25, 103 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 104, л. 224, 224 (гръб).

²⁶ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 12, 26 (гръб). Неговото име е включено в списък на Г. Г. офицерите, офицерски кандидати и войници от 7-ми Преславски пехотен полк, получили рани в сраженията по превземането на позициите на гр. Тутракан в периода от 2-7.IX.1916 г.

²⁷ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 117, л. 7 (гръб) – 8.

9. Нисим Емизоров Юлзарм,²⁸ старши подофицер - Роден в гр. Провадия (не е посочена точната дата и година на раждане). Набор 1910. Служи в 8-ми Приморски пехотен полк, 12-та рота.

10. Рахамим (Рахами) Декалов Бохоров,²⁹ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1908. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 10-та рота. Ранен е на 5.IX.1916 г. в боя при с. Антимово. През 1918 г. е награден с орден „За храброст“ IV степен.

11. Синто Соломон Бехаров,³⁰ ефрейтор - Роден в гр. Провадия през 1889 г. (не е известна точната дата на раждане). По време на Балканската война служи в 8-ми Приморски пехотен полк (не е известна точната рота). През Първата световна война отново е на служба с чин ефрейтор в редовете на 8-ми Приморски пехотен полк. Награден е с възпоменателни медали за участието си и в двете войни. По време на тяхното връчване е живеел в гр. Варна.

12. Хаим Соломонов Бохаров,³¹ редник - Роден в гр. Провадия през 1885 г. (не е известна точната дата на раждане). През Балканската война (1912–1913) служи в редовете на 8-ми Приморски пехотен полк (не е посочена точната рота). По време на Първата световна война (1914-1918) отново служи в редовете на 8-ми Приморски пехотен полк.

²⁸ ДВИА – ВТ. ф. 756, оп. 1, а. е. 104, л. 303.; Неговото име се намира в Заповед № 134 от 22.XI.1916 г. на 8-ми Приморски полк бивак при с. Дериньокъй. Тя се отнася до назначаването на мястото на ранени взводни подофицери, и началници на отдели.

²⁹ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 12, 25.; Неговото име е включено в списък на Г. Г. офицерите, офицерски кандидати и войници от 7-ми Преславски пехотен полк, получили рани в сраженията по превземането на позициите на гр. Тутракан в периода от 2-7.IX.1916 г.; История на 7-ми пехотен Преславски полк. София, 1934. с. 565.

³⁰ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 918 л. 221 (гръб) – 222, 223 (гръб) – 224.

³¹ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 1014, л. 134, 135.

Награден е с възпоменателни медали за участието си и в двете войни. Към момента на тяхното връчване е живеел в гр. Варна.

13. Хаим Сол. (вероятно Соломонов) Конорино,³² **редник** - Роден в гр. Провадия през 1871 г. (не е известна точната дата на раждане). През Балканската война (1912–1913) служи в 43-ти Шуменски пехотен полк (не е известна ротата в която служи). По време на Първата световна война (1914-1918) служи в 47-ми Ардински пехотен полк. Награден е с възпоменателни медали за участието си в двете войни. При тяхното връчване е живеел в гр. Варна.

Убити и/или починали от рани и/или болести евреи от гр. Провадия през Първата световна война (1914–1918)

1. Андро Анджеров (Анджеров),³³ **редник (инвалид)** - Роден в гр. Провадия, (не е известна точната дата и година на раждане). Служи в 31-ви Варненски пехотен полк (не е обозначена точната рота). На 3.IX.1917 г. умира в болница в гр. София. (Като причина за смъртта в забележката до името е посочено Hemiplegia/Henurlegia, Хемиплегия).

³² ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 1014, л. 160, 161.

³³ При нанасянето на имената на убитите във военните регистри, вероятно е допуснато името на р-к Андро Анджеров да бъде написано два пъти. Наличните сведения ми дават основание да смятам, че става въпрос за един и същи човек, а не за дублиране на имена; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 26а.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 61, л. 38 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 413, л. 1.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 433, л. 2 (гръб); В научната литература се срещат три дефиниции на тази болест: 1) Тежка или пълна загуба на двигателната функция от едната страна на тялото; това състояние обикновено е причинено от мозъчни заболявания, които са локализирани в церебралното полукълбо срещуположно на страната на слабост; 2) Парализа на едната страна на тялото, в резултат от заболяване или нараняване на мозъка или гръбначния мозък. 3) Пълна или частична парализа на едната страна на тялото, което е резултат от болест или нараняване на моторните центрове на мозъка.

2. Беняминъ Еш. (Ешуа) Декало (Декало Бениамин Ешова),³⁴

редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата на раждане). Участва в Балканската война (1912–1913). През Първата световна война (1914-1918) служи в 7-ми Преславски пехотен полк (не е обозначена ротата, в която се бие). Женен с едно дете. Умира на 12/19.IX.1916 г. при с. Кьоселер/ Кьосьолар (Меджедийско) от рана, вероятно получена в сражение, там е и погребан. По професия е медникар. Не е награждаван с ордени и медали.

3. Ели Йосиф (Йосеф) Бераха,³⁵ **редник** - Роден в гр. Провадия през 1881/1891 г. (не е посочена точната дата на раждане). Набор 1902. Женен, няма информация дали има деца. По всяка вероятност преди войната живее в гр. Варна. По професия е работник. Взема участие в Балканската война (1912–1913). През Първата световна война (1914-1918), служи в 47-ми Ардински пехотен полк/ 48-ми Дойрански пехотен полк (не е известно точно в коя рота). На 6.VII.1917 г. е убит от граната в сражение в Добруджа. Не е награждаван с медали или ордени. Не е посочено къде е погребан.

4. Ешда (Ешуа) Декало Бенеамин (Бениамин) (Бениамин) (Бенемин) Ешуа Декало (Декало Белеанин Ешов) (Ешуа Декало Бенеам.),³⁶ **редник** - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата

³⁴ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 38.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939. Приложение с. 28 – 29. Част от данните ми за него са предоставени от Анри Маиров.

³⁵ Част от сведенията ми за него са предоставени от Анри Маиров.; ДА – Варна ф. 754К оп. 1, а. е. 40, л. 20, 23, 37.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 102, л. 4, 20.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29.

³⁶ ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 62, 70, 81, 82.; Неговото име е отбелязано в списък на ранените Г. Г. офицери, офицерски кандидати, и войници от 7-ми Преславски пехотен полк по време на сраженията от 13 до 19.IX.1916 г. Списъка е съставен на 29.IX.1916 г.; Името му е включено и в списък на намиращи се на лечение офицери и долни чинове от полка се изключват от храна, защото са починали от раните си. ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 176, л. 16 (гръб), 27 (гръб) – 28.; ДВИА, ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 5.; История на 7 пехотен Преславски полк. София, 1934, с. 535.

и година на раждане). Набор 1904. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота. Ранен на 19.IX.1916 г. при Кокарджа (дн. с. Петрени, Северна Добруджа)/ Кьоселер. Почива същия ден от раните си в 4-ти Дивизионен лазарет. Според друга информация е убит на този ден при Кубадънъ (Меджедийско) и там е погребан в единичен гроб.

5. Йосиф Яков Йомтов (Йонтов Тондов),³⁷ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). По време на войната служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 11-та/ 12-та рота. Убит при атаката на Тутраканската крепост на 5/6.IX.1916 г. Погребан в гр. Тутракан.

6. Йосиф Яко (Яков) Толедов,³⁸ запасен редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1906/ 1909. В момента на избухването на войната живее в гр. Будапеща (тогава в границите на Австро–Унгария). Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 11-та рота. В забележката до името пише, че почива от рана. Това е задраскано и отгоре е написано „убит“. Според друг източник е убит по време на атаката на Тутраканската крепост (с. из. с. Дойдър) на 5/6.IX.1916 г. Отбелязано е, че там е погребан. Друга информация сочи, че е безследно изчезнал в боя при с. Антимово на 5.IX.1916 г. Погребан в гр. Тутракан. Не е женен и няма деца. Според друг източник е женен и има едно дете. По професия е търговец. Не е награждаван с ордени и медали.

³⁷ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 11 (гръб); История на 7 пехотен Преславски полк. София, 1934, с. 531.

³⁸ Струти. Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 26а.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 9.; ДВИА – ВТ. Ф. 39, ОП. 3 а. е. 93 Л. 73.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 523, л. 32.; ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 10, 10 (гръб), 39, 40.; Той е осъден от Полевият съд на 4-та Преславска дивизия на 1,5 години строг тъмничен затвор за по-късно явяване в частта си по Мобилизацията във военно време. Присъдата вероятно влиза в сила след края на войната, като тя не го лишава от политически и граждански права, (Присъда № 596 от 20.VIII.1916 г. гр. Разград, дело № 614/916 г.); Неговото име е отбелязано в списък на без вест изчезналите войници от 7-ми Преславски пехотен полк в боевете около гр. Тутракан (2-6.IX.1916 г. вкл. и 7.IX.1916 г.); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.

7. Менахем Ешуа Декало (Декало Менахем Ешуа),³⁹ редник -

Роден в гр. Провадия през 1889 г. (не е посочена точната дата на раждане). Набор 1909. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота. Убит на 19.IX.1916 г. при с. Кьоселер/Кьосьолар (Меджедийско). Погребан е в старите турски гробища на с. Кьоселер. Според информация от друг източник е убит на 8.X.1916 г. при с. Кьоселер и е погребан в селските гробища на селото. Няма данни да е женен и да има деца.

8. Мошонъ (Моисей) Яков Яко Толедовъ (Яко Тол. Матеевъ?)

(Яко Толедов Мушон),⁴⁰ редник - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1904. Взема участие в Балканската война (1912–1913). През Първата световна война (1914-1918) служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота. Безследно изчезнал на 5.IX.1916 г. при гр. Тутракан. Според друго сведение почива от рани или е убит на 6.IX.1916 г. позиция с. из. с. Дайдър при гр. Тутракан. Трети източник сочи, че той умира на 5.IX.1916 г. Форт 7-8, гр. Тутракан. Погребан е в общ гроб гр. Тутракан. Женен, с едно дете. По професия е тенекеджия.

9. Мойсей Яко Толедов (Яко Толедов Мойсей),⁴¹ редник - Роден в

гр. Провадия (не е известна точната дата на раждане). Участва в Балканската и Междусъюзническата войни (1912–1913). По време на

³⁹ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 93 л. 41.; ДВИА – ВТ. Ф. 39, ОП. 3 а. е. 94 Л. 80 (гръб) – 81.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествон дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29.

⁴⁰ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 176, л. 16 (гръб), 49 (гръб) – 50.; ДВИА – ВТ. Ф. 39, ОП. 3 а. е. 93 Л. 165.; ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 39, 40 (гръб).; Неговото име се намира в списък на изчезналите без вест войници на 7-ми Преславски пехотен полк в боевете около гр. Тутракан (2-6.IX.1916 г. вкл. 7.IX.1916 г.).

⁴¹ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.; История на 7 пехотен Преславски полк. София, 1934, с. 531.; Струти. Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествон дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29.

Първата световна война (1914-1918) служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота. Умира от рана получена по време на атаката на с. из. с. Дойдър при гр. Тутракан на 5/6.IX.1916 г. По професия е тенекеджия. Женен, има едно дете. Погребан е в с. Дойдъръ. Не е награждаван с ордени и медали.

10. Морду Моше Декало,⁴² редник - Роден в гр. Провадия(не е посочена точната дата на раждане). Набор 1892. Няма данни дали е женен или да има деца. Взема участие в Балканската война (1912–1913), не е известно в коя военна част служи. Участва и в Първата световна война (1914-1918), не е известно в коя военна част служи. Убит е на 6.I.1918 г. (не е известно мястото на неговата смърт и къде се намира гроба му). Не е награждаван с ордени и медали.

11. Мушан Яков Толедов (Яко Толедов Мушон),⁴³ редник - Роден в гр. Шумен/ Провадия (не е известна точната дата на раждане). Набор 1904. Преди войната се преселва да живее в гр. Провадия. Служи в 47-ми Ардински пехотен полк/ 7-ми Преславски пехотен полк, 12-та рота. По професия е тенекеджия. Женен, с две деца. Убит е при гр. Тутракан на 6.IX.1916 г. Погребан е в гр. Тутракан.

12. Нисим Солом. (Соломонов Бехаров), Нисим Бехаров Соломонов,⁴⁴ запасен поручик - Роден в гр. Провадия (не е известна точната дата на раждане). Участва в Балканската и

⁴² ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29. Част от информацията ми за него е предоставена от Анри Маиров.

⁴³ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 37 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 20.

⁴⁴ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1 а. е. 60 л. 1а.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 305, л. 51.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102 л. 20.; ДА – Варна ф. 754К, оп. 1, а. е. 40, л. 23, 32.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29. Част от сведенията ми за него са предоставени от Анри Маиров.

Междусъюзническата война (1912–1913). Преди войната по всяка вероятност живее и работи в гр. София или в гр. Варна. По време на Първата световна война (1914-1918) служи в 41-ви Пехотен полк, 6-та рота. Убит е от куршум в сражение със сръбски части на 15/17/19.X.1915 г. край с. Врагудинци. В регистъра е записано Вучеруй, след което е задраскано и отгоре е записано Върло горе. Отбелязано е, че е погребан в с. Врагудинци, / Лесковац Сърбия.) Според друг източник умира при с. Вучерун (Сърбия) и там е погребан. Не е женен и няма деца. По професия е банков чиновник. Към момента на съставянето на списъка майка му е жива. Награден е със златен медал I степен. В забележката до името е отбелязано, че сведенията са събрани от семейство Бехаров.

13. Нисимъ Сол. Бехар,⁴⁵ **поручик** - Роден в гр. Провадия, не е посочен набор (не е известна точната дата на раждане). Служи в 1-ви полк, (не е посочена рота). Убит през 1916 г. (не е посочена точна дата) при Абековецъ. Не е женен и няма деца.

14. Нис. (Нисим) Б. (Бохор) Соломонов,⁴⁶ **редник** - Роден в гр. Провадия/ Варна през 1897 г. (не е известна точната дата на раждане). По професия е банков чиновник. Преди войната живее в гр. Варна. Не е женен и няма деца. Служи в 5-ти Артилерийски полк, 4-та батарея. Информацията около датата на неговата смърт е доста противоречива. В различните източници се срещат 4 дати. Според тях той е убит от шрапнел при Топак (Топра Хисар) на 21.XI.1915 г./ 2.X.1916 г./ 20.X.1916 г./ 21.X.1916 г.) Не е награждаван с ордени и медали.

⁴⁵ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 102, л. 4.

⁴⁶ Информацията за него изцяло ми е предоставена от Андри Маиров. ДА – Варна ф. 754К, оп. 1, а. е. 40, л. 20, 23, 33.; Името му се намира в списъка съставен от полковник Аврам Танжер на 28.XI.1934 г.

15. Несим (Нисим Ясаков) Ис. (Исаков) Бонджиков Болджиков Бонжуков Бонджуков,⁴⁷ **редник** - Роден в гр. Провадия. (не е известна точната дата и година на раждане). Набор 1903. Преди войната живее в гр. София. Служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 15-та рота. Убит е по време на атаката на Тутраканската крепост сн. с. Дойдър, Форт 7-8 на 5/6.IX.1916 г. Според друг източник е ранен на 6.IX.1916 г. при гр. Тутракан и вероятно по-късно умира от раните си. Погребан е в единичен гроб в гр. Тутракан. Не е женен и няма деца. Не е награждаван с ордени и медали.

16. Нисим Яков (Янков) Басат (Басан),⁴⁸ **редник** - Роден в гр. Провадия през 1897 г. (не е известна точната дата на раждане). Набор 1916. Служи в Шуменска картечна 5/ 8/7 см. Почива от рани при с. Кьоселер (Кьосьолар) на 4.X.1916 г., където е и погребан. Не е женен и няма деца. По професия е търговец. Не е награждаван с ордени и медали.

17. Несим (Нисим) Яков Басат,⁴⁹ **редник/ канонир** - Роден в гр. Провадия през 1888 г. (не е известна точната дата на раждане). Набор 1916. Служи във II-ра Шуменска крепостна батарея (във Варненски укрепен пункт), 2-ри Шуменски тежък артилерийски полк, 2-ра батарея 8,7 м. Няма данни дали е бил женен и дали е имал деца. Почива на 4.X.1916 г. от болест при с. Каваклар (Северна Добруджа).

⁴⁷ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 176, л. 16 (гръб), 38 (гръб) – 39.; ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 12, 32.; Неговото име е включено в списък на Г. Г. офицерите, офицерски кандидати и войници от 7-ми Преславски пехотен полк, получили рани в сраженията по превземането на позициите на гр. Тутракан в периода от 2-7.IX.1916 г. включително.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 13.; История на 7 пехотен Преславски полк. София, 1934, с. 533.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествовен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 56 – 57.

⁴⁸ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествовен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939, Приложение с. 28 – 29.

⁴⁹ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 38.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 367, л. 48 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 515, л. 10, 12 (гръб) – 13.; Неговото име се намира в списък на убити и умрели в 2-ри Тежък артилерийски полк.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 93 л. 99 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 94 л. 106 (гръб) – 107.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 95 л. 6 (гръб) – 7.

В забележката до името е отбелязана болестта с латински букви, но не се чете. Според друг източник е убит на 4.X.1916 г. Погребан е до с. Каваклар.

18. Несим Соломонов (Третото име липсва),⁵⁰ редник - Роден в гр. Провадия, не е посочен набор (не е известна точната дата на раждане). Служи в Шуменска Крепостна батарея. Умира от рана на 10.X.1916 г. при с. Кьоселер. Не е посочено къде е погребан. Не е женен и няма деца.

19. Самуил (Самуел Самоил) М. (Мошоновъ, Моше, Мошев, Мошов, Машив) Толедо (Толедов Доледов),⁵¹ редник - Роден в гр. Провадия през 1881 г. (не е известна точната дата на раждане). Набор 1905. Женен, има две деца. По професия е търговец. Живее в гр. Провадия. Участва в Балканската и Междусъюзническата войни (1912–1913). През Първата световна война (1914-1918) служи в 7-ми Преславски пехотен полк, 16-та рота. Убит е на 9.XI.1916 г. в боя към острова на левият бряг на река Дунав. Според друга информация почива от рани. Погребан е в общ гроб гр. Черна вода. Според друга информация е убит на 7.XI.1916 г. при гр. Черна вода. Там е и погребан. Не е награждаван с ордени и медали.

⁵⁰ ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.

⁵¹ В регистрите на ДВИА – ВТ. Самуил М. Толедо фигурира с българското си име Сам. (Самуил) Мушонов (Мошонов) Толедов. Част от информацията ми за него е предоставена от Андри Маиров.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 26а.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 61, л. 38 (гръб); ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 1, а. е. 176, л. 16 (гръб), 45 (гръб) – 46.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 23, л. 15.; ДВИА – ВТ. ф. 39, ОП. 3 а. е. 93 Л. 136.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20.; ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3, а. е. 523, л. 69.; ДВИА – ВТ. ф. 755, оп. 1, а. е. 79, л. 200.; Струти, Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939. Приложение с. 28-29.; История на 7 пехотен Преславски полк. София, 1934, с. 536.; Неговото име фигурира в списък на убитите в бой войници на 7-ми Преславски пехотен полк в периода 8-12.XI.1916 г. Списък с убитите в този бой войници е съставен на 13.XI.1916 г. в гр. Черна вода.

20. Хаим Амар,⁵² редник - Роден в гр. Провадия през 1878 г. (не е посочена точната дата на раждане). Взема участие в Балканската война (1912–1913). Преди началото на Първата световна война (1914–1918) се преселва да живее в гр. Стара Загора. Служи в 12-та б. п., 13-та рота. Убит е на 20.VIII.1916 г. при Чеган (Македония). Според друг източник е убит през юни 1916 г. (не е посочена точната дата) при Яшанъ. Там е и погребан. Женен, с две деца. По професия е шивач. Не е награждаван с ордени и медали.

21. Яко Исак (Исак Яков) Ешкенази⁵³ санитарен подпоручик/фелдфебел - Роден в гр. Видин или в гр. София през 1883 / V.1885 г.(не е известна точната дата на раждане). Има голяма вероятност да е роден в гр. Провадия, тъй като неговият баща живее и почива в Провадия. Женен, с едно дете. По професия е опинчар (манифактурист). Взема участие в Балканската война (1912–1913). По време на Първата световна война (1914–1918) служи в 51-ви Вардарски/ 31-ви Варненски пехотен полк (не е известно точно в коя рота). Информацията около датата и мястото на неговата смърт е противоречива. В източниците се срещат три различни дати на неговата смърт: 18.XI.1918 г./ 29.XI.1918 г./ 1.XII.1918 г. с. Карабурун/ Кара Бурун (Солунско). Там е и погребан. Обстоятелствата около неговата смърт също са противоречиви. Според едни източници е убит, а според други - умира в пленнически лагер от болест. Според друг източник се води безследно изчезнал. Награден е с орден / кръст „За храброст“.

⁵² ДВИА – ВТ. ф. 39, оп. 3 а. е. 102, л. 20, 33.; Струти. Л. Възпоменателен сборник Изпълнен Отечествен дълг, посветен на българските евреи участвали във войните. София, 1939. Приложение с. 28 – 29. Част от информацията ми за него е уточнена благодарение на помощта на Анри Маиров.

⁵³ Цялата ми информация за това име ми е предоставена от Анри Маиров.

Участие на жените от Провадия в Първата световна война

Провадийските еврейки не остават настрана от военните действия и заедно с всички провадийски жени се включват в помощ на военно-медицинските власти в града по време на целият световен конфликт. Влизането на Румъния във войната на страната на Антантата през есента на 1916 г. поставя България в тежка ситуация. Страната е принудена да започне да води бойни действия едновременно на два фронта. През есента на същата година българското оръжие постига блестящи победи на Добруджанския фронт. Близостта на театъра на бойните действия до гр. Провадия налага в града да се разкрие Провадийската местна военна болница⁵⁴.

В началото на месец март 1917 г. броят на доброволките, които желаят да се включат в работата на болницата значително се увеличава⁵⁵.

Антисемитизмът в Провадия

С приближаването на Втората световна война (1939-1945) се увеличават и антисемитските прояви в цяла Европа. В края на 1938 – началото на 1939 г. някои членове на клона на „Българските

⁵⁴ В Държавния военноисторически архив в гр. Велико Търново са запазени и се съхраняват 5 архивни единици с информация за функционирането на болницата в периода октомври 1916 – август 1918 г. (ДВИА – ВТ. ф. 1240, оп. 1, а. е. 1 – 5.). Четири от тези архивни единици са Заповедни книги, а петата е Разчетна книга за офицери и чиновници.

⁵⁵ Георгиев, Д. Жени от град Провадия и района – „Самарянки” в Провадийската местна военна болница по време на Първата световна война (1916–1918)//*Журнал за исторически и археологически изследвания*. бр. 3, 2015. с. 85.; ДВИА – ВТ. ф. 1240, оп. 1, а. е. 1, л. 76.; ДВИА – ВТ. ф. 1240, ОП. 1, а. е. 2, л. 66 (гръб); Заповед № 49 По Провадийската местна военна болница, носеща дата 4.III.1917 г.; От нейното съдържание се разбира, че в гр. Провадия в този момент има разкрити общо пет клона на Провадийската местна военна болница, в които работят общо 39 самарянки. Единият от клоновете е отворен в „Еврейското училище”. В него работят 4 еврейки – Г-жа Сабина Аврамова и госпожиците Бея Басат, Луна Аврамова и Естер Леви.

национални легиони” в гр. Провадия извършват антисемитски прояви. В града са разлепени позиви с антиеврейско съдържание. В защита на провадийските евреи излиза един от най-уважаваните по това време адвокати в града - Христо Родев⁵⁶. Той публикува статия в един от провадийските вестници озаглавена: *„Един настойчив съвет”*.⁵⁷ В нея той защитава българските евреи, твърдейки, че те са лоялни и достойни български граждани. В същото време Родев предупреждава, че проявите на антисемитизъм са вредни и недостойни, защото петнят името на България и омърсяват чистотата на българската национална идея и кауза – Обединението на всички българи. Във втората част на статията са изнесени данни за участието на българските евреи по време на Първата световна война (1914-1918). Дадена е информация и за един от провадийските евреи, който взема участие в нея. Това е провадиецът Хако Леви, който въпреки тежките рани получени на фронта успява да оцелее, и да се завърне жив в Провадия. Ето и откъс от самата статия: *„ ... Агитацията на г-н легионера е пакостна за нашето Отечество. В цяла България живеят 48 000 евреи. Те съставляват по-малко от 1%. В Провадийска околия, която има близо 120 000 жители, има 22 еврейски семейства, около 100 жители. По-малко от един на хиляда. Къде господин легионера вижда застрашени нашите национални или държавни интереси? При това, нашите евреи дадоха доказателство, че те еднакво с нас обичат България и се жертват за нея. Статистиката показва, че в Голямата война българските евреи процентно дадоха убити и ранени почти толкова, колкото и ние българите. Нека Ви напомня покойния наш съгражданин Хако Леви, който на фронта, бранейки с гърдите си България, получи 13 рани от*

⁵⁶ Георгиев, Д. Христо Родев – един българин в защита на евреите//*Епох.*, 2013, кн. 1, XXI, Велико Търново, 2014, с. 176 – 181.; Георгиев, Д. Адвокат Христо Родев – още един достоен син на Габрово//*Известия на Регионален исторически музей Габрово*. Т. 2, 2015, с. 308 – 314.; Той е баща на известния български писател Цончо Родев.

⁵⁷ *Вестник Провадийски ек*, бр. 45. 28.I.1939 г.

куршуми, кожата му се обърна на решето и само благородната амбиция на един германски лекар го спаси от неминуема смърт ...”.

* * *

В статията е представена информация за участието в Първата световна война (1914–1918) на 6 арменци и 38 евреи и еврейки родом от гр. Провадия. Тази статия в никакъв случай няма претенцията за изчерпване на темата. Бъдеща работа, както в Държавен военноисторически архив – Велико Търново, така и в други български и чуждестранни архиви и архивохранилища вероятно ще доведе до откриването на нови имена и данни за арменци и евреи, родом от гр. Провадия, които вземат участие в Първата световна война. Възможно е по време на разчитането на информацията и имената неволно да съм допуснал грешки и неточности, за които моля да бъде предварително извинен.

Биографични данни за автора на статията:

Драгомир Георгиев Георгиев е роден на 7 септември 1989 г. През 2013 г. завършва магистърска степен по българска история във Великотърновския университет (ВТУ) „Св. Св. Кирил и Методий“. От 2013 г. досега работи върху докторската си дисертация по руска история във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Носител на Академичната награда на община Велико Търново за 2012 г. дадена за високи постижения в областта на историята. През 2013 г. е награден с Почетния знак на „Шалом“ – България по случай 70-годишнината от спасяването на българските евреи по време на Втората световна война (1939-1945).

Към настоящия момент работи като уредник „Нова и най-нова история“ в Историческия музей на гр. Провадия. Автор на редица статии по теми свързани с българската и руската история. Част от тях са свързани с участието на жителите на гр. Провадия във войните за национално обединение. Към настоящия момент подготвя книга на тази тема.

ЮЛИЯН НЕДЕВ

ИСТОРИЯ на ВОЙНИТЕ

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА
БИТКИТЕ ЗА ХАРКОВ

ВЕЧЕ НА
ПАЗАРА!

millenium

Испания и Англия в битка за могъщество

Непобедимата Армада

Десислава Кайрямова

По своята значимост сблъсъкът между Испания и Англия от втората половина на XVI век е не просто конфликт между две държави, а се явява ключов елемент от цялостната политическа игра в Европа. За Испания, в лицето на Фелипе II (1556 - 1598), изпращането на “Непобедимата Армада” олицетворява стремежа на испанския крал да осъществи своята мечта, а именно да изгради един “испански свят”. Друг е въпросът, че с нейното поражение Фелипе II започва да губи почва под краката си или иначе казано за Испания настъпват години на криза.

От гледна точка на Англия и Елизабет I (1558 - 1603), победата над Испания се превръща в едно от най-значимите събития в английската история. Елизабет I се превръща в символ на победата и триумфа. Неслучайно тя е наричана английската Девора (Дебора), взаймствано от библейската пророчица повела армиите на Израел срещу прииждащите орди на враговете.

Така битката между тези две страни се превръща в ключов момент в ранномодерната европейска история. Това се дължи на факта, че реално големият залог е кой ще доминира над морските пътища. За света става ясно, че настъпва промяна в статуквото.

Защо Испания избра пътя на войната?

В първите години от управлението на Фелипе II отношенията между двете кралства Испания и Англия са повече от добри. Причина за това е брачният съюз на двамата владетели (*Фелипе II и Мери Тюдор (1553-1558г.); Мери Тюдор е и братовчедка на Фелипе по майчина линия - бел. ред.*), благодарение на който испанският крал се превръща в консорт на Англия. Тази линия на поддържане на приятелски отношения започва постепенно да се променя при новата английска кралица Елизабет I. Макар 60-те години на XVI в. да преминават в духа на една сравнително мирна атмосфера между двете кралства, през следващите десетилетия започва да се наблюдава конфликт на техните интереси. Това е период, в който Фелипе II съсредоточава своята външна политика към Франция и Османската империя. Освен това, според него истинската заплаха за испанското величие идва именно от Франция. Грешка, която Фелипе допуска, подценявайки по този начин

ролята на Англия в международните отношения. Едва, когато осъзнава, че всъщност неговият истински противник е Елизабет I и че реално тя заплашва морското господство на Испания, той съсредоточава всичките си усилия в борба срещу нея. Разбира се, причините, довели до сблъсъка между двете кралства, са комплексни и развиващи се във времето.

Един от най-открояващите се фактори е религиозният. Все пак XVI в. е векът на Реформацията и Контрареформацията, векът, в който цяла Европа е разкъсвана от религиозни противоречия. В тази обстановка Англия се обособява като център на протестантизма, а съответно Испания в лицето на Фелипе II става олицетворение на католическата вяра и най-вече на Инквизицията. Преследванията и убийствата на протестанти са единият основен елемент от управлението на испанския крал. В резултат на неговия фанатизъм и на стремежа му да създаде империя, но с испански характер, в която водещ да бъде католицизмът, отношенията с протестантските страни и най-вече с Нидерландия драстично се влошават. Бунтът, който се надига там през 1566 г., става причина Фелипе II ясно да формулира в една декларация, изпратена до папа Пий V (1566 – 1572), своите намерения и отношение спрямо протестантите. В нея той казва: „Бих предпочел да загубя всичките си владения и стоте си живота, ако ги имах, тъй като аз не искам да господствам над еретици...”.¹ Макар и в някаква степен тези думи да са изречени, за да впечатлят главата на римокатолическата църква, няма по-ясно свидетелство, доказващо амбициите на испанския крал да нарече себе си защитник и пазител на католическата вяра. За да потуши бунта, Фелипе II изпраща за кралски наместник в Нидерландия

¹ Kamen, H. Spain, 1469 - 1714: a society of conflict. GB, 2005., p.135

херцог Алба – човек твърде радикален по отношение на действията си спрямо протестантите, поради което получава и прозвището „кървавия херцог“. От този момент нататък започва една дълга борба на нидерландските протестанти срещу Испания – борба, в която се намесва и Англия. Появяват се т.нар. „морски гъози“, които се базират в английските пристанища и непрекъснато нападат испански кораби, с което сериозно разстройват корабоплаването. От своя страна, Фелипе II добива изключителна самоувереност след анексирането на Португалия през 1580 г. и на Азорските острови през 1582-1583 г., тъй като реално размерът на неговата флота надхвърля този на Нидерландия и Англия взети заедно.² Имайки предвид това, той започва да заграбва английските кораби в иберийските пристанища, на което Елизабет отговаря с формирането на коалиция между нея и Генералните щати.

Осъзнавайки мощта на нидерландския флот, Англия, под претекст на религиозна подкрепа, сключва през 1585 г. съюз с холандските бунтовници, предлагайки им материална и финансова помощ.³ Подпомагайки Нидерландия Елизабет се изправя срещу испанския крал. Причината за това не е религиозна, както тя се опитва да я представи, а политическа. В случая залогът е морското господство. Стремешът ѝ да разбие испанския монопол върху търговията с Америка, я принуждава да търси съюзници, тъй като в този момент Англия е неспособна да поведе сама борба срещу Испания. Именно това е причината тя да се застъпва както за нидерландските калвинисти, така и за френските хугеноти, особено след Вартоломеевата нощ през 1572 г. Изключително враждебно се приема

² Морган, К. История на Великобритания. С., 2005, с.250

³ Перес, Х. История на Испания. С., 2005, с.177

от Фелипе II и съглашението на Елизабет с Франция, което на два пъти достига точката на брачни преговори. И това е напълно естествено, тъй като подобен съюз между двамата му най-големи врагове – Франция и Англия, сериозно би накърнило интересите на страната му. Въпреки че такава коалиция не се осъществява, противоречията между двете кралства продължават да нарастват. Все по-ясно започва да се оформя идеята у Фелипе II и неговите командири, че една евентуална победа над Англия би била пътят към потушаването на бунта в Нидерландия. Подобна теза има своите основания, тъй като Елизабет започва открито да подкрепя и подпомага фламандските бунтовници.

Освен това се появява и още една причина - английската кралица дава пълна свобода на действие на своите капери, в резултат на което започват редица нападения над испански кораби и тяхното заграбване. Така, например, когато испанските галеони, пренасящи парите за войските на херцог Алба, акостирали в пристанищата в Плимут и Саутхемптън, английското правителство конфискувало товара им. Доста по-фрапиращо е нападението на Франсис Дрейк от пролетта на 1587 г., когато той навлиза в пристанището на Кадис, потопява осемнадесет кораба, пленява шест, сред които и личния галеон на маркиз Санта Крус. Навлизайки навътре в морето, Дрейк нанася още по-тежки загуби. Пленява португалската карака „Сан Фелипе“, идваща от Гоа, носеща на борда си подправки, коприна, слонова кост и пълни сандъци със злато, сребро и накити. Ударът на Дрейк бил повече от задоволителен – толкова, че имал пълно основание да се хвали, че „опърлил брадата на испанския крал“.⁴

⁴ Стенюи, Р. Съкровищата на Армадата. В., 1974, с.27

Икономическите загуби, които Испания търпи от нападенията на английските корсари, възлизат на такава стойност, че маркизът на Санта Крус, дон Алваро де Басан в едно свое писмо от 13 януари 1584 г., адресирано до Фелипе II, пише следното:

*„Представете си, Господарю, че стойността на откраднатите от англичаните стоки и кораби само за 1582 г. възлиза на един милион и деветстотин хиляди дуката. Представете си, Господарю, че мирът ще Ви струва четири пъти по-скъпо, отколкото войната, ако се вземе предвид този милион и половина, откраднат от англичаните миналата година от август до януари, и то без никакво възмездие от наша страна. Помислете, че Вашият търговски монопол рухва, че търговията Ви е разорена от тази несигурност, че нашите търговци са принудени да наемат чужди кораби. Помислете най-вече, Господарю, че Англия непрестанно уголемява флотата си и влиянието си за сметка на Испания...“.*⁵

В това писмо освен, че става въпрос за удара, нанесен на испанската икономика, ясно проличават и политическите стремежи на Англия, към които Фелипе II не може да остане безучастен. Амбициите на Елизабет са сериозна заплаха за испанското могъщество – недопустим факт за краля, посветил живота си на изграждането на една империя, в чийто център да бъде поставена Испания. В тази обстановка Фелипе II започва да обмисля идеята за военен сблъсък с Англия. Поводът за отприщването на открита война идва през февруари 1587 г. с екзекуцията на шотландската кралица Мери Стюарт, която е била претендент за английската корона. Тя става жертва на множество

⁵ Пак там, с.28

интриги, въвличащи я в опит за държавна измяна срещу Елизабет. Нейното убийство се приема от Фелипе II като идеалния момент да изпрати своята флота срещу протестантска Англия, представяйки пред света тази война като кръстоносен поход, насочен срещу кралицата отстъпник от католическата вяра. Това е една война срещу жената, поставила основите на протестантската англиканска църква, поради което през февруари 1570 г. папа Пий V издава булата „*Regnans in Excelsis*“, с която отлъчва Елизабет от църквата и настоява верните католици на всяка цена да намерят начин да я детронират.⁶ Именно това е причината Рим не само да даде благословията си за тази кампания, а и да я подкрепи финансово, макар и в някаква степен това да остава само на думи.

Най-общо казано причините, довели до военния сблъсък между Англия и Испания, са най-вече икономически и политически. И макар те да имат религиозна окраска, всъщност залогът е морското господство. Религията в случая е фактор, но не той е определящият. Стремешът за власт, могъщество и контрол над морската търговия е това, което изправя Фелипе II и Елизабет един срещу друг.

Планът „Английска авантюра“

Възникналият през 60-те години на XVI в. бунт в Нидерландия се оказал един от най-големите проблеми, пред които се изправил Фелипе II по време на своето управление. Конфликтът се задълбочил особено, когато Англия в лицето на Елизабет I започнала да оказва помощ на нидерландските протестанти. Това поставило края на добрите

⁶ Морган, К. История на Великобритания. С., 2005, с. 250

взаимоотношения между двете кралства, които и без друго вече били започнали да придобиват характер, различен от приятелския.

Именно в такава обстановка маркизът на Санта Крус предложил на испанския крал т.нар. „Английска авантюра“, изразяваща се в изпращането на една Армада с цел свалянето на Елизабет от власт. Типично за „Благоразумния крал“, това била идея, която той обмислял твърде дълго. Едва през 1587 г., когато Елизабет наредила екзекуцията на шотландската кралица Мери Стюарт, Фелипе II решил да действа.

Инициаторът на тази кампания, Дон Алваро де Басан бил прочут военноморски командир, натрупал не само огромен опит, но и слава в битките при Лепанто през 1571г. и Азорските острови през 1582 г. Въпреки своите 62 години, маркизът бил изключително енергичен, властен и уважаван ръководител.⁷ Според плана, който той предложил, испанската армада трябвало да се състои от 150 бойни кораба – галеони и въоръжени холандски товарни кораби, 14 галери и 6 галеаси с 30 000 моряци и 320 спомагателни плавателни съда, или общо флотата трябвало да се състои от 510 кораба, които да превозят 64 000 войници. По негово мнение, за да се избегне евентуална несъгласуваност на действията между флотата и армията, и двете трябвало да тръгнат едновременно от Испания под негово командване. Кампанията щяла да струва на испанския крал сумата от 3 милиона и 800 хиляди дуката⁸– цена, която в този момент кралят не бил в състояние да заплати. Войните, които водела Испания, изпразнили държавната хазна, а американското злато и сребро само прекосявали владенията на Фелипе II, за да отиде в погасяване на неговите

⁷ Konstam, A. The Armada campaign 1588: the great enterprise against England. GB, 2001, p.14

⁸ Mattingly, G. The Armada. Boston, 2005, p.76

дългове. Освен това, в този момент страната се намирала и във война с Нидерландия, владението, от което испанският крал черпил твърде много ресурси. За него моментът не бил подходящ. А когато през 1587 г. кралят дал заповед за събиране на флота, ситуацията била значително променена, и то не в полза на Испания.

Дон Алваро де Басан,
маркиз на Санта Крус

Благодарение на своите шпиони, Елизабет разбрала за намеренията на Фелипе II и за да спечели време, необходимо ѝ за осигуряване

отбраната на страната, тя предложила да се свика съвещание за предотвратяване на конфликта. То се състояло в Бурбург, в което участие взели английската делегация, начело с Джеймс Крофт и испанският пратеник Фредерик Переното.⁹ Свикването на това съвещание било умел дипломатически ход от страна на двамата владетели, но реално целта не била постигане на мир, а просто осигуряване на време. Време, което Елизабет използвала за отбрана, а Фелипе II – за нападение.

Още през февруари 1586 г. испанският крал одобрил предложението на Санта Крус, но изчакавал удобен момент за неговото реализиране. Въпреки че той приел този план, имало още много въпроси, които останали неизяснени. Така например се появили известни колебания относно хода на действие: дали първо да се нападне Холандия и след това Англия или обратното. В своя план за инвазия, изпратен до краля на 20 юни същата година, Алесандро Фарнезе, херцогът на Парма (*командир на сухопътните испански сили във Фландрия - бел. ред.*), дал следните две предложения: първо - нападението да започне от Холандия, което би осигурило удобно пристанище за Армадата, откъдето лесно можело да се навлиза в английските територии; и второ - би могло да се нападне Англия от някое фламандско пристанище – Нюпорт или Дюнкерк с около 30 000 пехотинци и 4000 конници. Основна роля в плана играел елементът на изненадата, тъй като Фарнезе смятал да дебаркира ненадейно с армията си в Англия.¹⁰

Осъзнавайки, че няма как една толкова мащабна кампания да остане скрита, което се и потвърждава впоследствие, Фелипе II избира един

⁹ Стенюи, Р. Цит. съч., с. 25

¹⁰ Пак там, с. 20

компромисен вариант: едновременно нападение – по суша и по море. Според него Фарнезе трябвало да събере войските от Фландрия в Дюнкерк, където щял да получи подкрепление от 30 италиански дружини, 10 валонски дружини, 8 шотландски и 8 бургундски, с 60 испански роти, 60 германски и освен това можел да разчита на 4900 конници. Едновременно със събирането на войската, в Лисабон маркиз Санта Крус трябвало да подготви достатъчно мощна флота, която в последствие да охранява преминаването на армията в Англия, след което Фарнезе би могъл да разчита на помощта на феодалите католици.¹¹

Така изглеждало нападението на Англия, но единствено на теория. В действителност през 1587 г., когато кралят наредил на дон Алваро де Басан да подготви флотата за три седмици, Санта Крус отговорил, че единственото, което има в момента са „13 галеона, 4 галеаси и 60 пробити дървени черупки...“.¹²

Въпреки това Фелипе II настоявал за незабавното организиране и отплаване на флотата, тъй като войската на Фарнезе вече била готова. Други обстоятелства обаче отложили кампанията за следващата година. Едното от тях било, че както кралят, така и маркизът получили сведения за добре укрепените английски брегове, а също така, че Дрейк ги очаквал с могъща и добре въоръжена флота, на която те, в онзи момент, не могли да се противопоставят. Сериозен удар върху подготовката на Армадата била и смъртта на нейния 'архитект' – дон Алваро де Басан, който починал на 9 февруари 1588 г.¹³ Това била

¹¹ Пак там, с.21

¹² Пак там, с.29

¹³ Пак там, с.30

тежка загуба не само за краля и неговата кампания, но и за офицерите и войниците, които скърбели за него, тъй като „надеждата за успех на всички била в него“.¹⁴

Алонсо Перес де Гузман ел Буено,
седмият херцог на Медина Сидония

В тази обстановка испанската армада се оказала без своя главнокомандващ, а и все още имало много организационни проблеми, които тепърва трябвало да се разрешават. На мястото на маркиз Санта Крус Фелипе II поставил дон Алонсо Перес де Гузман ел Буено (Добрия), седмият херцог на Медина Сидония. Той ръководел един от

¹⁴ Пак там

най-богатите и най-влиятелни аристократични домове в Испания. Описван е като честен, великодушен, а също така и като много интелигентен човек. Но въпреки това бил неопитен в морските и военни дела, което и самият той признавал.¹⁵ Когато бил назначен за главнокомандващ на Армадата, той написал редица писма до краля, в които казвал следното: „Но аз не съм достатъчно здрав, за да се кача на кораб...малкото пъти, когато съм пътувал по море, винаги ме е хващала морска болест...“, а в друго: „освен това аз съм парично затруднен толкова много, че всеки път при престоя ми в Мадрид се налага да вземам пари назаем...“ и така, за да достигне до признанието: „Не е редно да приемам този пост, защото аз нямам никакъв опит нито като моряк, нито като войник...“.¹⁶ От тези негови писма ясно проличава нежеланието му да поеме подобна отговорност, осъзнавайки какви биха могли да бъдат последствията, ако се провали. Всичко това обаче останало някак незабелязано от Фелипе II, който твърде много държал именно Алонсо Перес да бъде следващият командир на Армадата и в едно от писмата си написал: „Тръгнете незабавно, ако още не сте тръгнали...Тъй като според моите заповеди Армадата трябва да е готова за път на 1 март...“, след което херцогът на Медина Сидония заминал за Лисабон, но какво го очаквало там – хаос, както самият той отбелязва след пристигането си.¹⁷ От предвидените по план 510 кораба и 64 000 войници имало налични единствено 65 кораба и 16 500 души.¹⁸ В тази обстановка кампанията срещу Англия наистина придобила характер на авантюра, особено към това като се добави и хроничната липса на средства. Още в самото начало Фелипе II бил наясно колко скъпоструващо е това начинание и

¹⁵ Konstam, A. The Armada campaign 1588: the great enterprise against England. GB, 2001, p.14

¹⁶ Стенюи, Р. Цит.съч., с.32

¹⁷ Пак там, с. 33, 34

¹⁸ Пак там, с. 35

че не би могъл да се справи сам и ще има нужда от помощ. Такава той потърсил при най-подходящия човек за финансирането на един кръстоносен поход, а именно папата. Отговорът на Сикст V (1585 – 1590) обаче бил доста незадоволителен. Когато граф Оливарес, испанският посланик в Рим, поставил въпроса за отпускането на два милиона дуката в подкрепа на кампанията, папата категорично отказал. От своя страна той дал следното предложение: „в деня, в който първият испански войник стъпи на английска земя, аз, Сикст V, ще дам на испанския крал един милион златни дуката...“.¹⁹ Факт, който особено не помагал на Фелипе II, тъй като на него му били необходими средства за подготовката на тази флота, за набирането и възстановяването на корабите, а също така и за заплащането на войниците. Именно в тази сложна ситуация новият главнокомандващ се сблъскал с редица проблеми, които станали причина за забавянето на Армадата. В кореспонденцията между двамата херцогът на Медина Сидония описва една доста мрачна картина. От една страна, пише той „всеки дезертира...или се готви да го извърши...Войниците ходят боси, много малко от тях имат какво да облекат...повечето не са получавали заплата от една година...“, а от друга „...има едва 3000 квинтала барут...по-малко от половината от необходимото...Гюлетата са едва по 30 на оръдие...“.²⁰ Въпреки това Фелипе II така и не изпратил допълнително пари, освен наличните 433 878 дуката, от които 232 000 трябвало да отидат за заплати на войниците, а останалите било предвидено да отпътуват заедно с Армадата.²¹

¹⁹ Пак там, с.24

²⁰ Пак там, с. 35,37

²¹ Пак там, с.36

Ограничените средства, с които разполагал Санта Крус, а след това и херцогът, направили невъзможно изпълнението на плана, по който трябвало да бъде съставена Армадата. Вместо предвидената мощна испанска флота от 510 кораба, в Лисабон се събрали едва 130. Дон Алонсо Перес се отправил към Англия с 19 295 войници, 8 050 моряци и 2 088 гребци – цифри далеч от тези, която били по план и предвиждали наличието на 64 000 войници и 30 000 моряци.²² Освен това техническото състояние на Армадата и нейната боеспособност съвсем не били задоволителни. Оръдията, с които била снабдена флотата, били едва 2 431 на брой. Но проблемът в случая не бил само броят, но и самата бойна техника, която вече била доста амортизирана. Артилерията на Армадата се състояла най-вече от оръдия, изхвърлящи гюлетата на средно разстояние, т.е. за да се нанесе удар върху противника, то трябва корабите да се доближат твърде много до целта. Това е сериозен проблем, когато се има предвид, че английската флота използва предимно т.нар. *кулверини* или още *далекобойните оръдия*. Наличието на такива в случая дава огромно предимство на елизабетинската флота, тъй като Армадата имала твърде малко оръдия от такъв тип.²³ По този повод един от командващите ескадра, Хуан Мартинес де Рекалде, казва следното: „англичаните...ще се стремят да спазват определено разстояние между флотите, за да ни разбият отдалеч...Само ако успеем да се приближим до тях, качествата на нашата армия и оръжие ще ни доведат до победа...Разбира се, за да успеем да се приближим, трябва да стане чудо...Ние тръгваме на война срещу англичаните, твърдо вярвайки на някакво чудо...”²⁴ Това е ясно свидетелство за състоянието на Армадата преди да отплава от Лисабон

²² Laughton, John K. State papers relating to the defeat of the Spanish Armada, anno1588. Volume 2. London., 1895., p.376

²³ Стенюи,Р. Цит. съч., с.44

²⁴ Пак там, с.45

и за съмненията в успеха на това начинание. Съмнения се появили не само у този командир, а у всички, дори и самият крал уповавал надеждата за победа на Божиата милост, тъй като това бил един кръстоносен поход, целящ свалянето на кралицата-протестантка от английския трон, или поне така било представяно.

Преди своето заминаване главнокомандващият на Армадата изготвил подробен инвентарен списък на корабите, войските и оръжията. Според него испанската флота била съставена от 10 ескадри:

1. Флотът на Португалия се е ръководел от херцога на Медина Сидония, който бил и главнокомандващ на цялата Армада. Неговият кораб се е наричал „Сан Мартин“, а самата ескадра се е състояла от 10 галеона и 2 забри.
2. Бискайската флота, чийто капитан бил Хуан Мартинес де Рекалде, е била съставена от 10 нао/караки и 4 паташи.
3. Флотът на Кастилия, поставен под ръководството на Диего Флорес де Валдес, включва 14 галеона и 2 паташи.
4. Андалуската ескадра, ръководена от дон Педро де Валдес, се е състояла от 10 линейни кораба и 1 паташа.
5. Флотът на провинция Гипускоа (Баския), командвана от Мигел де Окендо, в състава си е имала 9 нао, 1 урка, 2 паташи и 2 пинака.
6. Флот на Леванта – Мартин де Бертендона, който отговарял за 10 нао, сред които и „Ла Рата Енкоронада“, където пътувал един от най-опитните испански пълководци дон Алонсо Мартинес де Лейва.
7. Флот, съставен от 23 урки, представляващи големи търговски кораби, които били слабо или съвсем невъоръжени. Тази ескадра била командвана от Хуан Гомес де Медина.

8. Флот, съставен от 24 плавателни съда - 1 нао, 13 паташи, 8 забри и 2 урки, под ръководството на Дон Антонио Уртадо де Мендоса.
9. Четирите галеаси на неаполското кралство били под ръководството на дон Уго де Монкада. Това били огромни военни кораби с по 50 оръдия.
10. Четирите галери на Португалия били командвани от дон Диего Медрано.²⁵

Когато се разглежда този инвентарен списък на Армадата е важно да се отбележи, че в него херцогът напълно точно е описал всичко с едно изключение, той е преувеличил мощта на войските. И това става ясно в едно писмо на краля, където той подчертава: „...след направения преглед на войските се забелязва, че липсват много хора...“.²⁶ Причина за това преувеличение е, че този списък е бил публично разпространен с цел всяване на страх у врага и издигане престижа на тази кампания. Въпреки това обаче този документ е изключително значим с оглед на информацията, която дава. Освен описанието на ескадрите, тук са описани и техните ръководители, сред които се отличават две имена. Това на Хуан Мартинес де Рекалде и дон Алонсо де Лейва, който макар и да не е бил ръководител имал важна роля в историята на Армадата. Хуан Мартинес де Рекалде е служил като царски служител в продължение на 20 години и е отговарял за контрола на корабоплаването между Билбао и Нидерландия. Вследствие на това той натрупал богат опит и от 1588 г. на него се гледало като на един от най-опитните испански военноморски командири. По време на кампанията Рекалде постоянно се доказвал като най-добрия

²⁵ Laughton, John K. State papers relating to the defeat of the Spanish Armada, anon 1588. Volume 2. London, 1895., p.376

²⁶ Стенюи,Р. Цит. съч., с.50

тактически командир.²⁷ Повече интерес буди обаче дон Алонсо де Лейва, който бил фаворит на Фелипе II и се считал за въплъщение на испанския рицарски идеал. Освен това имал богат военен опит като пълководец в кампаниите в Италия, Северна Африка, а също така участвал като военноморски командир в завладяването на Португалия. През 1587 г. той получил командването на войската, намираща се на борда на Армадата. Умира през октомври 1588 г. при коработрушението на галерата Хирона.²⁸ Неговото име било наистина символ на авторитет, което се потвърждава от доверието, гласувано му както от херцога на Медина Сидония, така и от испанския крал. По отношение на въпроси, засягащи Армадата, главнокомандващият се съветвал с „всички генерали и с Алонсо де Лейва“²⁹, което е доказателство, че неговото мнение е имало изключителна тежест в сравнение с това на останалите. Освен това именно той бил човекът, на когото Фелипе II, възнамерявал да повери командването на Армадата в случай, че нещо се случи с херцога.³⁰

В такъв състав испанската армада отплавала от Лисабон и се отправила към Ла Манша, където се изправила срещу флотата на Елизабет. Тя била съставена от 197 кораба, а на борда си имала 15 925 души. Английската флота значително превъзхождала своя противник, и то не толкова в числеността, а в техническо и военно отношение. Докато Испания развива тежкото корабостроене, насочвайки усилия главно към строителството на кораби с голяма товарместимост, Англия проектира по-малки, по-маневрени и далеч по-боеспособни кораби. Тези различия, разбира се, имат своята причина и тя се определя от

²⁷ Konstam, A. Op. cit., p.14

²⁸ Ibid., 15

²⁹ Стенюи, Р. Цит. съч., с.53

³⁰ Konstam, A. Op. cit., p.15

мястото, което заемат двете кралства в световната политика. Ако в този момент Испания е онази колониална сила, имаща нужда от големи, тежки и издръжливи плавателни съдове, за да води успешно морската търговия и да кръстосва по пътя към Индиите, то английското кралство създава кораби, необходими ѝ на първо място за осъществяване дейността на каперите и на второ – за утвърждаването ѝ като фактор в морската политика. Именно целите предопределят и по-голямата огнева мощ при строителството не само на английските кораби, а и на холандските. Както вече се спомена, най-голямата разлика в оръдията на двете флоти са кулверините, които дават огромно предимство на командирите на английската флота. За неин главнокомандващ е бил назначен Чарлз Хауърд или още лорд Ефингам, чийто кораб е Ark Royal, а като втори командващ, знаменитият сър Франсис Дрейк, останал известен с честите си набези в „испанските морета“.³¹ Точно тези нападения се превърнали в една от причините маркиз Санта Крус да предложи „английската авантюра“, вследствие на което към края на месец май 1588 г. „Непобедимата Армада“, както я наричал той, поела по пътя към английските брегове, където трябвало да осигури безпрепятственото преминаване на войските на Алесандро Фарнезе.

Пътят на „Непобедимата Армада“

Замислена от своя архитект като един своеобразен кръстоносен поход, след дълъг период на приготовления „Непобедимата Армада“ била готова да отплава от Лисабон. И за да се докаже, че това наистина била една кампания в името на Бога, на 25 април 1588 г. херцогът на Медина Сидония тържествено се запътил към лисабонската катедрала, където

³¹ Konstam, A. Op. cit., p.15

на олтара го очаквало знамето, символ на този поход.³² На него от едната му страна, до испанския герб, бил изобразен разпнатият Христос и следният надпис: „Стани, Господи, и защити твоята истина.“, а от другата страна – ликът на Дева Мария и думите: „Покажи, че си майка.“³³

Пътят на испанската Армада

³² Стенюи, Р. Цит. съч., с.45

³³ Пак там, с.46

Въпреки проведената през април тържествената литургия, която била ръководена от епископа на Лисабон, главнокомандващият на Армадата дал заповед за потегляне чак на 9 май. Причина за това изчакване били надеждите на херцога, че кралят ще му изпрати така очакваната финансова помощ, тъй като това не се случва обаче, той решава да поведе флотата. Но и в този момент испанската армада била изправена пред препятствие - поради силен насрещен вятър, тя била принудена да изчака в делтата на р. Тахо по-добри условия за напускане на пристанището.³⁴ Херцогът се възползвал от лошото време, за да напише своите нареждания до флотата, които озаглавил: „Заповеди от херцога на Медина, главнокомандващ флотата на краля, които да бъдат изпълнявани при пътуването към Англия“. Те носели датата 28 май 1588 г. и чрез тях той регламентирал реда, който да бъде спазван по време на кампанията.³⁵ В своите „Заповеди...“ на първо място херцогът отбелязва, че най-важната цел на Негово Величество с изпращането на тази флота е да служи на Бог и на католическата църква в борбата с ереста. Именно затова в този документ се отделя толкова голямо внимание на изповядването на целия екипаж. В него дон Алонсо разпорежда всяка сутрин да се казва сутрешната молитва, а привечер „Ave Maria“, понякога „Salve“, а веднъж седмично – в събота – да се пеят и литании.³⁶ Освен това категорично забранява игрите, присъствието на жени на борда и предизвикването на каквито и да било кавги и скандали. Всеки капитан чрез този документ получил подробни указания за предстоящото плаване. Били уговорени сигналите и средствата за връзка между ескадрите, а също така било определено и мястото за среща при евентуално разпръскване на

³⁴ Пак там, с.47

³⁵ Orders, set down by the Duke of Medina, Lord general of the Kings Fleet, to be obserued in the voyage toward England., p.14

³⁶ Ibid., p.4

флотата.³⁷ Другото, което прави впечатление, са изискванията на херцога относно поддържането на чистота. Едно от нарежданията, които дава в тази посока, е броните на екипажа винаги да бъдат поддържани чисти.³⁸ Като това всъщност е ясен признак за стремежа на главнокомандващия да покаже величието на Армадата и мощта на испанския крал. Опит да се заличат всички недостатъци на флотата, за да се изправи тя в пълния си блясък пред своя противник - Англия.

След седемнадесет-дневен престой и очакване на попътен вятър, в края на май, галеонът „Сан Мартин“ напуснал пристанището, а главнокомандващият написал: „...най-после тръгвам в открито море, като търся течението, което според това, което са ми казали, отива на север...“³⁹ Съвсем скоро обаче слабата подготовка на Армадата не само в техническо отношение, а и в напълно битов план, проличава, с което започват и проблемите. В своите писма до Фелипе херцогът споделя: „Изхвърлихме в морето голяма част от провизиите, тъй като бяха мухлясали и съвсем развалени и само щяха да заразят и поболеят войниците..., а също така водата в бъчвите от сурово дърво вече е вмирисана и зеленясала..., мъжете започнаха да се разболяват...“.⁴⁰ Имайки предвид сложната обстановка, той поискал от краля да му бъдат изпратени хранителни запаси, като мястото за среща било определено на няколко левги от Ла Коруня. Това така и не се случило, а херцогът имал достатъчно аргументи да не желае да навлиза в пристанището. Причина били неговите опасения от многобройни дезертьорства сред войниците, които предвид условията на борда били напълно основателни. Други обстоятелства обаче променили това

³⁷ Ibid., p.6,7

³⁸ Ibid., p.10

³⁹ Стенюи,Р. Цит. съч., с.56

⁴⁰ Пак там., с.58

негово решение. Поради разразилата се буря на 19 юни флагманският галеон навлязъл в залива, въпреки предварително взетото решение от командващите на ескадрите да изчакат известно време. Това се потвърждава от факта, че освен галеонът „Сан Мартин“ в пристанището влизат едва 38 галеона и няколко паташи.⁴¹ Поведението на херцога най-вероятно е било продиктувано от неговата колебливост, страхливост и предпазливост - черти от неговия характер, които той демонстрира в голяма част от кореспонденцията си с краля. Тази негова несигурност става причина не само за дезорганизацията на Армадата в този момент, но и след това. Неспособността му да взема бързи решения сериозно застрашава успеха на кампанията. В писмото си от 19 юни, адресирано отново до испанския крал, той оправдава постъпката си по следния начин: „...морето се разбунтува и ме отнесе при почти свалени платна, а аз в съгласие с генералите ми и като имах предвид бурното време и голямата нужда от вода и продукти, влязох в пристанището на Ла Коруня...мислех, че останалата част от Армадата ще влезе в пристанището на другия ден, но уви...невиждани досега вихрушки...голямо щастие е, че цялата Армада не бе изненадана в открито море...“.⁴² Твърденията на херцога, че тези действия са били напълно съгласувани с командирите на ескадрите съвсем не отговарят на истината. Именно несъгласуваността става причина след нейното разпръсване, на Армадата да ѝ е необходим толкова дълъг период от време, за да се събере отново. До 24 юни, херцогът все още нямал никакви известия за 33 плавателни съда, между които и два галеаса, а новините, които получавал от останалата част от флотата, не били никак добри. Те съобщавали за дизентерия, повредени и пробити кораби, счупени мачти, изчезнали ветрила – все неща, които не само

⁴¹ Пак там

⁴² Пак там., с.59

удължавали престоя в Ла Коруня, но и въобще поставяли под съмнение цялата кампания.⁴³ В така създалата се обстановка планираните няколко дни за престой в пристанището, всъщност станали повече от месец. А в своята безизходица главнокомандващият на Армадата написал едно писмо до краля, което се превръща в документ от първостепенна важност, тъй като чрез него не само може да се оцени личността на дон Алонсо Перес, но и се дава една ясна представа за реалното състояние на испанската флота, а именно: екипажи с много болни, чието състояние занапред само би могло да се влошава; развалени и недостатъчни провизии, стигащи само за два месеца; повредена флота, която нямало как да се ремонтира и освен това по-слаба военна мощ и неопитни екипажи и офицери.⁴⁴ При подобна картина въпросът: „...дали не би било по-добре да се сключи някакво достойно за нас споразумение?“⁴⁵, зададен към краля, всъщност не е лишен от мотиви. Макар че някои изследователи смятат това за поредната проява на страхливост и поражение от страна на херцога, то всъщност това може би е единственият момент, в който дон Алонсо има смелостта и честността да изрази своето мнение относно абсурда при провеждането на тази кампания. И в случая това мнение се оказва и най-обективното, още повече че и херцогът на Парма известява, че дебаркирането става напълно авантюристично.

Но защо в такъв момент „Благоразумният крал“, който иначе обмислял всяко действие толкова внимателно, не само, че позволява, но и продължава да настоява за тази лудост, заявявайки категорично: „...не се отказвам от нападението...ще се продължи започнатото...“.⁴⁶ От една

⁴³ Пак там., с.61

⁴⁴ Пак там., с.62

⁴⁵ Пак там., с.63

⁴⁶ Пак там

страна, причините могат да бъдат чисто икономически и политически, изразяващи се в стремежа на испанския крал не само да утвърди, а и да запази ролята на Испания като хегемон в морската търговия. А в този момент, към втората половина на XVI в., пътят за това се оказва единствено борбата с Англия, страната, която все повече започва да активизира своята морска политика. Това обаче може да бъде причина само ако се има предвид планът, изготвен от маркиза на Санта Крус, а не реалното състояние на Армадата, тъй като е на ръба на абсурда с подобна флота, толкова технически неподготвена, а и с недостиг на човешки ресурс да се подеме една такава война, в която е очевидно превъзходството на противника. Мотивите, подтикнали „Благоразумният крал“ към тази авантюра, по-скоро са от друго естество – отчасти религиозни, но най-вече такива, провокирани от самия му характер. В случая не може да бъде пренебрегнат религиозният фактор, тъй като все пак в това отношение кралят е пословично радикален. Възприемайки себе си за пръв защитник на вярата, Фелипе организира кръстоносен поход срещу кралицата, отцепила се от католическата ортодоксия, смятайки, че това дело ще бъде покровителствано от Бог. Именно затова може да се твърди, че в една не малка степен надеждата за успеха на тази кампания се е крепяла точно на вярата. За това говорят и множеството литургии, процесии, пости и молитви, за които лично кралят се бил разпоредил. Освен това самият той ежедневно се молел по няколко часа, а монасите му в продължение на три дни разнасяли из Мадрид Богородицата от Аточа.⁴⁷ Тази силна религиозност се превръща в една от най-ярките черти от характера на испанския крал.

⁴⁷ Пак там., с.57

Голяма роля при вземането на това толкова важно решение за осъществяването на „Английската авантюра“, въпреки условията, изиграва самата личност и темперамент на Фелипе. Как би могъл „Демонът на Юга“, кралят всяващ толкова респект и ужас в своите врагове, да допусне светът да види неговата слабост и как би могъл да събере най-голямата флота, която светът бил виждал, да обяви тази война за кръстоносен поход и в същото време да отмени кампанията. Всичко това би било немислимо за един човек изтъкан от амбиции, какъвто е бил Фелипе II. Това съвсем не означава, че той не е оценял правилно ситуацията, дори напротив, но гордостта му едва ли би позволила да склони глава пред кралицата протестантка и да иска примирие. Освен това при едно евентуално оттегляне на Армадата, обстановката в Нидерландия би се влошила още повече, а Англия би придобила самочувствие, което ще използва в стремежа си да се утвърди като морска сила. Това се причините „английската авантюра“ да продължи, а „Благоразумният крал“ да вземе едно доста неблагоприятно решение, категорично заповядвайки на херцога на Медина Сидония да отплава възможно най-бързо. Изтеглянето от Ла Коруня започнало на 21 юли, почти месец след като флотата навлязла в пристанището.

Това забавяне на Армадата било умело използвано от Англия, за да се подготви за предстоящото нападение. Един от най-добрите командири и доверени хора на кралицата - Франсис Дрейк, защитавал тезата, че за да имат шанс в тази битка, то именно те трябва да нападнат испанската флота. За него най-правилният ход в случая е бил да

ударят в сърцето на врага и по-точно в Лисабон, където Армадата все още се е организирила.⁴⁸

Франсис Дрейк

Неувереността и страхът на кралицата обаче стават причина тя да предпочете отбранителната стратегия и да не позволи на Дрейк да

⁴⁸ Wood, W. Elizabethan Sea Dogs. Yale University Press, 1918., p.55

осъществи своите планове. И така, докато Испания се готви да напада и концентрира военната си флота на едно място, Англия започва да укрепва своите брегове, разделяйки своите ескадри на различни позиции. Местата, на които те се разполагат, са подбрани с цел защита на подстъпите към Англия, Ирландия и Шотландия.⁴⁹ Голяма част от английската флота е била разпределена в Плимът, а друга в – Доувър. Освен ескадрите, в Англия са били мобилизирани хиляди мъже, разпределени по протежение на южния бряг на страната. Позициите им са внимателно съобразени с възможно най-бързата концентрация на силите във всяка една точка, където испанците направят опит за дебаркиране на войските си.⁵⁰

Същевременно в края на юли Армадата достигнала нос Лизард, а нейният главнокомандващ свикал военен съвет, на който да се вземе решение как да действа флотата от този момент нататък. Алонсо де Лейва и Педро де Валдес упорито поддържали идеята за нападение на Плимът, където Дрейк се намирал с една голяма част от английската флота. Според де Лейва нападението в залива било единствената възможност да се води бой отблизо, какъвто всъщност бил необходим на испанците от чисто технически съображения.⁵¹ Макар че той бил подкрепен и от останалите командири с изключение само на Диего Флорес, херцогът така и не посмял да разпореди подобно нападение.

Тази загуба на време англичаните използвали, за да напуснат пристанището в Плимът и да заобиколят испанската флота, която на 30 юли навлязла в Ла Манша.⁵² При навлизането си в протока Армадата

⁴⁹ Ibid

⁵⁰ Abbott, J. Makers of history Queen Elizabeth. London, 1901., p.225

⁵¹ Стенюи, Р. Цит. съч., с.80

⁵² Martin, C., Parker, G. The Spanish Armada. Manchester, 1999., p.xix

сформирала един доста внушителен строй, обхващащ цели седем мили от хоризонта. Престроила се като полумесец, испанската флота била разделена на два фланга и основно бойно ядро. Десният фланг бил под командването на Хуан Мартинес де Рекалде, а левият – на Франсиско де Бобадила. Всеки един от двата фланга включвал в строя си както паташи, така и поддържащи плавателни съдове, ръководени съответно за дясно и ляво крило от Хуан Гомес де Медина и от заместник-флагмана на флотата от Кастилия. На авангард били поставени четири плавателни съда, сред които и караката „Рата Енкоронада“, чиито командващ бил дон Алонсо де Лейва. След тях в строя място заемали четирите галеаса на Хуго де Монкада и едва след това галеонът „Сан Мартин“, които бил флагманският кораб на главнокомандващия на Армадата. Ариергардът бил съставен от четири галери, осем специализирани плавателни съда, командвани от Педро де Валдес, и от няколко паташи.⁵³

Ден след навлизането в Ла Манша английската пинака „Диздейн“ с капитан Джеймс Бредбъти първа открила огън към огромната карака на Алонсо де Лейва, смятайки всъщност, че това е корабът на главнокомандващия.⁵⁴ С това се открил първият сблъсък между двете флоти. Стратегията на английските командири в случая била нападение на двата фланга, тъй като съвсем естествено е, че предприемането на действия спрямо основното бойно ядро би било пагубно за английската флота, тъй като по този начин тя би се оказала в капан, обкръжена от своя противник. Така Хауърд Ефингъм със своя „Ройъл Арк“ нападнал дясното крило на Армадата, последван от своята ескадра. Същевременно Дрейк с „Ривендж“, Фробишър с „Трайъмф“ и

⁵³ Виж Приложение 1;

⁵⁴ Стенюи, Р. Цит. съч., с.86

Хоукинс с „Виктори“ се насочили към левия фланг.⁵⁵ Това нападение обаче не било особено благоприятно за англичаните, които били принудени да преминат в отстъпление, след като Хуан Маринес де Рекалде, а и самият главнокомандващ заедно с галеоните на Португалия обиколили английската флота от запад. По този повод лорд-адмиралът в един свой доклад до държавния секретар Уолсингъм пише следното: „... Ние не посмяхме да се бием сред тях, толкова силна беше тяхната флота...Смятах, че трябва да изчакаме 40-те кораба от Плимът, преди да се впускаме много напред...“, а Дрейк от своя страна казва: „...Стори ни се, че са решени да продадат скъпо живота си...“.⁵⁶ Въпреки че испанските командири успешно се справят с това нападение, то флотата търпи загуби. Жертва на тази първа битка стават флагманският кораб на Педро де Валдес, наричан „Росарио“, и „Сан Салвадор“, който носел на борда си вицеадмирала на ескадрата на Гипускоа и ковчежника Хуан де ла Уерта с доста голяма част от съкровището на ескадрата. И двата плавателни съда били пленени от англичаните, а „Росарио“ се оказала доста добра плячка за Франсис Дрейк, възлизаща на 55 хиляди златни дуката, кораб с 46 оръдия и откуп за един командващ ескадра и други важни благородници.⁵⁷

При така стеклите се обстоятелства херцогът на Медина Сидония променил строя на Армадата от полумесец в елипса, в чийто център поставил урките.⁵⁸ Ден по-късно, на 2 август, покрай Портлънд Бил, Армадата преминала в настъпление.⁵⁹ Бертендона и Алонсо де Лейва заедно с флотата от Леванта се насочили към „Ройъл Арк“,

⁵⁵ Пак там

⁵⁶ Пак там, с.87

⁵⁷ Пак там, с. 95

⁵⁸ Пак там, с. 97

⁵⁹ Martin, C., Parker,G. Op. cit., p. xx

флагманския кораб на Хауърд. Те били последвани от цялата ударна сила на испанската флота. Съсредоточаването на силите около кораба на лорд –адмирала не е случайно. От самото начало командващите Армадата целели максимално да се доближат до английските кораби не само за да бъдат по-ефективни техните оръдия, но и за да се създадат условия за ръкопашен бой. Единственият начин това да се случи е да атакуват кораба на главнокомандващия, вследствие на което останалата част от английската флота да му се притече на помощ. Такава възможност се отдала на няколко пъти, но все била пропускана, и то поради бавната реакция на херцога на Медина Сидония. Подобен шанс имали и близо до остров Уайт, където се водило третото сражение между двете флоти.⁶⁰

Продължавайки напред, следвана от английската флота, на 6 август Армадата достигнала до френския бряг. След приключването на свикания от херцога военен съвет, той заповядал да се пусне котва при Кале, където да изчакат войската на Фарнезе, херцога на Парма.⁶¹ Това била всъщност една доста лекомислена постъпка от страна на главнокомандващия, още повече като се има предвид близостта на английската флота. Точно затова повечето от командващите не одобрявали взетото решение. Според Рекалде и Алонсо де Лейва пускането на котва трябвало да стане на нос Маргит, както било и предварително планирано.⁶² Особено краен в своето мнение по този въпрос бил и Мигел де Окендо, който заявил „ че ако Армадата пусне котва в Кале, тя е загубена“. ⁶³

⁶⁰ Ibid

⁶¹ Ibid

⁶² Стенюи,Р. Цит. съч., с.108

⁶³ Пак там

Вземането на това решение била поредната погрешна стъпка на херцога на Медина Сидония в тази кампания и това се потвърждава от последвалите събития. Възползвайки се от момента, Хауърд Ефингам наредил пускането на т.нар. брандери⁶⁴ срещу Армадата. През нощта на 7 срещу 8 август под заплахата от „Анверския огън“ главнокомандващият дал нова заповед – да се прережат въжетата на котвите с цел да бъдат избегнати „огнените кораби“.⁶⁵ Това обаче единствено довело до разпръсването и дезорганизацията на Армадата, на което се надявали ианглийските командири, за да започнат ново сражение. Битката при Гравелин, водила се на 8 август, завършила почти катастрофално за „Непобедимата Армада“. Равносметката от нея била следната: осем загубени кораба, от които галеасът „Сан Лоренцо“ на Уго де Монкада и галеоните „Сан Фелипе“, „Сан Матео“, „Сан Хуан“; всички останали били повредени, повечето останали без гюлета, а голяма част от екипажа им бил убит, ранен или болен.⁶⁶

Липсата на какъвто и да било военен опит от страна на главнокомандващия довело почти до разгром на испанската флота в сраженията ѝ с Англия, а неговото лекомислие, оставило останалото на природата. Въпреки предупрежденията и несъгласието на командирите, херцогът решил Армадата да поеме по пътя обратно за Испания, само че този път през Северно море – един маршрут, напълно чужд за испанските капитани, което се потвърждава и от главния ковчезник Педро Калдерон: „Пътят ни на връщане ще бъде от най-тежките и непоносимите...трябва да изминем 750 левги през бурно, почти непознато за нас море...“⁶⁷

⁶⁴ Плавателен съд, натоварен със запалими или взривни вещества;

⁶⁵ Martin, C., Parker, G. Op. cit., p. xx

⁶⁶ Стенюи, Р. Цит. съч., с.119

⁶⁷ Пак там., с.122

Това решение срещнало острата критика на Алонсо де Лейва, не толкова заради неблагоприятните климатични условия и заобиколния маршрут, а най-вече защото това означавало поставянето на края на една война, която според него трябвало да бъде водена до край.⁶⁸ Предложенията за формиране на нов строй и връщането на Армадата в Ла Манша останали нечути от херцога на Медина Сидония, който всячески се стремил да избегне нов сблъсък с английската флота. Отново страхът и липсата на правилна преценка на обстановката от страна на главнокомандващия станали причина за поредното поражение на Армадата. След като на 12 август испанската флота напуснала Ла Манша, лорд-адмиралът на Англия прекратил преследването, считайки нейното отдалечаване за бягство.⁶⁹ Този факт обаче не намалил бдителността на английските командири, които не изключвали вероятното завръщане на Армадата за предвидената среща с херцога на Парма и дебаркирането на неговите войски в Англия. Идеята за евентуалното нахлуване на Фарнезе край Дюнкерк и за все още неотминалата опасност от нападение станала причина на 18 август край Тилбъри кралица Елизабет да произнесе своята пламенна реч пред своите войски:

„Мой обични народе,

Ние бяхме убеждавани от загрижените за нашата безопасност, да внимаваме как се представяме пред въоръжени множества, поради страх от предателство; но аз ви уверявам, че не желая да живея в недоверие към своя верен и любящ народ. Нека тираните се страхуват, аз винаги съм се държала така, Бог ми е свидетел, осланям главните си

⁶⁸ Пак там., с.119

⁶⁹ Martin, C., Parker, G. Op. cit., p. xx

сили и защитата на преданите сърца и добрата воля на моите поданици; и следователно съм дошла сред вас, както виждате, в това време, не за развлечение и игра, а решена, в разгара на битката да живея, да умра сред всички вас, да положа за моя Бог и за моето кралство, и за моя народ, своята чест и кръв, дори и в прахта.

Речта на Елизабет I в Тилбъри

Аз зная, че имам само тялото на слаба и крехка жена, но имам сърцето и смелостта на крал, и то на краля на Англия и мисля с презрение, че Парма или Испания или който и да е европейски принц би се осмелил да нахлуе в границите на моетокралство, по-скоро, наместо такова безчестие да произлезе от мен, аз самата ще вдигна оръжие, самата аз

ще бъда ваш генерал, съдия и възмездител за всяка ваша добродетел на полето.

Зная, че с вашата готовност вече сте заслужили награди и лаври и Ние ви уверяваме с владетелската си дума, че те надлежно ще ви бъдат изплатени. Междувременно, на мое място ще бъде моят генерал-лейтенант, в сравнение с когото никой крал не е командвал по-благородни или по-достойни поданици; не се съмнявайте, че чрез вашето подчинение на генерала, чрез вашето съглашение в лагера, чрез вашата доблест на полето, съвсем скоро ще имаме славна победа над тези врагове на моя Бог, на моето кралство и на моя народ." ⁷⁰

Макар че това са думи, изречени в момент, в който Англия почти е извоювала своята победа в тази война, те ясно характеризират опасенията и тревогите на английската кралица. Отвъд увереността, твърдостта и силата, които тя демонстрира пред своите войски, прозират страхът, неувереността и дефетизмът вътре в нея. Не без основание са нейните колебания относно края на тази война. Достатъчна е само мисълта, че „слабата и крехка жена“ е изправена срещу „Демона на Юга“, един от най-значимите владетели на XVI в., за да се всее ужас и паника у Елизабет I. Поведеният кръстоносен поход срещу нея е категоричен признак, че за английската кралица това ще бъде война не само за кралството и морското господство, а и за самата нея. Въпреки че войната в морето е само част от една борба, в която е впримчена не само Англия, но и цяла Западна Европа, а именно – борбата за надмощие и владееие на търговските пътища. Чувството за безнадеждност още повече се подсилва и от факта, че Елизабет няма

⁷⁰ <http://www.luminarium.org/renlit/tilbury.htm>

достатъчно сухоземни сили, пари и човешки потенциал, за да съперничи на Испания, затова тръгва и по пътя на съюзните отношения. В крайна сметка по ред причини Англия успява да извоюва своята „славна победа“.

С нея и с оттеглянето на Армадата от Ла Манша се сгромолясал и грандиозният план на Фелипе II, някога наречен от своя архитект „английска авантюра“, каквато наистина се оказал, още повече с главнокомандващ, който нямал никакво понятие от „морски дела“. Сблъсъкът между Англия и Испания от края на XVI в. не издигнал Хауърд Ефингам като победител, но пък херцогът на Медина Сидония бил победен, а „Щастливата Армада“ поела по пътя обратно към Испания.

На 21 август главнокомандващият изпратил дон Балтасар де Сунига в кралския двор, за да уведоми Фелипе II за поражението на неговата флота.⁷¹ А месец по-късно, на 20 септември 1588 г., херцогът на Медина Сидония пристигнал в Сантандер, заедно с единадесет спомагателни кораба.⁷² Няколко дни след това постът на херцога се наследил от дон Гарсия де Вилехо, тъй като главнокомандващият упорито настоявал да освободи своя пост, а човекът, който трябвало да го замени – Алонсо де Лейва, не се завърнал. Това поведение на херцога на Медина Сидония предизвикало бурен обществен отзвук. Мнозина го критикували, подмятайки фрази като: „Той погуби честта и славата на Испания, на дома си и личната си чест с малодушието си и с непрестанния си страх от смъртта“; други пък казвали: „Предшните

⁷¹ Martin, C., Parker, G. Op. cit., p. xx

⁷² Стенюи, Р. Цит. съч., с.126

главнокомандващи на Испания не се връщаха живи, ако не донесат победа".⁷³

Съвсем нормален е този обществен негативизъм спрямо личността на дон Алонсо Перес де Гузман, но изключително изненадваща е липсата на реакция от страна на испанския крал, вследствие на което се пораждат редица въпроси. А именно: защо Фелипе II покровителства до такава степен херцога на Медина Сидония и най-вече защо, въпреки неговата некомпетентност, го назначава за главнокомандващ на Армадата, на това толкова важно за краля и Испания начинание? В историографията не се дава категоричен отговор на тези въпроси. Предположенията варират от абсурдните твърдения, че херцогинята била незаконна дъщеря на краля, до интригите, че била негова любовница, а това бил начинът да се отдалечи съпругът ѝ⁷⁴ – клевети, напълно лишени от основания и неотговарящи на действителността, които определено не дават отговор на вече поставените въпроси. Твърде вероятно е изборът за главнокомандващ да е попаднал върху дон Алонсо Перес именно заради неговата липса на опит, което може би се възприемало от Фелипе II като белег на покорство и подчинение, което реално не се потвърждава, тъй като по време на кампанията той нарушава редица кралски заповеди. Мнителността на краля също би могла да изиграе важна роля при вземането на това решение. Самият факт, че той пренебрегва авторитетни личности, притежаващи богат военноморски опит и редица личностни качества като дон Алонсо де Лейва и Хуан Мартинес де Рекалде, говори сам по себе си за нежеланието на испанския крал да постави на този пост човек с толкова висок престиж. Разбира се, едва ли това са единствените

⁷³ Пак там.,с.130

⁷⁴ Пак там

подбуди на краля, но каквито и да са причините последиците от това решение са пагубни. Равносметката от тази толкова мащабна кампания е катастрофална. От предвидените по план 510 плавателни съда от Лисабон отплуват едва 130, а от тях в края на септември се завръщат само 11, като се има предвид, че по-голямата част от жертвите са дадени не в битките с Англия, а вследствие на бурите и неблагоприятните условия, заварили испанската флота в Северно море. С това, както заявява новият главнокомандващ, дон Гарсия де Вилехо, „Армадата престанала да съществува“⁷⁵, но краят на борбата между Англия и Испания все още не бил настъпил.

Множество реплики са преписвани на Фелипе II, изречени в момента, в който му била съобщена новината за разгрома на Армадата. Също така различни са и състоянията, които му предават вследствие на тази новина. Според някои той „не можал да го преживее...никъде повече не излизал, а понякога го виждали и да си удря главата в рамките на вратите...“⁷⁶ Но едва ли това отговаря на истината, още повече като се има предвид, че Испания успява да съхрани своето морско господство, въпреки че е губещата страна в тази битка. И този факт проличава безпрекословно чрез увереността, която Фелипе II демонстрира, изричайки думите: „Благодаря на Господа, че ми остави средства да въоръжа една също тъй мощна флота, и то когато си поиска.“⁷⁷ С това се слага краят на „Непобедимата Армада“ и на предприетата „английска авантюра“, но сблъсъкът между Англия и Испания от края на XVI в. се оказва само битка във войната за определяне на морските хегемони.

⁷⁵ Пак там

⁷⁶ Пак там., с.131

⁷⁷ Пак там

Приложение

Схема на строя на Армадата при навлизането ѝ в Ла Манша

По: Martin, C., Parker, G. The Spanish Armada. Manchester, 1999., p.16

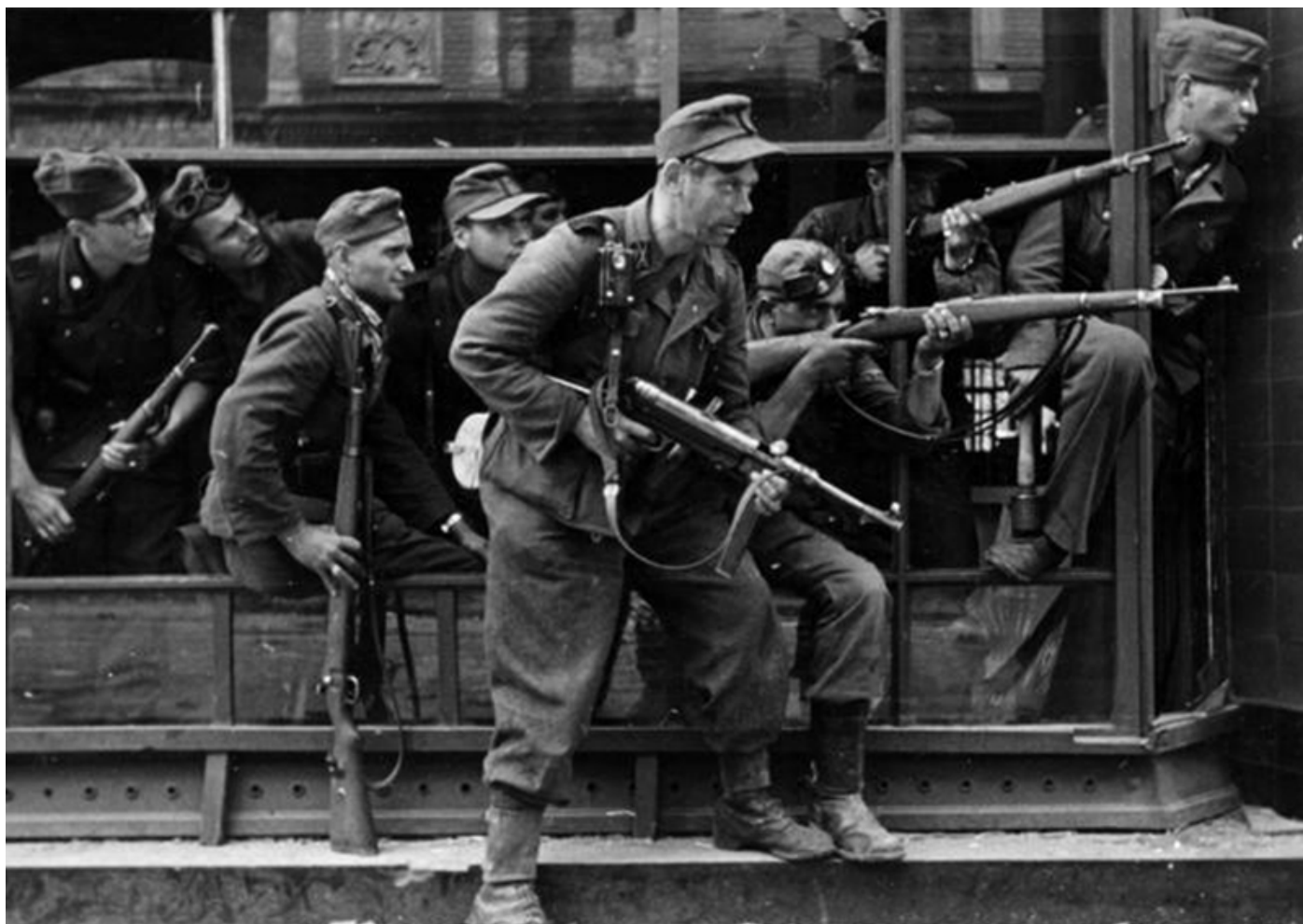
Легенда

- a) 4 галеона на авангард, командвани от дон Алонсо де Лейва;
- b) Галеаси, ръководени от дон Хуго де Монкада;
- c) Основно бойно ядро;
- d) Паташи;
- e) Галери;
- f) 8 специализирани кораба, командвани от дон Педро де Валдес;
- g) кораби подпомагащи двете „крила“, на дясно, ръководени от Хуан Гомес де Медина, лявото от заместник-флагмана на флотата от Кастилия.
- o) дясно „крило“, командвано от хуан Мартинес де Рекалде, ляво от Франсиско де Бобадила;

- 1) „Рата Енкоронада“ - нао, командвано от дон Алонсо де Лейва;
- 2) Галеасът „Сан Лоренцо“ (флагмански кораб);
- 3) Галеон „Сан Маркос“, под командването на дон Франсиско де Бобадила;
- 4) Паташа (флагмански кораб), с командир дон Антонио Уртадо;
- 5) Флагманския кораб на Хуан Мартинес де Рекалде – нао „Санта Ана“;
- 6) Флагмански кораб на Мигел де Окендо - нао „Санта Ана“;
- 7) Галеонът „Сан Мартин“, командван от херцога на Медина Сидония;
- 8) Галеон, под ръководството на Диего Флорес, командващ флотата на Кастилия;
- 9) Галеонът „Сан Хуан“ ;
- 10) Заместник-флагман на галеоните на Кастилия;
- 11) „Ел Гран Грифон“ – урка (флагмански кораб на Хуан Гомес де Медина);
- 12) Флагмански кораб на Дон Педро де Валдес (нао „N.S. del Rosario“);
- 13) „Capitana“ – галера, под командването на Диего де Медрано;
- 14) Галеон, ръководен от Гаспар де Соуса;
- 15) „Регазона“ – нао, флагманският кораб на Мартин де Бертендона;

Дивизията Дирлевангер

Bundesarchiv, Bild 183-97906 Foto: Schremmer | August 1944 ca.

36-та СС Гренадирска дивизия Дирлевангер подразделението е вероятно най-кръвожадното от Хитлеровата войска. То било обект на преследване, дори от следователите на СС – за жестокост. Дивизията е отговорна за безброй изнасилвания, плячкосвания и масови убийства на цивилни, както и за някои от най-скандалните и ужасяващи събития през Втората световна война. При Варшавското въстание дивизията избива 100 000 от населението и систематично изравнява града със

земята. Дирлевангер изгарял живи жени и деца и пускал изгладнели кучета след тях. Освен това събирал големи тълпи от евреи, за да ги инжектира със стрихнин. Множество командири от германската армия и СС се опитали да отстранят Дирлевангер и да разпуснат организацията, но той имал връзки високо в нацистката организация, които му помагали. 36-та Вафен гренадирска дивизия всявала страх сред СС организациите и си спечелила репутацията на най-престъпната и ужасяваща единица във военната машина на Хитлер. Тази част е наистина уникална не само със своя състав, а и с факта, че е била повсеместно мразена не само от местното население, а и от останалите части от немската армия – омраза, която по-късно ще доведе дотам, че всяко възможно военно престъпление ще бъде приписвано именно на бригадата Дирлевангер. В крайна сметка омразата към бойната група я превръща в лесна изкупителна жертва на всички документирувани жестокости.

Историята на дивизия "Дирлвангер" започва на 15 юни 1940 г., когато д-р Оскар Дирлевангер сформира Браконьерският отряд "Ораниенбург". Числеността на отряда на 1 юли 1940 г. е 84 души, избрани от най-способните доброволци. А на 1 септември 1940 г. числеността на отряда възлиза на 300 души, попълвайки се основно за сметка на затворници от концентрационните лагери. Скоро отряда е преобразуван в специален батальон SS Дирлевангер (SS-Sonder Bataillon Dirlewanger). Батальонът се предислоцира в Полша за борба с партизаните, намирайки се на пряко подчинение на райхсфюрера на SS Хайнрих Химлер. Понякога батальонът изпълнява заповеди на командващия полицейските сили и SS в Полша Фридрих-Вилхелм Крюгер, но между Дирлевангер и Крюгер често възникват спорове

относно пълномощията на заповедите на последния, и е решено батальона да бъде изведен от Полша.

През февруари 1942 г. батальонът пристига в Белорусия. На 29 януари 1942 г. батальона получава разрешения за набирането на чуждестранни доброволци от окупираните територии. На 29 август 1942 г. Хитлер утвърждава разширяването на подразделението до два батальона. Попълнението се състои предимно от руснаци и украинци, а също германски военнослужещи, извършили престъпления. Използването на последния източник е одобрено на 15 октомври 1942 г. За служба в батальона се привличат военнослужещи от всички

родове войски на Вермахта, Луфтвафе и SS, извършили престъпления, които се класифицират като криминални. Военнослужещите, така наречените "SB-soldaten", които са извършили чисто военни нарушения (сън на пост, неизпълнение на заповед и т.н.) не се привличат за служба в батальона. Службата в батальона "Дирлевангер" се счита като поправителна мярка и след достатъчна реабилитация военнослужещия се връща към предишното място на служба. През 1942 г. батальонът взема участие в редица антипартизански операции: през юли операция "Адлер" под прякото командване на Ерих фон дем Бах-Зелевски, командващ войските на SS и полицията в централна Русия; през октомври в операция "Регата" - заедно с 36-ти охранителен полк в операция "Карлсбад"; през ноември съвместно с 1-ва SS моторизирана пехотна бригада в операция "Фрида". Към януари 1942 г., батальона достига 320 души. На негово разположение са 2 противотанкови оръдия, 11 камиона, 22 картечници и 5 миномети. Дирлевангер така и не получава II батальон до февруари 1943 г. Към това време първият батальон достига 700 души, 300 от които съветски граждани. Приблизително тогава батальона получава право на носенето на отличителни знаци и пагони със своя символика – две винтовки, кръстосани над ръчна граната. Това е първата стъпка за включването в SS. В Германия никога не е имало достатъчно браконieri, ето защо е решено да се привличат не само браконieri. През лятото на 1943 г. възможността за доброволно постъпване в батальона е предоставена на всички осъдени. До май 1943 г. е сформиран II батальон, с численост 500 души. След обединяването на двата батальона подразделението е преименувано в специален полк SS "Дирлевангер" (SS-Sonder Regiment Dirlewanger). Полкът взема активно участие в антипартизанските операции, в хода на които Дирлевангер е раняван няколко пъти. Често той лично води в бой

своите войници, възлагайки планирането на операциите на своя началник-щаб, Obersturmbannführer Курт Вайс. На 24 май 1942 г. Дирлевангер получава лента към Железен кръст II степен, а на 16 септември 1942 г. и към I степен. През август 1943 г. полкът взема участие в боевете край езерото Пелик. Загубите от февруари до края на август 1943 г. достигат до около 300 души. На 5 декември 1943 г. Дирлевангер е представен за една от най-висшите награди на Райха – Златен германски кръст, като признание на заслугите му в боевете през предходните месеци.

През август 1943 г. се взема решение за разширяване на полка до 3 батальона. Но преди реорганизацията му полка попада на фронтовата линия, където взема участие в боевете от 14 ноември в състава на група армии "Център" и "Север". Подразделението, предназначено за антипартизански действия и нямащо опит на фронтовата линия, понася сериозни загуби: на 30 декември 1943 г. в строя остават 259 души. Стотици затворници от концлагерите и военни затворници трябвало да попълнят полка: на 19 февруари 1944 г. в полка се числят 1200 души. Съветски граждани повече не се приемат и в бъдеще се предполага да се използват само концлагеристи и военни закононарушители. В последното попълнение сред обичайните осъдени попадат и политически. Анти-партизанските операции в Беларус намаляват числеността на полка до 971 души към 30 юни 1944 г. През юни започва операция "Багратион" – настъплението на съветската армия срещу група армии "Център". Значителна част от група армии "Център" е унищожена, а нейните остатъци отстъпват в Полша в безпорядък. Полкът на Дирлевангер взема участие в няколко ариергардни боеве и отстъпват в Полша без особено загуби. От 5 август 1944 г. полкът взема участие в потушаването на въстанието във Варшава, в състава на

полицейската бригада, подчинена на SS-Gruppenführer Хайнц Райнфарт. На 15 август 1944 г. Оскар Дирлевангер получава званието SS-Oberführer. Райнфарт е силно впечатлен от храбростта му и го препоръчва за най-високата германска военна награда - Рицарският кръст (наградата е връчена на 30 септември 1944 г.) Също така Дирлевангер е награден със златен знак за раняване, тъй като във Варшава получава 11-та рана в кариерата си. След потушаването на въстанието в строя остават 648 души. Полкът е попълнен, а след това реорганизиран в 2-ра специална бригада SS "Дирлевангер", която в първите дни на октомври е преименувана във 2-ра щурмова бригада SS "Дирлевангер" с численост 4000 души, 200 от които са браконieri, 600 са осъдени от полицията и SS, 2000 осъдени от Луфтвафе и Вермахта и 1200 – обикновени престъпници и политически затворници. Част от доброволците са били комунисти и социалисти, надяващи се да дезертират и да се присъединят към Червената Армия. Между 16 и 30 октомври бригадата взема участие в потушаването на въстанието в Словакия. В края на 1944 г. в бригадата идва SS-Brigadeführer и ностел на Златен германски кръст Фриц Шмедес, който до този момент е командвал 4-та SS полицейска панцергренадирска дивизия и на 12 декември е отстранен от длъжност от Химлер за отказ да изпълни безсмислена заповед. Химлер е имал намерение да представи наказанието на Шмедес като урок за останалите офицери. В бригадата на Шмедес му е отредена ролята на тактически офицер. В състава на бригадата влизат два полка: 72-ри гренадирски полк под командването на SS-Obersturmbannführer Ерих Бухман и 72-ри гренадирски полк под командването на SS-Sturmbannführer Евалд Елерс, включващи по два батальона всеки, (първоначално във всеки са влизали по 3 батальона, но загубите и дезертърството бързо намаляват числеността), и две артилерийски батареи за поддръжка. От 14 до 29 декември 1944 г.

бригадата се сражава в Унгария. Два батальона, сформирани от бивши армейски офицери под командването на капитан Ото Хафнер, се представили добре, но друг батальон, където значителна част са били комунистите се е разпаднал, много войници са дезертирали. След двуседмично пребиваване на предната линия, бригадата е изтеглена в Словакия за преформироване. Скоро от гражданското население, където е разположена бригадата, започват да постъпват жалби срещу хората на Дирлевангер във връзка с увеличаващите се случаи на грабежи и насилие. Някои войници се налагало да бъдат държани под въоръжена охрана заради тяхната ненадежност. В началото на февруари 1945 г. бригадата се завръща на фронта заради опасното положение при река Одер в Силезия. Предвиждало се е бригадата да бъде разширена до дивизия, но преди това тя взема участие в боевете край Губен. Заповедта за реорганизацията на бригадата постъпва на 14 февруари 1945 г. Един ден по-късно Дирлевангер лично предвожда контраатака и е ранен за дванадесети път. Той никога повече не се връща в дивизията, командването е прието от Шмедес, който остава на този пост до края на войната.

До капитулацията на Германия, Оскар Дирлевангер се е намирал на лечение в болницата в г. Алтхаузен, Бавария. На 1 юни 1945 г. полски войници от състава на френския окупационен корпус са довели Дирлевангер в градския затвор. Дирлевангер умира от побоищата в нощта на 6 срещу 7 юни. Обстоятелствата около смъртта дълго време не са били достатъчно известни и от време на време възникват слухове за това, че е видян в различни точки на света. През 1960 г. е намерен неговия гроб, а останките му са идентифицирани, с което се слага край на слуховете за срещи с него. Останките са погребани в Алтхаузен, Долна Швабия.

Обсадата на Константинопол (717-718) и спасяването на Европа

Александър Стоянов

Обсадата на Константинопол от огромната арабска армия на Маслама през 717-18 г., завършила с разгром за силите на Халифата отдавна заема ключова позиция в българската историография. Причините за това са повече от очевидни – всички съвременни извори пряко или косвено отбелязват значителната роля, изиграна от българите в спасяването на ромейската столица и прогонването от Балканите на най-голямата азиатска армия, стъпвала тук от времето на Ксеркс. Арабската заплаха за Европа е несъмнена – падането на византийската столица би означавало безпрепятствено разширение на халифата към Балканите, а също така и Италия, тъй като византийския флот е този, който държи силите на исляма далеч от Апенините. В този смисъл, победата над арабските сили с право може да се отбелязва като една от двете критични победи на Християнството над Исляма за цялото Ранно средновековие. Втората, противно на наложения мит, не е успеха на Карл Мартел (718-741 г.)¹ над маврите при Поатие (732 г.), а победата на аквитанския херцог Одо Велики (688-735 г.) при Тулуза през 721 г. Преди да преминем към същинския ход на кампанията и обсадата, ще се занимаем с няколко ключови въпроса, които

¹ Дадените дати посочват периода на управление, а не на целия жизнен път на съответната личност.

обикновено не получават достатъчно внимание в научните трудове и популярните електронни публикации.

Извори и историография

Обсадата на Константинопол е отразена в няколко извора, познати на съвременната историческа наука. Водещият византийски източник остава Хрониката на Теофан Изповедник. Текстът е частично достъпен на български в ГИБИ, том III (виж библиография към статията), но изданието на БАН (както и всички от поредицата ГИБИ и ЛИБИ) съдържа един сериозен пропуск – то цитира само онези откъси, касаещи конкретно българите, изваждайки ги от контекста на самата хроника. Подобно „изрязване“ е доста опасно за всяко нормално проучване и спестява на четящите полезни детайли, които могат да бъдат открити в пълния текст.² Самият Теофан е автор, чиято оценка, макар и доста изчерпателна, трябва да се подложи на сериозно съмнение, с оглед на факта, че самият той е иконопоклонник, който в случая с Лъв III Сириец описва император-иконоборец. В този смисъл, хронистът е крайно предубеден към действията на императора и обективността на оценките трябва да бъде разглеждана твърде предпазливо от всеки изследовател на периода.

Следващата важна хроника, която ни дава информация за обсадата се явява текстът на Михаил Сирийски (патриарх на Антиохия 1166-1199 г.) Текстът на неговата „Хроника“ е написан на *сирийски* (средновековен диалект на арамейския) и се основава на предходни

2 Имената на изворите в бележките под линия ще бъдат дадени на Български език (Теофан Изповедник – Хроника; Михаил Сирийски – Хорника и т.н.) В Библиографията са посочени оригиналните заглавия, от които са цитирани текстовете.

съчинения, записани от сирийските монаси през IX и X век. Текстът на хрониката е по-малко популярен в България и доста по-рядко цитиран. Друг детайлен и ценен със своето съдържание източник е анонимната Сирийска хроника от 846 г. която дава допълнителни детайли около присъствието на арабите в Тракия.

От арабска страна, основните извори по темата са: „История на пророците и царете“ на Ат Табари (839-932 г.), който черпи информация от по-ранните трудове на Ал Уакиди и Ал Мадайни, създавайки своеобразна компилация от техните трудове; „Книгата на изворите“ (Китаб ал Уюн). Повечето арабски хронисти, нормално, предпочитат да прескочат основните детайли около поражението и залагат най-вече на вероломството на ромеите и в частност на Лъв III, който дълго преговарял с арабите, но в последствие се отметнал от клетвите си.

Западните (латински) извори също не подминават ключовата обсада. Тя е отразена от цяла плеяда хроники, сред които „Универсалната хроника от 741 г.“, „Делата на неаполитанските епископи“, „Хроника“ на Зигберт и „Хроника“ на Хугон. Особено внимание заслужава „История на лангобардите“ на Павел Дякон, която се явява основа за всички последващи латиноезични хроники. Част от западните извори използват за основа византийските, но присъстват и детайли, които отсъстват в ромейските текстове.

Съвременната българска историография и псевдоисториопис (срещана основно в електронните източници на информация) е развила най-разнообразни интерпретации на събитията от 717-718 г. Всички класически научни трудове, посветени на историята на България

задължително отбелязват победата на българите над армиите на халифата и отдават заслуженото на предците ни в извоюването на победата над исляма. Основния недостатък на българските текстове е честото подценяване на ролята, която самите византийци изиграват в спасяването на своята столица, особено чрез разгрома, нанесен на арабския флот през зимата на 717/18 г. Обратно, доста от западните трудове пренебрегват българите за сметка на византийците, основавайки своите проучвания най-вече на трудовете на гръцки медиевисти, чието влияние е изключително голямо сред водещите европейски научни центрове. В този смисъл, на лице е очевидна липса на обективност, която е вредна за историята и се нуждае от сериозен историографски „ремонт“, който би оказал чест на българските медиевисти, в случай, че се заемат с него.

Ако трябва да се позовем на конкретни примери от българската историческа наука, отразяването на кампанията срещу Константинопол от страна на родните историци често е съпроводено с доста избирателно интерпретиране и дори цитиране на историческите извори. Ще посочим няколко примера. В своята „История на Първото Българско царство“, Васил Златарски посочва, че действията на българите през 717-18 г., са несъмнено потвърждение за спазване от българска страна на договора, сключен през 716 г. Между Византия и България.³ Както ще видим по-долу, изворите не намекват нищо, потвърждаващо подобна хипотеза (но и не се споменава българите да са нарушили съответния договор – бел. авт.). Както ще видим, обаче, за действията на българите срещу арабите съществува далеч по основателна и директна причина. В този смисъл, клишетото, че Лъв III

3 В. Златарски, *История на българската държава през средните векове, том I, част 1* (София: Наука и Изкуство, 1970г.), с.247

помолил българите за помощ е, де факто, недоказуемо, тъй като нито едно сведение касаещо обсадата – нито византийско, нито сирийско, нито арабско, не предполага Лъв да е пращал пратеници при българите. Нещо повече, както Г. Цанкова-Петкова посочва в своето изследване на българо-византийските взаимоотношения, договорът от 716 г. не е включвал (поне според изворите) военни клаузи.⁴ Друг твърде очевиден проблем с цитирането на извори ни се демонстрира от поредицата „История на Българите“ и по-конкретно том V, където авторите цитират некоректно Михаил Сирийски. Става дума за използването на данните на хрониста по доста манипулиран подход – взето е числото на личния контингент на Маслама, разбит от българите в Тракия, но е изпуснато да се спомене, че българите, надвили Маслама, до преди това са били част от армията му (виж по-долу). Освен това неправилно се интерпретира текста на извора по отношение страха на арабите от българите. Според посоченото изследване, изворът гласи: „българите нападнали арабите и ги посекли, тези последните се боели повече от българите, отколкото от ромеите.“⁵ Както ще видим по-долу, подобен цитат в Михаил Сирийски не съществува. Последен пример, който ще си позволя да дам идва от „История на българите в три тома“, където авторите са си позволили погрешно цитиране на Бешевлиев и неговия труд за българските надписи. Според тритомната история, поместения в труда на Бешевлиев (102-ра страница – бел. авт.) текст за обещаната от Тервел помощ за ромеите се отнася към обсадата от 717-18 г. Ако си направим труда да прочетем самия Бешевлиев, се вижда ясно, че поместения от

4 Г. Цанкова-Петкова, „Българо-византийските отношения според мирните договори от края на VII в. до началото на IX в.“ в *Античная древность и средние века* 10 (1973), с. 167-180

5 Д. Зафировф, Е. Александров (ред.), *История на Българите, том V Военна история на българите от древността до наши дни* (София: Труд, 2007г.) с. 77

него надпис касае военната помощ, оказана от Тервел на Юстиниан II.⁶

За да не навлизаме в дребнав коментар на множеството изследвания по темата, ще спрем с примерите до тук и ще продължим със същината на настоящата статия. В библиографията, приложена в края може да намерите коректно посочени използваните извори и всеки един читател би могъл да се допита до оригиналните текстове и да ги съпостави с трактовките, посочени както тук, така и в останалите научни трудове, посветени на темата.

Предисторията

Причината за арабския поход срещу Константинопол трябва да се търси колкото във вътрешнополитическата обстановка в самата Византийска империя, толкова и в ситуацията в Умаядския халифат. Византия преживяла дълъг две десетилетия период, в който самата легитимност на императорската институция била поставена под въпрос, след като седем души се сменили на трона в Цариград. Тези чести смени били съпътствани от постоянно въвличане на външни фактори (като например българите), които били използвани като лостове, с чиято помощ тежката имперска корона да бъде наместена върху съответната глава. Същевременно, позицията на Умаядите на трона в Дамаск съвсем не била циментирана. Противоречията от Гражданската война (656-661 г.), не само че не били погребани редом до тялото на Али, но и се разгорели с нова сила през 680 г., когато смъртта на Муауия I (661-680 г.) се превърнала в сигнал за ново разцепление в грамадната арабска империя, свързано с

6 В. Бешевлиев, *Първобългарските надписи* (София: БАН, 1992г.), с. 102

противопоставящите се фракции в двора и най-вече могъщите емири на Шам (Сирия) и Ирак. Като добавим и присъствието на верните на Али мюсюлмани, се получава една взривоопасна смес, чието латентно състояние можело да се поддържа само на цената на непрекъснати външнополитически успехи и разширяване на *дар ал ислам* („домът на исляма“ - т.е. териториите, населявани и управлявани от мюсюлманите) за сметка на *дар ал харб* („домът на войната“ – т.е. земите на неверниците). В този смисъл, както посочва ат Табари, не е никаква изненада, че новия умаядски халиф Сулайман бин Абд ал Малик (715-717 г.) се заел да установи своя престиж и слава чрез завземането на най-великия град на неверниците – Ак Кунстантиния.⁷ В този смисъл, кампанията от 716-18 г. не е нищо повече, от един грандиозен проект за изковаване и подпечатване на владетелската легитимност. Ако си послужим със съвременни термини, една победа над ромеите и вземането на тяхната столица би се превърнало в моментална пи ар бомба, чийто отзвук щеше да разтърси тогавашния свят. Полагането на византийската столица в краката на халифа би означавало ако не окончателна победа над неверниците, то поне най-значимата крачка към тяхното подчиняване на „праведната вяра“.

Арабите вече веднъж са се сблъскали с империята в битка за Константинопол (674-679 г.) и този сблъсък завършва с катастрофа, която е сред водещите причини за избухналата Втора Гражданска война (680-692 г.), а победата заслужено издига престижа на Константин IV Погонат (668-685 г.), само за да бъде той помрачен от поражението, нанесено на ромеите от българите при Онгъла (680 или

7 E.W.Brooks, "The Campaign of 716-718 from Arabic Sources" in *The Journal of Hellenic Studies* 19 (1899), с. 20-21; Имената на арабските пълководци и владетели са предадени според арабската норма, в която отсъстват звуците „о“ и „е“.

681 г.). Но ако през 70-те години на VII в. Византия е обединена около силен владетел, чийто авторитет и власт са повече или по-малко неоспорими, в началото на VIII век ситуацията е съвсем различна. Смяната на седем души на имперския престол и фрагментирането на политическия елит води до дестабилизация и тежка социално-политическа криза за православната империя. Гражданската война между Атанасий II и Теодосий III довела до разруха и икономически упадък както Тракия така и части от Анатолия и несъмнено спомогнала за упадъка на византийския военен потенциал. Същото се отнася и до бунтът на Василий в Италия, където местните войски се опитали да издигнат своя командир за император, но се провалили. В крайна сметка, Византия през 716 г., когато всъщност започнала арабската кампания била една раздирана от вътрешни междуособици държава, която можела да се окаже лесна плячка за устремения към слава и признание халиф.

Арабската армия

Един от основните проблеми за всеки военен историк, занимаващ се с кампании и бойни действия от преди модерната епоха е изчисляването на конкретния брой на участващите войски. В този смисъл, данните на изворите са изключително противоречиви и силно хиперболизирани. Именно безкритичното цитиране на тези извори е подвело мнозина историци в България и много повече псевдо-творци, да възхваляват победата на българите, като успех срещу една гигантска армия, чийто брой остава без реален аналог в историята на средновековното военно дело на Балканите. Приемането на подобни цифри като чиста монета, обаче, би означавало че по същия начин следва да тълкуваме и по-

късните хронографски числа, отнасящи се до Османската империя или по-ранните свидетелства за походите на персите в Европа. Въобще, във всички тези извори ясно личи нуждата от хиперболизиране на източните орди, които заплашвали да погълнат западната цивилизация. В противовес на тази по-скоро романтична и повърхностна оценка на въоръжените сили на халифата, е редно да поставим коректната тенденция към преразглеждане и преоценяване на реалностите с които се сблъскали тогавашните командири от гледна точка на ограниченията, налагани от логистичните възможности на епохата.

Най-подробния извор за размера на арабската армия е Михаил Сирийски. Той посочва следното: „Маслама превзе Сарди и Пергам, от където взе мнозина пленници. След това горд, той реши да се отправи към Константинопол. Събра армия от 200 000 конници и 5 000 напълно снаряжени кораба. След това в допълнение, той взе още 12 000 **българи**, а също така и 6 000 камили и 6 000 мулета, натоварени в припаси и се приготви да води война за много години напред. Закле се да разруши Константинопол и назначи Умар за пълководец. Освен това, имаше още 30 000 бойци-доброволци с него. Цялата тази армия той изпрати пред себе си, а сам се отправи след тях с отряд от 12 000. Армията раздели на две, като една част пое по суша, а другата – по море.“⁸ За съжаление, тази цифри остават непотвърдени, но и неоспорени, от нито един друг източник. Теофан изповедник заявява, че арабите разполагали с 1800 (към които в последствие се присъединили и други 660, изпратени като подкрепление) и посочва,

8 Михаил Сирийски, *Хроника*, 137 (взето от https://archive.org/stream/ChronicleOfMichaelTheGreatPatriarchOfTheSyrians/Chronicle_Michael_Syrian_djvu.txt на 14.03.2016г.);

че по-голямата част от арабския флот останал неприложим за самата обсада, поради плитчините около Константинопол, където „претоварените арабски кораби нямало как да плават“.⁹ Общо корабите, използвани от арабите според Теофан са 2460, като голяма част от тях били търговски кораби, пригодени за война и за превозване на войските. Византийският хронист така и не назовава конкретен размер на арабската армия. За сметка на това, Михаил Сирийски ни дава допълнителни сведения в своята хроника. В хода на самата обсада, арабите използвали 20 000 души, които да отбраняват укрепленията, пазещи тила на армията от към Тракия, а други 30 000 били разположени за охрана на корабите.¹⁰ Теофан посочва, че 2000 „тежковъоръжени войници“ били оставени да пазят самите кораби, поддържащи армията, докато основната част от флота била оставена по-назад, по протежение брега на Мраморно море.¹¹ Изглежда, Маслама не разполагал с пълния си контингент в Европа, тъй като някаква част от армията била оставена в Азия да обсажда Никея (12 000 според Михаил Сирийски). Освен това, през пролетта на 718 г., новият халиф Умар II се наложило да изпрати нова армия по суша, която да подкрепи блокадата на азиатските подстъпи към Константинопол.

И така, каква, реално, била армията, която Маслама довел в Европа? Ако приемем данните на Михаил Сирийски, става въпрос за поне 50 000 бойци, пазещи арабския лагер, плюс един авангарден контингент, който, както ще видим в последствие, бил унищожен от българите. Още 12 000 души обсаждали Никея, което означава, че заедно с

9 Теофан Изповедник, *Хроника*, 396, с. 88

10 Михаил Сирийски, *Хроника*, 137

11 Теофан изповедни, *Хроника*, 396, с. 88 - „Оставиха 20 кораба които да пазят тила им. Те имаха по 100 тежко въоръжени мъже да ги пазят“

българските наемници, общите сили на арабите възлизали на поне 74 000 души. Разбира се, освен тези охраняващи сили, арабите разполагали и с реален обсаждащ контингент, разположен срещу стените на Константинопол. Тези войски не би следвало да са по-малки от комбинираните сили за отбрана – т.е. поне 50 000 души. Това означава, че общата численост на арабските сили, участващи в кампанията до зимата на 717 г. е била около 130 000 души. Дори да отхвърлим посоченото от Михаил Сирийски число от общо 254 000 и да го съкратим на половина, остава на лице една наистина значителна военна сила, която Халифатът несъмнено можел да постави на бойна нога с цел постигане на ключовата цел – завземането на Константинопол.

Кой е Маслама?

Пълководецът на арабската армия – Маслама (пълното му име е Маслама ибн абд ал Малик) е един от най-изтъкнатите и значими фигури в Умаядския халифат от началото на VIII век. Син на халифа Абд ал Малик ибн Маруан (685-705 г.), той се издига като един от ключовите военно-политически дейци на халифата. Син на робиня, той няма право на наследство над престола, но се явява полубрат на трима халифи и това му отрежда първостепенна роля в арабския двор. За първи път името му се споменава в контекста на една кампания в Киликия през 705г. Две години по-късно, Маслама (наричан в гръцките извори Масалмас – бел.авт.) ръководи наказателна експедиция на арабските войски, насочена срещу Тиана (гр. *Ti'ana* дн. Кемерхисар, Турция). Въпреки тежката обсада и неблагоприятните условия през зимата на 707-8 г., Маслама успява да задържи армията си на позиция,

да разгроми изпратените от ромеите подкрепления и да превзема града. Няколко месеца по-късно, през лятото на 708 г., арабския принц постига повторен успех над ромеите при Аморион и оплячкосва Исаيريا през следващата година. Тези успехи водят до издигането му до управител на Армения и Азербайджан, постове, които съчетава с позицията си на губернатор на северна Сирия. Това, де факто, го поставя начело на една от най-ключовите зони в арабската империя – границата с Византия, концентрирайки в ръцете му контрола за целия **газават**, който арабските армии ще водят против „неверниците“.¹² Маслама скоро оправдава оказаното доверие. През 710 г., арабите повеждат поредица от експедиции към Кавказ, ръководени лично от Маслама. Втората, от 713/14 г. се увенчава с успех и ключовия град Дербент, който контролира пътя между Волга и Иран е поставен под контрола на арабите. Това завоевание бележи началото на т.нар. Втора Арабо-хазарска война, продължила с прекъсвания до 737 г., когато и двете страни, изтощени от конфликта се оттеглили, оставяйки Кавказ като естествена бариера помежду им.¹³ Но да се върнем на Маслама. Докато подчинявал Кавказ, арабския генерал не забравял и Византия. Няколко последователни рейда в Галатия се увенчали с поредица успехи – през 712 г. арабите оплячкосали Амасия, а през 714 г. завзели Малатия. Когато през 715 г., халифът Сулайман решава да задейства своя план за завземане на Константинопол, Маслама изглежда като логичния кандидат за изпълнение на задачата. Историята на

12 Освен големите конфликти, в пограничните зони се водела постоянна „малка война“ свързана с ежегодни рейдове срещу вражеските територии. Този конфликт бил двупосочен – от ромейска страна също действали особени погранични общества, принципно приобщени към военно-административните области на империята – т.нар. Теми.

13 Според някои модерни изследвания, изтощаването ресурсите на Шам (Сирия) във войните с хазарите се оказало ключов фактор за отслабване потенциала на Умаядите, за които Сирия се явява главна продоволствена база.

Константинополската кампания ще разкажем по-долу. Тук заслужава да отбележим, че неуспехът не довел до загубата на престиж за Маслама. Напротив той остава на своя пост още две години, след което е изпратен в Ирак, където първо се разправя с бунт на хариджитите (крайна секта на исляма, вероятно първата такава. Действията им от онази епоха доста напомнят на съвременните ислямистки групировки – бел.авт.), след което потушава бунта на Язид ибн ал Мухалаб (бивш управител на Ирак, вдигнал се на бунт срещу халифа Язид II през 721 г. - бел.авт.) и лично отнема живота на предателя. Въпреки това, новият халиф Язид II (720-724 г.) решава да отстрани неудобния генерал. Името на Маслама изчезва от изворите до 725 г., когато след възкачването на неговия полу-брат Хишам ибн ал Малик (724-743 г.), Маслама е върнат на служба в Азербайджан, където успешно воюва с хазарите и извършва поредица от успешни рейдове срещу Византия. Изглежда популярността му не допада и на новия халиф и Маслама е отстраняван на няколко пъти и връщан отново в критични ситуации, за да спасява арабските владения в Армения от хазарите. В крайна сметка, през 735 г. Се оттегля от активна служба и умира три години по-късно, през 738 г.

Кариерата на Маслама ясно показва, че той е умел тактик, добър стратег и генерал, способен да воюва както срещу ромейската редовна армия с нейната отлична пехота и специфичен маниер на боя, така и срещу могъщите степни кавалерии на хазарите, които разбива в поне две открити сражения, когато силите им са командвани лично от хаганите. Маслама несъмнено е бил опитен в провеждането на обсади, знаел е всичко за укрепяване на неудобни позиции и е доказвал, че тежките зимни условия трудно го разколебават да вдигне блокадата на

набелязаната цел. В този смисъл, е повече от задължително да отдадем дължимото на арабския пълководец, а също така да отчетем факта, че българските победи, за които предстои да споменем, не са извоювани срещу някакъв посредствен придворен арабски велможа, а срещу ветеран, прекарал по-голямата част на седлото, командвайки армии, нанесли съкрушителни поражения на всички основни опоненти, с които се сблъскали. Няма да е пресилено да кажем, че провала на Маслама в Тракия е вероятно най-сериозното поражение в иначе блестящата му кариера.

Кой управлява България през 716-718?

Този въпрос продължава и до ден днешен да тормози българската историография. Според Именника на българските ханове, Тервел управлявал 21 години и бил наследен от друг владетел, чието име не се чете, властвал 28 години. Кога, обаче, е първата година от управлението на Тервел и кога е последната от управлението на неговия наследник остават все отворени въпроси. Хронистите ни помагат с оказания, за човек, на име Кормесий (който днес се приема официално за наследник на Тервел), с когото Византия сключва прословутия мирен договор от 716 г. и на когото, според надписи на Мадарския конник, ромеите изплащали ежегоден налог. Теофан Исповедник допълнително усложнява нещата като посочва в своята хроника, че Кормесий бил господар на българите, с когото се подписал договора от 716 г., ала през 719 г., когато един от претендентите за ромейската корона потърсил помощ от българите, той се обърнал към Тервел. Това кара някои изследователи да подозират, че Кормесий е

съвладетел на България и вероятно е син на Тервел, който го приобщил към властта в някакъв момент от царуването си. Тезата изглежда удобна, но не може да бъде потвърдена. Съществува и сериозно разминаване в хронологията на българските владетели. Ако приемем официалната дата, посочена в нашата историопис за начало на тервеловото управление – 701 г., излиза, че Тервел управлява до 721 г. и е наследен, вероятно, от Кормесий, който управлява до 749 г. Това, обаче, не съвпада с официалната хронология, съгласно която, управлението на Кормесий продължава до 739 г. (т.е. десет години по-малко). Ситуацията около самата константинополска кампания също остава доста мъглява, поради простата причина, че нито един извор не назовава кой командва българите по това време. Нещо повече, текстът на Михаил Сирийски предполага наличието на две отделни български фракции, които се сражавали срещу арабите (както ще видим по-долу). Едната били онези 12 000 наемници, доведени от Маслама, а другата били, „българите отвъд Дунава“ , за които говори Павел Дякон в своята „История на Лангобардите“.¹⁴ Така, изглежда, предците ни са действали в две самостоятелни армейски единици, всяка от които носи своята заслуга за успеха над арабите. Това поставя следния казус – наемниците в Тракия са имали свой командир, който не е бил Тервел или Кормесий. Това се доказва по един много елементарен начин – присъствието на български контингент на страната на арабите несъмнено щеше да бъде споменато от Теофан Изповедник като нарушение на мирния договор от 716 г. Теофан не пропуска да спомене

14 Павел Дякон, *История на Лангобардите*, глава 47 (взето от [http://www.thule-italia.org/Nordica/Paul%20the%20Deacon%20-%20History%20of%20the%20Lombards%20\(1907\)%20%5BEN%5D.pdf?lbisphreq=1](http://www.thule-italia.org/Nordica/Paul%20the%20Deacon%20-%20History%20of%20the%20Lombards%20(1907)%20%5BEN%5D.pdf?lbisphreq=1) на 15,03,2016г.)

българския отряд, пратен от Тервел в помощ на узурпатора Артемий, но посочва, че българската армия веднага се отказва от подкрепата си, научавайки че кандидатът за трона е нелегитимен няма подкрепа от столицата. Доказателство, че договорът не е погазен е и надписа на Мадарския конник, който вече споменахме, свидетелстващ за продължаващите плащания.

Това означава, че контингентът, за който споменава Михаил Сирийски, не е част от войските на Дунавска България. Ами сега? Отговорът на този казус не е толкова невероятно сложен за открояване, поради простата причина, че Дунавската България не е единствената територия на Балканите, на която има българи. Още от края на VII век., в Македония съществува територията, контролирана от Куберовите българи, които се намират в особени отношения (вероятно федеративни) с империята на василевсите. От една страна знаем, че куберовите българи са отговорни за поне две кампании в Тракия и Македония от 80-те и 90-те години на VII век. От друга, изворите не ни предлагат много свидетелства за военни действия между тези българи и Византия през следващите десетилетия. Ако Маслама действително търси съюзник на Балканите, който би могъл да му осигури силен контингент в кратки срокове, контингент, който е запознат с местния терен и условия, то македонските българи се явяват идеален кандидат. Веднъж сложил ръка над Дарданелите (което се случва още през 716 г.), Маслама лесно може да проводи мисия в Македония и да си закупи услугите на български контингент, който да се присъедини към армията на арабите в Тракия за предстоящата обсада.

Това, обаче, не отговаря на въпроса кой командва в Дунавска България, която има своята ключова позиция в развоя на събитията. Принципно ни остава само да гадаем, но едно елементарно пресмятане на базата на известните ни дати подсказва, че към 716 г., Тервел би следвало да е мъж в доста напреднала възраст – вероятно около 60-те. Това косвено се потвърждава и от най-късната дата посочвана за край на неговото управление – 721 г. Или едва три години след успеха срещу арабите. В такъв случай, Кормесий, неговият наследник и вероятен съвладетел, управлявал поне още две десетилетия след това изглежда като по-вероятния кандидат за реален ръководител на българските войски. Не би било изненадващо и ако пак той е стоял начело на силите, пратени от Тервел в Тракия през 719 г. Всичко това, разбира се, остава по-скоро в сферата на научните предположения, но по-сигурно да допуснем, че не хан Тервел, а някой друг е ръководел българските войски в борбата им с арабите.

Ако приемем Михаил Сирийски като достоверен източник и потвърдим хипотезата, че наемниците в арабската армия са били българи от Македония, то начело на тях вероятно е седял някой от водещите фигури от куберовия род (ако не и самия владетел на куберовите българи, чието име, уви, ние не знаем – бел. авт.) При всяко положение, вероятността двете български сили, сражавали се с арабите в Тракия да са били командвани от братовчеди е изключително голяма.

Византия, Балканите и Близкия изток през 716 г.

Арабската кампания срещу Константинопол (715-718)

Макар реалните военни действия между араби и византийци да започват през 716 г., приготовленията за кампанията стартират още през 715 г., когато арабите започват да мобилизират своите сили и ресурси за предстоящия поход. Основната част от силите, подготвени за кампанията са събрани от Шам (Сирия) и Газира (Месопотамия), като мнозина от тях са ветерани от скорошни кампании в Персия,

Трансоксиана и Кавказ. Армията се подготвя надлежно, запасявайки се със зимни и летни униформи, голямо количество продоволствия, обсадна техника и „нафта“.¹⁵ Самията Маслама, назначен за „главнокомандващ по суша и море“ разполага своя щаб в Дабик (дн. Северна Сирия) и там започва постепенно да концентрира контингентите „идващи от всички краища към него“.¹⁶ Град Дабик – голям търговски и религиозен център от онази епоха, се превръща в естествена отправна точка на похода, който би следвало да пресече Киликия, да мине през тема Анатолия и да завие към Дарданелите, където арабската сухопътна армия да се засече с флота, концентриран вероятно в Тир или Сайда (Сидон) и пратен по море покрай малоазийския бряг. Сред основните укрепени позиции, които Маслама се надява да завладее е град Аморион - столицата на тема Анатолия.

Походът започва през лятото на 715 г.¹⁷ Армията на Маслама напуска Дабик и преминава през Германикея (дн. Кахраманмараш), след което, по думите на ат Табари, „превзема града на славяните и се насочва към Афиф, където останали да зимуват“. Зимата на 715/6 г., арабите прекарвали в Киликия, държейки под контрол основните гранични територии между двете империи. Градът на славяните, за който ат Табари споменава, вероятно се свързва с някаква погранична крепост, в която ромеите настанили славянски контингент (или са заселили определен брой хора, прехвърлени от балканите). Теофан Изповедник разказва, че през 695 г., 30 000 „от преселените“ славяни участвали в похода на Юстиниан II срещу арабите, а в последствие се сражавали и на страната на арабите против ромеите. Изглежда, в края на VII и

15 E.W.Brooks, "The Campaign of 716-718" с. 21

16 Ibid.

17 Сулайман се възкачва на трона през февруари 715г., което означава, че поне няколко месеца са били нужни за да се организира армията.

началото на VIII в., в Мала Азия е имало значителен брой славяни, разположени като погранични войски, чиято цел е била да служат като буфер пред ежегодните арабски инвазии.

След успешното нахлуване, през пролетта на 716 г., арабите подновили своя поход и се отправили срещу Аморион. Здравата византийска крепост се подготвила да им даде достоен отпор и Маслама потърсил вариант да вземе града с по-малко трудности. Съдбата му предложила този случай в лицето на Лъв Сириец. Бъдещият византийски василевс бил назначен за управител на Анатолия от император Анастасий II, който за кратко заемал византийския престол (713-15 г.) След свалянето на Анастасий и издигането на Теодосий III (715-17 г.), Лъв Сириец бил свален от поста и избягал при управителя на тема Армения – Артавазд. Там той подготвял своето отмъщение и несъмнено зорко следял ходовете на Маслама. Напредването на арабите му дало шанс и през 716 г. той се представил на Маслама при Аморион. Според ат Табари и Миахил Сирийски Лъв обещал на Маслама да му предаде Константинопол, ако той самият седне на трона във Византия. Теофан Изповедник коментира, че Маслама не повярвал на обещанията на Лъв, знаейки че последният се опитва да го измами. Във всеки случай, Маслама изглежда решил да подпомогне Лъв, надявайки се, най-малкото, византиецът допълнително да затрудни положението на своите сънародници чрез машинациите си. Начело на един отряд от 6 000 араби, Лъв Сириец успял да спаси семейството си, заточено в Аморион от Теодосий III, след което се отправил към Константинопол, където пристигнал през март и използвайки арабския отряд като коз, успял да влезе в столицата и да свали Теодосий III. Лъв съумял да измами арабите и не ги допуснал в града, запазвайки

Константинопол за себе си.¹⁸

Междувременно, Масалама, вярвайки че Аморион бил подсигурен от Лъв Сириец, продължил похода си на запад, завзел Сарди и Пергам и сложил ръка на тема Тракезион. Арабите взели много пленници от местното население и освободили онези араби, които се намирали в плен на ромеите.¹⁹

Тук в изворите настъпва известно объркване. Според ат Табари, Лъв влязъл в Константинопол след като Маслама вече поставил града под обсада и всъщност възцаряването му било част от сделката, която византиецът сключил с арабите. Според хрониката на Михаил Сирийски, Сирийската Хроника от 846 г. и Теофан, обаче, Маслама пристигнал под стените на Константинопол след като Лъв се възкачил на трона. Теофан дава и конкретна дата за началото на обсадата – 15-ти август, 717 г. В този смисъл е по-вероятно да се приеме информацията, предоставена от Михаил Сирийски, която допълва текста на Теофан – Лъв използва арабския контингент така, както Юстиниан си послужил с българите, пратени му от Тервел през 705 г. Във всеки случай, армията на Маслама трябвало да изчака пристигането на арабския флот, натоварен с допълнителни провизии и да се прехвърли през Дарданелите заедно със своя обоз и съпътстващи части (търговци, инженери, слуги и т.н.).

Редно е и да направим още едно уточнение – според Михаил Сирийски, българския наемнически контингент пристигнал в служба на Маслама

18 Михаил Сирийски, *Хроника*, 138

19 Анонимна хроника от 846г. (взето от

https://archive.org/stream/BrooksASyriacChronicleOfTheYear846/brooks%20A%20Syriac%20Chronicle%20of%20the%20year%20846_djvu.txt на 15,03,2016г.); Михаил Сирийски, *Хроника*, 137

още в Мала Азия през 716 г. Хрониката поставя набирането на българите непосредствено след завземането на Сарди и Пергам от арабите.²⁰ Подобен развой не е невъзможен, в случай че част от арабския флот е бил заделен да транспортира българския контингент от Беломорието към сборния пункт. Това, обаче противоречи на военната логика. Далеч по-вероятно е българите да са се присъединили към своите арабски съюзници след прекосяването на Дарданелите в лятото на 717 г.

Приемайки сведенията на Михаил Сириец и на Теофан за най-достоверни, можем да поставим началото на арабската обсада към август 717 г., когато Маслама заповядал да се изградят укрепления от насипи и каменни ограждения около крепостните стени на Константинопол, а града да бъде блокиран по море от арабския флот. Пак по същото време, той изпратил силен авангарден отряд, който да нахлуе във вътрешността на Тракия и да разори местните крепости, лишавайки ромейската столица от всякакъв шанс за подкрепа. Тази армия прекосила Източна Тракия, продължила на северозапад и вероятно достигнала или до областта Загоре или директно навлязла в Мизия.²¹ Анонимната Сирийска хроника ни дава интересен детайл – армията, нахлула в земите на българите била водена от пълководец на име Ухайда.²² Ако се обърнем към западните извори, които до един повтарят една и съща версия, излиза, че стълкновението между българи и араби се случило едва след като Маслама вдигнал обсадата на Константинопол през август 718 г. Проблемът при всички западни

20 Михаил Сирийски, *Хроника*, 137

21 Анонимна Сирийска Хроника от 846г.; Павел Дякон, *История на Лангобардите*, глава 47; „Ведастинска Хроника“ в *ЛИБИ*, том 2, с.53-54; „Делата на неаполитанските епископи“ в *ЛИБИ* том 2, с.21-22;

22 Анонимна Сирийска Хроника от 846г.

извори е, че те буквално са преписали един и същи текст – “История на Лангобардите“ на Павел Дякон. Единствен монахът Зигберт в своята хроника, писана през XI век вкарва един различен елемент – цифрата 30 000 сарацини избити от българите.²³ Другият латински текст, писан след Павел Дякон, който предава по-различно съдържание не хрониката на Анастасий Библиотекар, но неговия текст е буквален препис на Теофан Изповедник. Така, излиза че всички онези западни хронисти, които славят тервеловата победа, както гласи историографското клише у нас, всъщност повтарят в преписите си един и същи текст, в който, впрочем, името на Тервел никъде не се споменава, нито пък хрониста възхвалява българите като спасители на Европа.

Далеч по-подробните византийски и сирийски текстове подсказват друго. Михаил Сирийски изрично подчертава, че българите разбили арабите в Тракия и след това Маслама поставил двадесет хиляди войници да пазят тила на армията си от тях.²⁴ Разковничето вероятно се крие във внимателното четене на антиохийския патриарх и на западните хроникъори. Михаил Сирийски посочва, че Маслама преминал в Тракия, изпращайки напред основните си сили, а сам той ги последвал с отряд от 4 000 бойци (вероятно личната му елитна част). Изоставайки от основните сили, частта на арабския принц била атакувана от българските наемници и разбита, а самия Маслама се спасил с бягство, достигайки основните позиции на арабската армия край Златната врата.²⁵ Тази информация се допълва от текста на Анонимната Сирийска Хроника от 846 г., в която се казва, че арабската

23 Зигберт, „Хроника“ в ЛИБИ, том 3, с.43

24 Михаил Сирийски, *Хроника*, 137

25 Ibid.

армия се разположила на лагер в около Константинопол, а Ухайда нахлул в земите на българите и бил разбит от тях, а голяма част от армията му била унищожена.²⁶

Всички тези събития, макар и да изглеждат в дисонанс, всъщност следва логична последователност. Маслама нямало как да прехвърли 120 000 души в Европа неведнъж. Това се случило на отделни контингенти, вероятно от по 20-30 000 души, които преминали Дарданелите, навлезли в Тракия и се отправили към Константинопол. Основният дял от тези войски – около 50-60 000, се разположил под стените на византийската столица. Друг отряд поел на северозапад, с цел да опустоши Тракия и да ликвидира всякаква възможност местните гарнизони да се съберат в единна войска, която да подпомогне обсадения Константинопол. Същевременно, 12 000 араби обсадили Никея, за да подсигурят Мала Азия. Останали само Маслама с личните си войски и изпратените по-напред български наемници. И тук, изглежда, Ухайда допуска фатална греша. Вместо да се задоволи с разорението на византийските земи, подмамен от лесните успехи той повежда силите си към Загоре (Мизия звучи по-малко вероятно като цел – бел. авт.), която е владение на дунавските българи. Тази провокация постига две неща. Първо, известени още от 716 г., за присъствието на силна арабска армия поела към Константинопол, българската армия е в готовност по границата си.²⁷ Реакцията на българската армия е мигновена – водени, по-вероятно от Кормесий, предците ни атакуват силите на Ухайда и им нанасят страховито поражение. Къде точно се е състояло това сражение, за което

²⁶ Анонимна Сирийска Хроника от 846г.

²⁷ Наивно е да мислим, че арабите могат да наемат 12 000 българи в армията си и в Плиска никой да не се поинтересува с каква цел.

споменава Анонимната Сирийска хроника от 846 г., можем само да гадаем. Всичко което се казва, е че „Ухайда отишъл в страната България и много от войниците му били избити от Българите.“²⁸ Поражението на Ухайда не се явява единственото. Какъвто и да е бил размерът на арабския авангард, повечето бойци са били избити от българите, но това не попречило на наемниците, служещи на Маслама да се обърнат против него и на свой ред да го атакуват докато навлизал в Тракия. Отрядът от 4 000 елитни бойци на арабския принц бил пометен от наемниците, а сам той се спасил с бягство, укривайки се сред основните сили на своята армия при Златната врата.²⁹ В крайна сметка, следвайки далеч по-подробните данни на Михаил Сириец и Анонимната Сирийска хроника (които се допълват, но не се повтарят като съдържание), можем да заключим, че някъде през август или септември, 717 г., арабските авангардни части в Тракия станали жертва на българите, които ги разбили в две сражения и им нанесли значителни поражения.

След като немалка част от армията на Маслама излиза „извън строя“, за арабския пълководец не остава нищо друго, освен да се окопае около Константинопол и да разчита на армията, с която разполага, за да доведе обсадата до успешен край. Основният проблем в случая е, че арабите губят значителна част от конницата си, тъй като контингентите на Ухайда и личния елитен отряд на Маслама несъмнено са кавалерийски части. Тук Михаил Сирийски прави интересна забележка: „[след като е разгромен от българските наемници, Маслама] отиде при останалата част от армията си, разположена срещу западните предели на града срещу Златната врата, където се случи

28 Анонимна Сирийска Хроника от 846г.

29 Михаил Сирийски, *Хроника*, 138

сражение. Сега, там имаше 30 000 войници, пазещи морето и 20 000 пазещи откъм българската страна и те се сражаваха по суша и море срещу града. Тогава българите се надигнаха и унищожиха мнозина араби. Тогава арабите бяха ужасени, защото зимата наближаваше и те бяха обхванати от страх от морето, от българите и от самия град...“³⁰

Именно този момент в хрониката е и мястото с най-сериозно разминаване с данните в Анонимната Сирийска хроника. Последната посочва, че победата се случва преди идването на зимата и я отнася директно към армията, изпратена начело с Ухайда. С оглед на чисто стратегическите и тактически параметри е доста по-логично да приемем, че арабите първо са понесли сериозното поражение от българите и едва след това са се укрепили и срещу тях, оставяйки двадесет хиляди души да пазят „откъм българската страна“. Това, обаче, не означава, че през следващите месеци, българите не са продължили да атакуват арабските позиции, прихващайки отряди, изпращани за разузнаване, за събиране на дърва и други припаси или директно атакувайки арабския лагер. Следователно можем спокойно да предположим, че освен множеството арабски воители, избити в Тракия през ранната есен на 717 г., още мнозина намерили смъртта си до идването на зимата, когато, вероятно българите се оттеглили.

Хипотезата, че нашите предци не останали под стените на Константинопол се потвърждава косвено от Теофан Изповедник, който заявява, че Тракия замръзнала, скована от сняг и лед за сто дни, в една, очевидно, изключителна тежка зима.³¹ Да се мисли, че българите са останали на място при подобни условия, без реална перспектива да

30 Ibid.

31 Теофан Изповедник, Хроника, 396, с.89; „Зимата беше много тежка в Тракия и в продължение на сто дни снежни кристали покриваха земята. Голям брой от конете камилите и другите зверове на врага [арабите] измряха...“

пробият арабската отбрана изглежда твърде наивна за командири, които за последните три десетилетия са се справяли с авари, хазари, араби и византийци.

Паралелно с българската победа в Тракия, византийците извоювали важно предимство по море. В началото на септември, Маслама повел своя флот с цел да блокира ромейската столица. Теофан подробно разказва за това, как император Лъв III снабдил своите кораби със сифони, изливащи гръцки огън и по-малобройния ромейски флот успял да нанесе решително поражение на арабите, които се принудили да изтеглят своите кораби извън обсега на византийците и не успели да блокират Босфора. Нещо повече, арабите побързали да изтеглят основния контингент съдове на брега. Това дало шанс на византийците да действат по-свободно по море. Според хрониката на Зукин, Лъв III заповядал на своите кораби да прекъснат всички пътища за снабдяване на арабската армия от Азия. Любопитен факт, който се отбелязва само в този текст е, че ромеите унищожили мост от кораби, по който арабите били преминали в Тракия. Изграждането на подобен потонен мост е доста вероятно с оглед на значителните сили, които Маслама трябвало да прехвърли.³² Този ход доста напомня на начина, по който войските на Ксеркс нахлули в Европа по време на Гръко-персийските войни.

Резултатът от решителния ромейски успех по море и поражението, нанесено от българите по суша не закъснял. Окопани в твърде ограничен по площ лагер около Константинопол, подложени на чести рейдове от страна на защитниците и атаки от към българите в тил, за

32 Amir Harrak (trans.), *The Chronicle of Zuqin, part III & IV* (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1999)

арабите останали малко възможности за активни действия. Въпреки това, Маслама, който и преди водил тежки зимни обсади, не се предавал и армията останала на място, вместо, както било по-обичайно през Средните векове, да се изтегли за презимуване в безопасна зона. Войниците трябвало да платят цената за непреклонността на своя командир. Както посочват всички източници – Михаил Сирийски, Теофан, Павел Дякон (и всички които го преписвали), както и Анонимната Сирийска хроника, арабите се принудили да избиват своите животни и да ги ядат, а в последствие прибегнали до опоскването на всякаква растителност и дори, ако може да се вярва на хронистите, канибализъм в края на зимния сезон. Положението се влошило още повече от избухването на чумна епидемия, която отнела живота на мнозина войници, но очевидно се прехвърлила и зад стените на византийската столица, където според Павел Дякон отнела живота на 300 000 души.³³

През септември, 717 г., халифът Сулайман умрял и бил наследен от Умар II. През пролетта на 718 г., новият халиф решил, първоначално, да продължи обсадата, в която арабите заложили толкова много и заради която понесли толкова страдания. 660 кораба отплавали от Египет и Тунис, натоварени най-вече с храна. Тези кораби пристигнали във Витиния през пролетта на 718 г., но когато командирите им Суфиан и Язид научили за страшното византийско оръжие – гръцкия огън, те предпочели бърз да отведат корабите си на брега и да избегнат повторен опит за сражение с ромеите. Арабските кораби следвали брега на Мала Азия и се установили на котва на около 40 километра от Константинопол, заемайки бреговата ивица около градчетата Сатирос,

33 Павел Дякон, *История на лангобардите*, глава 47

Бриас и Карталимен.³⁴ В нощта след пристигането на арабския флот, коптските моряци от египетската експедиция решили да дезертират, открадвайки лодките и малките съдове, съпътстващи основния флот. Те достигнали в Константинопол и водачите им известили Лъв III за местоположението на арабите. Той побързал да мобилизира флотилията си, натоварил корабите с гръцки огън и ги изпратил срещу арабите. Завързалото се сражение донесло втори категоричен успех за ромейската флота, която потопила много от вражеските кораби, а мнозина от арабите на борда им попаднали в плен.³⁵ Паралелно с морската експедиция, по суша била изпратена нова армия, начело с пълководеца Мадрасан. Тя трябвало да подкрепи силите на Маслама и вероятно да разбие обръча, стегнал арабския лагер по суша. Повече от вероятно е да приемем, че през пролетта на 718 г., българите се завърнали в Тракия и продължили да тормозят арабската армия. Към подобна хипотеза ни навеждат последвалите събития. Но да се върнем на Мадрасан. Новата арабска армия достигнала равнините около Никея и Никомедия, преминавайки безпрепятствено през Анатолия. Ромеите ги очаквали, скрити в близките хълмове и гори, прикривайки отрядите си като местни разбойнически банди (Теофан ги нарича мардаити), които, изглежда, се срещали из анатолийските планини и не събудили подозрението на арабите. Веднъж излязли в тил на нашествениците, ромеите бързо концентрирали своите сили (Теофан подчертава че става дума за пехота – бел. авт.) и атакували арабите в гръб, нанасяйки им тежко поражение.

С това, към лятото на 718 г., всички шансове Маслама да получи подкрепления пропаднали, а състоянието на войските му едва ли се е подобрило в сравнение с изминалата зима. Нещо повече, сред

34 Теофан Изповедник, *Хроника*, 397, с. 89

35 Ibid.

арабската армия очевидно започнали бунтове, за които споменават хрониките на Зукин и ат Табари. Според тези текстове, арабите „започнали да се бият по между си и се стигнало до там, че човек не смеел да се разхожда из лагера сам.“³⁶ Очевидната деморализация на арабската армия била пряко следствие както от липсата на военен успех, така и на ужасяващото положени със снабдяването. Дали наистина арабите са прибегнали до там да ядат своите мъртви остава въпрос на това до колко хиперболизирани са отделните хроники, които предават събитията. Принципно, средновековната хронография изобилства със свидетелства за хиперболи като устойчив елемент от предаването на определен сюжет, особено с цел да се подсили ефекта от посланието на текста – в случая, както изрично се посочва в изворите – че арабите научили, че срещу Божията воля не бива да се върви. В този смисъл, можем да проявим известна доза скептицизъм по отношение на канибализма сред арабската армия. Във всеки случай е сигурно че много от животните, доведени в началото на похода били избити с цел прехрана, но съществуват известни податки в Зукин и ат Табари, че арабите се опитали да засеят посеви в контрираната от тях зона. Едва ли добивите, ако е имало такива с оглед на зимата, описана от Теофан, са били сериозни. Вероятно е имало опити за повторни рейдове за продоволствия в Тракия, но и те надали са донесли достатъчно плячка, особено с оглед разорението, което арабите извършили предходната есен, събирайки „планини от провизии“. Арабските хронисти се опитват да припишат провала в снабдяването на ромеите – според ат Табари, Маслама се подлъгал да изгори повечето си провизии за да докаже на Лъв III решимостта си да спази клетвите за мир, вероломно нарушени, в последствие, от лукавия византиец. Подобен сюжет отсъства от текста на Теофан и сирийските хроники, като последните не пропускат да споменат за договорката

36 Amir Harrak (trans.), *The Chronicle of Zuqin*, c.151; E.W.Brooks, "The Campaign of 716-718" c. 28

между Маслама и Лъв III. Доста по-вероятно е, арабите да не са преценили правилно провизиите си, особено с оглед на неочакваната атака от страна на българите. Изглежда, в началото на похода, Маслама е вярвал че тилът му е подсигурен и че той може да разчита на Тракия като на снабдителна база в хода на обсадата. Събитията, както видяхме, не се развили според плановете му.

1. Ухайда нахлува в българските земи и е разбит от дунавските българи

2. Българските наемници атакуват Маслама в Тракия

3. Българи и ромеи атакуват арабските позиции около Константинопол през зимата на 717г. и пролетта на 718г.

4. Византийците разбиват подкрепленията, изпратени от халифа Язид II

В крайна сметка, в началото на август Маслама получил писмо от Умар II, в който халифът заповядвал на своя генерал да вдигне обсадата и да се изтегли, за да спаси армията си от гладна смърт.³⁷ Обсадата, както посочва Теофан, била вдигната на 15-ти август, 718 г., точно година след като арабите обкръжили ромейската столица за пръв път. Именно тук е мястото да вмъкнем сведенията, дадени ни от Павел Дякон и повторени от западните хронисти след него. След като арабската армия започва своето изтегляне, изтощените им части са атакувани от българите в Тракия и предците ни им нанесли още едно съкрушително поражение. Според Зигберт, арабите (които той нарича сарацини) загубили 30 000 души.³⁸ Вероятно именно тази битка визира и Теофан Изповедник, отбелязвайки мимоходом, че българите са избили 22 000 араби.³⁹ Има известно разминаване между хронологията, наложена от западните хроники и текста, записан от Теофан. Византийският хронист поставя победата на българите през пролетта или ранното лято на 718 г., преди Умар II да отзове Маслама. Според Павел Дякон, победата на българите дошла след вдигането на обсадата – т.е. в края на август или началото на септември. Подобно разминаване не е твърде фатално за проследяване хода на събитията. Съществува, разбира се, хипотетичната възможност българите да са нанесли сериозно поражение на арабите през пролетта и след това отново след 15-ти август, 718 г., но подобна теза изглежда твърде малко вероятна. Изтощените от зимата, глада и болестите араби едва ли са имали сили да предприемат големи експедиции извън лагера си и едновременно с това да поддържат обсадата срещу излазите на защитниците. Във всеки случай, след като били разгромени от

37 Amir Harrak (trans.), *The Chronicle of Zuqin*, с.151

38 Зигберт, „Хроника“ в ЛИБИ, том 3, с. 43; Според монаха Алберих, българите избили 32 000 души („Хроника на монаха Алберих“ в ЛИБИ, том 4, с.180)

39 Теофан Изповедник, *Хроника*, 397, с. 90

българите в Тракия, арабите потърсили спасение на корабите си, отплавайки за Мала Азия.

В морето, както свидетелстват и Павел Дякон и Теофан Изповедник, корабите били застигнати от буря и мнозина се удавили. Остатъците от армията се добрали до Мала Азия и поели по обратния път към Сирия. Според Теофан Изповедник, оцелели само десетима души от цялата армия, пет от които били пленени от ромеите.⁴⁰ Подобна оценка е твърде преувеличена и дори абсурдна. Хрониката на Зукин ни дава една по-различна информация. Според сирийския текст, арабите се върнали, прекосявайки Мала Азия и опустошавайки византийските земи по пътя си като отмъщение. Достигайки до крепостта Тиана, те били забелязани от местния византийски гарнизон, който подценил състоянието на арабската армия. Управителят на града решил да атакува вражеската армия от засада, но тя била разкрита от Маслама и той изпратил своя подчинен Абас, който пресрещнал напредващите византийци, надхитрил ги и на свой ред им устроил засада, в която избил мнозина от тях.⁴¹

С това завършила тригодишната кампания на Маслама, който успял, в последна сметка да измие част от провала чрез постигнатия в Киликия успех. Както вече отбелязахме по-горе, халифът Умар II не отстранил Маслама от поста му в Сирия и Армения, което означава, че провалената обсада на Константинопол не била възприемана толкова като тактически провал, колкото като катастрофа, причинена от твърде много непредвидени фактори – зимата, морските бури, употребата на гръцки огън от страна на ромеите и разбира се, намесата на българите.

40 Ibid., 399, с. 91

41 Amir Harrak (trans.), *The Chronicle of Zuqin*, с.152

За византийците успехът бил несъмнен и дори Теофан, винаги скептичен и войнствен по отношение на императорите-иконоборци, не пропуска да прослави Лъв III Сириец, който надвил врага с божията помощ. В този смисъл, ако трябва да посочим спасителят на Европа, то за ромеите това, несъмнено бил техния василевс.

Заклучение

Победата над могъщата арабска армия, пристигнала под стените на Константинопол е колкото победа на византийското оръжие по море, толкова и на българското по суша. Въпреки, че хронистите споменават някак мимоходом нашето участие в тази съдбоносна кампания, дори пестеливите думи и оценки не могат да помрачат факта, че предците ни постигнали най-малко три решителни победи над една от най-силните средновековна армии, водена от един от най-талантливите пълководци на своето време. Трудно е да се прецени колко точно араби загинали от българското оръжие. Дали „само“ 22 000, както посочва Теофан, дали 30 000, за които пише Зигберт (32 000 според Алберих) или би следвало да прибавим още поне 10-15 000, избити в Тракия през 717 г.? Това, остава въпрос на който трудно ще дадем отговор. Една реалистична и премерена оценка предполага, че българите ликвидирали около $\frac{1}{4}$ от арабската армия, която Маслама извел от Тракезион през 716 г., като прибавим към това и дезертирането на 12 000 български контингент, получаваме общо около $\frac{1}{3}$, превърната от ефективна сила в купчина прах. Това, което изворите подсказват, е, че пораженията в жива сила, нанесени от българите далеч превишават пораженията, понесени в следствие на морските битки с ромеите. Това не означава, че победите на византийския флот нямали грамадна

тежест върху изхода на кампанията. Напротив – осигуряването на хегемония по море е несъмнен успех, който подпечатал съдбата на изолираната в Тракия арабска армия. Това, което българите не успели да убият, а ромеите да изгорят, било ликвидирано от студа, глада и чумата. Ако вярваме на Зукиновата хроника, Маслама успял да се върне в Мала Азия с достатъчно армия, че да съумее да отблъсне опита на управителя на Тиана да му нанесе едно последно поражение. Това означава, че арабите вероятно разполагали с поне $1/3$ или $1/4$ от първоначалните си сили, докато се завръщали към Сирия през 718 г. При всяко положение, общите им загуби вероятно възлизат на над 60 000 души (а може би и над 70 000), повечето от които загинали в следствие на глада, студа и болестите.

В съзнанието на нашия народ, името на хан Тервел трайно се е наложило като личността, която спасява Европа от арабската заплаха. Както видяхме в текста до сега, вероятността Тервел лично да е командвал българските войски в Тракия е твърде нищожна и не се потвърждава от нито един наличен извор. Далеч по-вероятно е неговият наследник и съвладетел Кормесий да е ръководил дунавските българи в Тракия, докато контингента, служил първоначално на арабите, е имал друг командир, най-вероятно от владетелския род на Куберовите българи. Българската медиевистика имат пред себе си твърде дълъг и стръмен път, преди да може със спокойствие и категоричност да оценяваме събитията от средновековната ни история. Както статията разкрива, ние нямаме сигурни доказателства нито за хронологията на управление на нашите владетели, нито за реалните взаимоотношения между дунавските и македонските българи. Археолози и историци ще трябва да се потрудат изключително много на терен в търсене на повече доказателства за съществуването и

битието на Куберовите българи и за тяхното място в балканската история. Що се отнася до изворите – българската историография има остра нужда от превод и публикуване на ключовите средновековни извори в тяхната цялост а не под формата на извадени от контекста фрагментарни късове, какъвто е случая с ГИБИ и ЛИБИ. Фактът, че сирийските хроники за дълго време остават непопулярен източник на информация, а арабските и арменските извори са направо пренебрегвани в популярната историопис са непростими пропуски за една съвременна наука, която има претенцията за европейско ниво.

Авторът изразява своето най-искрено желание конкретната статия да предизвика необходимия дебат, да накара специалистите да се задействат и да отхвърлят, потвърдят или предложат различно тълкуване тезите, посочени в настоящия текст.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Гръцки Извори за Българската История (ГИБИ), том 3 (София: БАН, 1960г.)

Латински Извори за Българската История (ЛИБИ), том 2 (София: БАН, 1960) и том 3 (София: БАН, 1965г.)

Blankship K. Y., The End of the Jihad State: The Reign of Hisham Ibn Abd Al-Malik and the Colla (New York: State University of New York Press , 1994)

Brooks, Ernest Walter, "A Syriac Chronicle of the Year 846", в Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 51 (1897): 569-588

Brooks, E. W., "The Campaign of 716–718 from Arabic Sources" в The Journal of Hellenic Studies 19 (1899), с.19–33

Harrak, A. (trans.), The Chronicle of Zuqin, part III & IV (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1999)

Kennedy, H., The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State (London and New York: Routledge, 2001)

Michael the Great, "Chronicle" в Sources of the Armenian Tradition (Long Branch, N.J., 2013)

Paul the Deacon, Historia Langobardorum (Philadelphia: Pennsylvania University Press, 1974)

Turtledove, H., The Chronicle of Teophanes: Anni mundi 6095-6395 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1982)

Бешевлиев В., Първобългарските надписи (София: БАН, 1992г.)

Божилов И., Гюзелев В. (ред), История на Българите в три тома, том I (София: Анубис, 1999г.)

Зафиров Д., Александров Е. (ред.), История на Българите, том V Военна история на българите от древността до наши дни (София: Труд, 2007г.)

Златарски В., История на българската държава през средните векове, том I, част 1 (София: Наука и Изкуство, 1970г.)

Цанкова-Петкова Г., „Българо-византийските отношения според мирните договори от края на VII в. до началото на IX в.“ в Античная древность и средние века 10 (1973) с. 167-180

ревью на филма КЕРБАЛА

Денислав Кандев

Преди всичко – важното е да се разбере, че това не е филм за геройството на българския войник в Ирак. За наше най-голямо съжаление родната филмова индустрия все още не е разбрала, че има и други подвидове на „драмата“ освен – драма на прехода. Поради тази

причина ни се налага да чакаме други държави да ни дадат трохи екранно време в техните епоси, за техните битки и техните армии. Това е тъжно, защото всъщност историята в представения от мен филм се развива след нападението над българската база „Индия“, което нападение напълно спокойно може да се нарече най-голямото сражение на българската армия след Втората световна война. Но това е друга тема, доста болна, затова не ѝ е мястото тук.

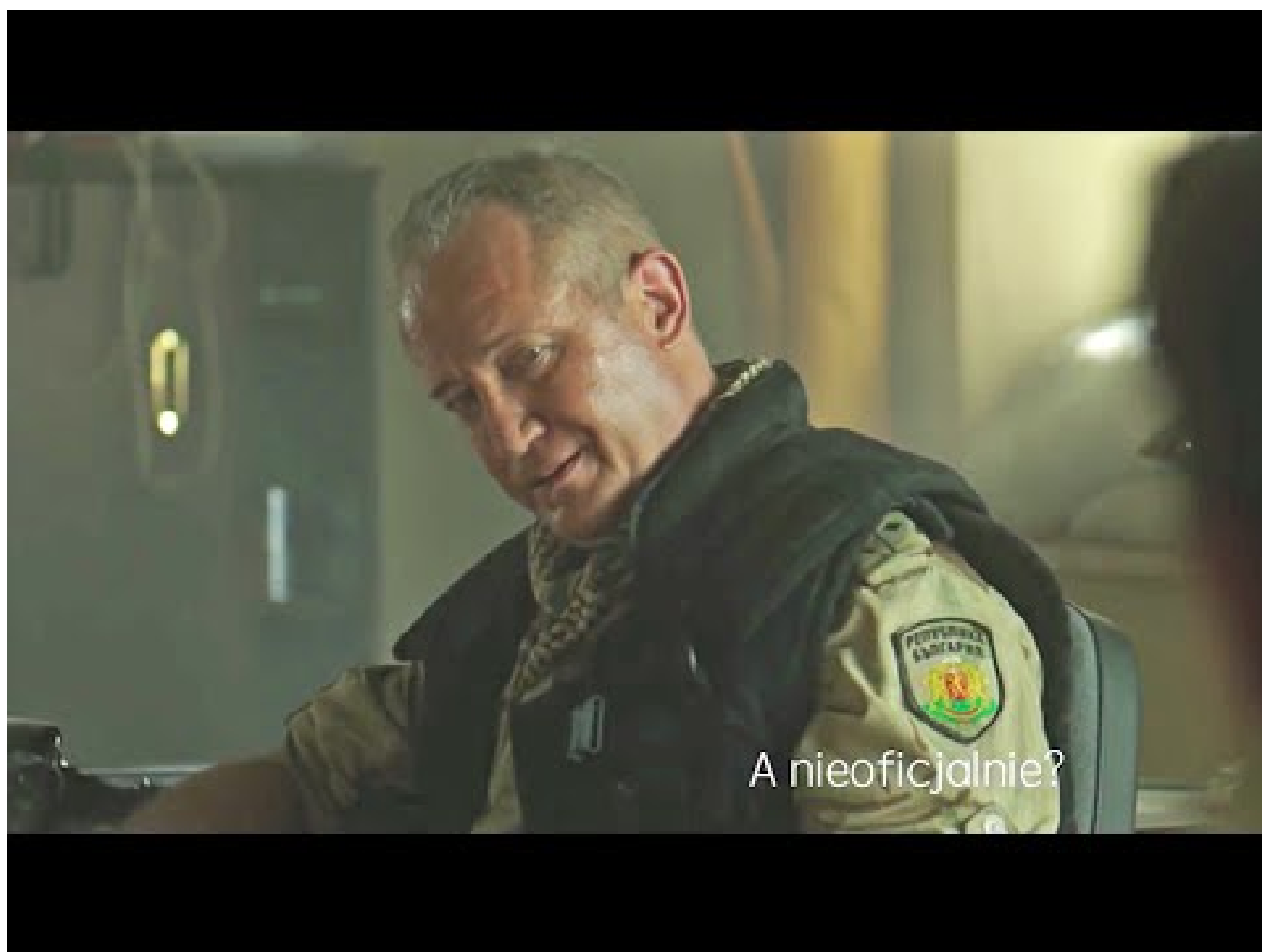

По същество – историята на филма разказва за битката при градския съвет в Кербала, която трае от 3 до 6 април 2004г. По време на мюсюлманския празник Ашура бунтовници лоялни на Муктада ас Садр организират въстание. Една от целите на бойците е превземането на кметството, която служи за полицейско управление и затвор. След тридневна обсада силите на Садристите, по-известни като Армията на Махди, са задържани (разбирай не превземат обекта, а не, че са арестувани), а обкръжението на полско-българските войски пробито.

Достойнствата на филма са много. Не всеки ден имаш възможност да гледаш качествена военна драма, която да не е излязла от Холивуд, да не е пропита с американска пропаганда и да няма развяване на тяхното знаме в някакъв момент. Личното ми мнение е, че амбициите, които лентата си поставя – успява да ги изпълни. Няма ненужни кадри от войнишкия живот, който малко или много е изпълнен със странности, гранични с простотия. Сюжетните линии са така преплетени, че да не подразнят зрителя, който е отишъл, за да гледа битка, а дори бих казал, че различните нишки носят основната и ѝ помагат да не бъде едно безмозъчно 115 минутно пуцане. Крайният резултат е адски, адски далеч от безмозъчните стрелби, които често Холивуд ни пробутва за военен филм. Огромен плюс на лентата е, че е лесно смилаема за публика, която не се интересува от военни действия, не е следила отблизо развоя на операция „Иракска свобода“ и не е наясно с много от случилото се. Винаги съм смятал, че щом този проблем е преодолян – то филмът определено има достойнства и публиката ще му се наслади. Не се чуха и непосредствени хули относно достоверността на филма. Това също е сериозен плюс, но може и да се дължи на факта, че в милата ни родина геройствата на родния войник се говори малко и всяко чудо е за 3 дни. Лентата предложи изключително силни моменти, както за хората, които имат понятие от история, така и чисто емоционални. Разговорът между капитан Гетов и капитан Калицки за Големия брат, сцената с полското знаме и дори финалната сцена, която започна като типично американско клише, но съумя да запази баланса – това са все моменти, които се помнят след края на прожекцията.

Относно актьорската игра – с ръка на сърцето признавам, че полските актьори не ги бях чувал до този момент. Ама никога. Представянето им беше доста добро. Особено ми хареса факта, че нямаше никакви

безумни рамбовски изпълнения и свръхчовешки действия. Всички актьори бяха обрани в действията си, дори на моменти се прокрадваше едва ли не аматорска игра, което засилваше ефекта на реализъм. Все пак дори да си обучен, не си обучен за всичко. Капитан Калицки, в ролята Бартоломей Топа и капитан Гетов – Христо Шопов, изиграха ролите си професионално и си беше удоволствие да ги гледам как говорят на странен английски, за който нямаше субтитри.

Другото наше момче – Александър Сано – освен да псува и да стреля, май друго не видяхме да прави и спокойно можеше да минем и без екранното му присъствие. Честно казано дори не разбрах кога и къде се появява, освен, пак казвам, когато псуваше като каруцар. За всички останали важи написаното по-горе – качествена игра от, сигурно,

адски познати лица за поляците, но за родната публика са напълно непознати.

Няколко думи и за режисьора и сценарист – Кристоф Лукашевич. Като режисьор – отлично справяне с нелеката задача да заснеме военен филм. Успял е да сътвори динамична атмосфера на сериозна битка, на моменти на отчаяние и на героизъм. Като сценарист, както самият той каза – започнал да пише сценария през 2010г. – отнело му е доста

време. Въпреки това сътрудничеството му и разговорите му с ветерани от полска страна, участвали в битката се е отплатило.

Малко критика, за да е поне малко уравновесено. На моменти актьорската игра идва малко мудна и забавя филма, който принципно си върви на едни високи обороти. Ефектите бяха на ниво, макар на моменти да правеше впечатление, че изстрелите са като пиратките на Нова година – много, ама бутафорни. В мен остана едно леко подозрение, че не са имали консултант, който да им покаже как се стреля с оръжията. На моменти картечниците бяха като детските светещи пистолетчета – изглеждаха страхотно, но бяха безполезни. Това го казвам с ясното съзнание, че е бял кахър, но ме едно, че ми направи впечатление и второ, че първия път леко ме подразни. Българската следа – псуване. Както казах и по-горе – можеше да се мине и без тая сцена, която на фона на общото впечатление от филма, това, което се знаеше за героите и мунициите им към момента – абсолютно безсмислено. Факт, че на терен, когато си под стрес, около теб се стреля, а някакъв напълно непознат, но видимо враждебен говори на странен език – да изпускаш си нервите, крещиш, стреляш без да има по какво и защо, но това трудно се пресъздава и възприема докато си удобно седнал в залата. Това са най-сериозните критики, които аз лично намерих в лентата.

В заключение – общото усещане у мен, както и в останалата част от публиката беше, че гледат динамичен филм, който успява да прикове вниманието на зрителя, като критерий за това е факта, че нямаше светещи екрани на телефони, чиито притежатели да се обясняват къде са. Препоръчвам на всеки, който се интересува от военни филми, както и от кино да даде своите 8 лева за филма. Причините, освен качествата на филма, се коренят в това, че евентуалната масова посещаемост на подобен филм, в който има и родно участие може да накара родните

кинодейци да се замислят дали не е редно да пресъздадем и ние нашите си битки, а не да участваме като поддържащи роли в чужди продукции. Филмът ще се прожектира по родните кина от 18 март, така че дерзайте...

ПП: На прожекцията имаше адски много жени. Браво, мили дами, изключително приятно съм впечатлен, че дойдохте, гледахте военен филм и на всичкото отгоре ви беше интересно, без възклицания при всяка по-кървава сцена. Може да имам известна доза предразсъдъци относно вас и военните филми, но винаги съм щастлив, когато ги направите на пух и прах.

ППП: Искам да отбележа, че останах изключително доволен от факта, че през целия филм не се спестяваше употребата на изключително популярната в Интернет полска псувня "KURWA!!!!". Чух я във всякакви вариации, но любима си остана - "Medic Kurwa"... Хората в мрежата ще ме разберат...

Списание на Клуб „Военна история”

София, 2016 г.

ISSN 2367-5950

Отговорен редактор: **Александър Стоянов**
Оформление и дизайн: **Петьо Георгиев**
Коректор: **Десислава Михайлова**

Ако искате да се свържете с нас, можете да го направите на:

e-mail: klubvoennaistoria@gmail.com

Facebook: www.facebook.com/hystoryofwars

Официален сайт: www.historyofwars.net